

GÜNÜMÜZ HADİS PROBLEMLERİ

ERZİNCAN BİNALİ YILDIRIM ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ

2024 GÜZ YARI YILI

Ders Notları

Doç. Dr. İbrahim TOZLU

İÇİNDEKİLER

1-HADİS PROBLEMİ VEYA PROBLEMLİ HADİS NE DEMEK? 3
1) Hıfz Dönemi: 3
2) Kitâbet Dönemi 2
3) Tedvin dönemi: 3
4) Tasnif Dönemi: 9
5) Usûl ve Metodoloji Dönemi: 9
6) Şerh ve Hâşiye Süreci: 9
7) Derleme ve Cem Safhası: 10
8) Örnek Metin: İnceleme ve Araştırma 12
2-SAHABENİN DİNDEKİ YERİ 18
3-HADİS TENKİDİ VE SAHABE 25
1) Sahabe ve Hadis Tenkidi 29
2) Sahabe Döneminde Hadis Tenkid Örnekleri 31
4- GARGAD HADİSİ/ MELHAME-İ KÜBRÂ ve ARMEGEDDON 38
1) HADİSİN YAPISAL OLARAK İNCELENMESİ (İSNAD ANALİZİ) 40
2) HADİSİN METİN ANALİZİ 41
3) HADİSİN GÜNCEL YORUMU 43
4) SONUÇ 44
5-HADİS KARŞITLARI NE YAPMAK İSTİYOR? 46
İSLAM VE PEYGAMBERİ HAKKINDA OLUMSUZ ALGI OLUŞTURMAK 46
1. Resûlullah'ın Görevleri *"Bizim Gibi"* Beşerî Nitelikte Değildir! 46
2. Hz. Peygamber "Postacı" Değildir! 46
3. Ebu Hureyre'nin Şahsiyetine Saldırı 47
4. Buharî Düşmanlığı ile İlgili Algılar 47
5. Toplumdaki Güven Duygusunu Mehdî Hadisleri Üzerinden Kırmak 49
6. Sahihayn'ın Değerini Düşürme Teşebbüsleri 50
6-HADİSE DAYALI PROBLEMLERİN GÜNÜMÜZE YANSIMALARI 51
A) HADİSLERDEKİ YAPISAL PROBLEMLER 51
1) Hadisin tanımı ile ilgili problemler 51
2) Hadis ravileri ile ilgili problemler 51
3) Hadisi anlama ile ilgili problemler 53
4) İhtilâfu'l-hadis meselesi: 55

5) **Hadislere girmiş İsraili rivayetlerden kaynaklanan problemler** 55
6) **Fıkhi mezhep imamlarının hadisleri farklı anlayışlarından kaynaklanan problemler** 56
7) **Ehli hadis ehli rey arasındaki münakaşalardan doğan problemler** 57
B) HADİSLERDEKİ YAPAY PROBLEMLER 58
1) **Tasavvuf alanındaki yapay problemler**.. 58
2) **Siyasi konulara ait yapay problemler**.. 60
3) **Sosyal medya alanındaki yapay problemler** 61

1-HADİS PROBLEMİ VEYA PROBLEMLİ HADİS NE DEMEK?

Hadis ilminin geçmişten günümüze kadar geçirdiği ilmi aşamalar bilinmeden günümüzde bir hadisin anlaşılması ve yorumlanması mümkün değildir. Bu sebeple;

1) Hıfz Dönemi:

Ezberleme ve uygulama dönemi: Şifahi (yani kulaktan kulağa) nakil safhası olarak bilinen ve Hz. Peygamber' in hadislerin yazılmasını istemediği, peygamberliğinin ilk birkaç yılına tekabül eden safhanın iyice idrak edilmesi gerekir.

Hadisleri ezberleme âdeti Resûl-i Ekrem'in meclislerinde başlamıştır. Daha sonra da artarak devam etmiştir. Sonraki yıllarda hadis öğrenimiyle meşgul olan on binlerce muhaddise "hâfız" unvanı verilmiştir. Bu zatlar da hadis ilminde otorite sayılmıştır. Ancak hadis hâfızları nâdir yetişen şahsiyetlerdir. İbn Şihâb ez-Zührî bir hâfızın kırk yılda bir yetiştiğini söyler. Hadis âlimlere göre bir hâfızın Hz. Peygamber'den gelen rivayetleri ve bu rivayetlerin senedleri arasındaki farkları iyi bilmesi; muhaddislerin sahih olduğunda ittifak ettikleri rivayetlerle râvilerinin durumunda ihtilâf ettikleri haberleri ezberlemesi; râviler hakkında kullanılan "hüccet, sika, makbul, vasat, lâ be'se bih, sadûk, sâlih, şeyh, leyyin, zayıf, metrûk, zâhibü'l-hadîs" gibi terimlerin arasındaki farktan haberdar olması; "an fülân, enne fülân" gibi değişik ifadelerle nakledilen rivayetleri birbirinden ayırıp râvilerinin sahâbî veya tâbiî olmasına göre hükmün değişeceğini bilmesi ve râvinin "kāle fülân, an fülân" diye rivayet ettiği haberlerin hocadan bizzat duyularak öğrenilmediğini ve özellikle bunun, rivayet kusurlarını saklayan (müdellis) bir râvi tarafından nakledilmesinin hiçbir değeri olmadığını anlaması; bütün bunlardan başka hadiste geçen bir kelimenin vehim eseri olabileceğini, ancak o hadisin diğer kelimelerinde kusur bulunmadığını bilmesi, metne karışıp âdeta onun bir parçası haline gelen "müdrec" lafızları ötekilerden ayırması gerekir.

Şu hâlde hâfız unvanını alabilecek kimsenin, çok miktarda hadisi ezberlemesi yanında hadisin hem metni hem de senedi üzerinde fikir yürütüp tahliller yapabilen zeki, anlayışlı ve üstün yetenekli bir kişi olması gerekmektedir. Şeyhleri tâbiîn, şeyhlerinin şeyhleri sahâbî nesli olan tebeu't-tâbiîn hâfızlarının bilmesi icap eden râvi sayısını binlerle ifade etmek mümkünse de daha sonraki yüzyıllarda yetişen hadis hâfızlarının bilmesi gereken râvi sayısı on binleri geçmekte ve hadis hâfızı olmanın gittikçe zorlaştığı anlaşılmaktadır.

Sahabe içinde en tanınmış hadis hâfızlarının başında Ebû Hüreyre gelir. Onun ezberinde mükerrerleriyle birlikte 5374 hadis bulunduğunu kaynaklar haber vermektedir. Ebû Zür'a er-Râzî'nin birlikte yaptıkları müzakerelerde tesbit ettiğine göre Ahmed b. Hanbel, sahâbe ve tâbiîn sözleri de dahil olmak üzere mükerrerleriyle birlikte 700.000 (veya bir milyon) rivayeti ezbere biliyordu. Ebû Zür'a er-Râzî, müzakere ettikleri bu hadislerden 200.000 tanesini hatasız okuyabiliyordu. Kaynaklar Buhârî'nin 100.000'i sahih, 200.000'i zayıf olmak üzere 300.000 rivayeti hâfızasında tuttuğu söyler. Mesela İshak b. Râhûye, ezbere imlâ ettiği 11.000 hadisi öğrencilerine tekrar okumuş ve bu esnada bir tek harf hatası dahi yapmamıştır. Hâkim en-Nîsâbûrî, bir kimsenin hadis hâfızı unvanını alabilmesi için 500.000 hadisi ezbere bilmesi gerektiğini söylediği halde son devir âlimlerinden Muhammed Abdürraûf el-Münâvî ile Ali el-Kārî, metin ve senedleriyle birlikte 100.000 hadisi ezbere bilenlere hâfız denebileceğini ifade etmişlerdir. Bununla birlikte muhaddisler için kullanılan "hâfız, hâkim, emîrü'l-mü'minîn" gibi unvanlar bir ta'dîl ve tevsik ifadesi sayılmamıştır.

Çeşitli devirlerde en güçlü hadis hâfızlarının kimler olduğunu tesbit etmek üzere tanınmış hâfızlara veya âlimlere sorular sorulduğu, onların da genellikle o yüzyılın en güçlü hâfızlarını üstün taraflarıyla belirttikleri görülmektedir. Nitekim böyle bir soruya muhatap olan Ebû Ubeyd Kāsım b. Sellâm, devrin ünlü hadis hâfızlarından Ebû Bekir b. Ebû Şeybe'nin hadis okutmakta, Ahmed b. Hanbel'in fıkıh bilgisinde, Yahyâ b. Maîn'in hadis toplamakta, Ali b. Medînî'nin de hadisleri bilmede daha üstün olduğunu söylemiştir. Hicri IX. Asırdan Sahabe nesline kadar en meşhur hadis hafızları şöyle örnek verilebilir:

1) **Zeynüddin el-Irâkī (ö. 806/1404)**
2) **Takıyyüddin es-Sübkî (ö. 756/1355)**
3) **Yûsuf b. Abdurrahman el-Mizzî (ö. 742/1341)**
4) **Münzirî (ö. 656/1258)**
5) **Hatîb el-Bağdâdî (ö. 463/1071)**
6) **Ebû Nuaym el-İsfahânî (ö. 430/1038)**
7) **Hâkim en-Nîsâbûrî (ö. 405/1014)**
8) **Ebû Abdullah İbn Mende (ö. 395/1005)**
9) **Dârekutnî (ö. 385/995)**
10) **İbn Huzeyme (ö. 311/924)**
11) **Nesâî (ö. 303/915)**
12) **Ebû Dâvûd es-Sicistânî (ö. 275/889)**
13) **Ebû Zür'a er-Râzî (ö. 264/878)**
14) **Buhârî (ö. 256/870)**
15) **Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855)**
16) **Mâlik b. Enes (ö. 179/795)**
17) **İbn Şihâb ez-Zührî (ö. 124/742)**
18) **Saîd b. Müseyyeb (ö. 94/713)**
19) **Ebû Hüreyre (ö. 58/678)**

Muhaddisler, hadis hâfızının çok miktarda hadis ezberleyip râviler hakkında geniş bilgi sahibi olmasını ön planda tuttukları, fakihler ise hadis bilgisi yanında hadisin fıkhî yönünü anlamasını ve fıkhî metinleri iyi bilmesini gerekli gördükleri için bu iki grup âlim kimlerin hadis hâfızı olduğu hususunda farklı düşünmüşlerdir.

حَدَّثَنَا أَبُو اليَمَانِ، حَدَّثَنَا شُعَيْبٌ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، قَالَ: أَخْبَرَنِي سَعِيدُ بْنُ المُسَيِّبِ، وَأَبُو سَلَمَةَ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: إِنَّكُمْ تَقُولُونَ: إِنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ يُكْثِرُ الحَدِيثَ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَتَقُولُونَ مَا بَالُ المُهَاجِرِينَ، وَالأَنْصَارِ لاَ يُحَدِّثُونَ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، بِمِثْلِ حَدِيثِ أَبِي هُرَيْرَةَ، وَإِنَّ إِخْوَتِي مِنَ المُهَاجِرِينَ كَانَ يَشْغَلُهُمْ صَفْقٌ بِالأَسْوَاقِ، وَكُنْتُ أَلْزَمُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى مِلْءِ بَطْنِي، فَأَشْهَدُ إِذَا غَابُوا، وَأَحْفَظُ إِذَا نَسُوا، وَكَانَ يَشْغَلُ إِخْوَتِي مِنَ الأَنْصَارِ عَمَلُ أَمْوَالِهِمْ، وَكُنْتُ امْرَأً مِسْكِينًا مِنْ مَسَاكِينِ الصُّفَّةِ، أَعِي حِينَ يَنْسَوْنَ، وَقَدْ قَالَ: رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي حَدِيثٍ يُحَدِّثُهُ: «إِنَّهُ لَنْ يَبْسُطَ أَحَدٌ ثَوْبَهُ حَتَّى أَقْضِيَ مَقَالَتِي هَذِهِ، ثُمَّ يَجْمَعَ إِلَيْهِ ثَوْبَهُ، إِلَّا وَعَى مَا أَقُولُ»، فَبَسَطْتُ نَمِرَةً عَلَيَّ، حَتَّى إِذَا قَضَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَقَالَتَهُ جَمَعْتُهَا إِلَى صَدْرِي، فَمَا نَسِيتُ مِنْ مَقَالَةِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تِلْكَ مِنْ شَيْءٍ. (روي البخاري)

Sahabeden Talha b. Ubeydullah şöyle demiştir: “Allah’a yemin olsun ki, onun, bizim Peygamber’den (s.a.s.) duymadıklarımızı duyduğundan asla şüphe etmem. Gerçek şu ki, bizler varlıklı kimselerdik; evimiz barkımız vardı. Peygamber’in (s.a.s.) yanına ancak sabah ya da akşamleyin gidebiliyorduk. Oysa Ebû Hureyre, hiçbir şeyi olmayan fakir bir insandı. Kendisi Hz. Peygamber’in (s.a.s.) misafiri olarak Suffa’da kalır ve yanından hiç ayrılmazdı.” (Tirmizî, Menâkıb, 47).

Tabiinden Humeyd et-Tavil (ö. 143/760) şöyle demiştir: “Biz Enes b. Mâlik'in yanında idik. Bize şöyle dedi: Vallahi size Hz. Peygamber'den naklettiğimiz hadislerin hepsini bizzat kendisinden duymuş değiliz. Fakat (hadisi duyan duymayana naklederdi) biz de birbirimizi yalanlamazdık.” (Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, Mısır 1313, IV, 283).

Hadis usulünde bir cerh sebebi kabul edilen bu durum, sûü’l-hıfz terimiyle ifade edilir; hâfıza zayıflığı veya bozukluğu bulunan râviye ise seyyiü’l-hıfz denir. Hadis tarihinde ezberleme kabiliyeti daima önemini korumuş, zaman içinde hıfz “hangi vasıtayla olursa olsun öğrenilen hadisi aynen koruyup nakletme” mânası kazanmıştır. Bu sebeple hadislerin yazılmasına karşı çıkan bazı âlimler de hâfızası zayıf olanların rivayet ettikleri hadisleri yazmalarına izin vermiştir. Hâfıza bozukluğuna, râvinin hatasının doğrusundan çok veya hatasıyla doğrusunun eşit olmasıyla karar verilir. Hâfıza bozukluğu ya râvide sürekli bulunan bir durumdur veya onun yaşlanması, başına bir felâket gelmesi, rivayetlerinde kitaplarına dayanıyorsa kitaplarının kaybolması yahut

gözlerini kaybettikten sonra rivayette bulununca yanlışlıklar yapması gibi bir sebeple sonradan meydana gelir.

2) Kitâbet Dönemi

Kitâbet; “yazmak, yazı ile tesbit etmek” demektir. Klasik hadis kaynaklarında kitâbetü’l-hadîs, takyîdü’l-hadîs, takyîdü’l-ilm şekillerinde de kullanılır. Hz. Peygamber’in hadisleri Kur’ân-ı Kerîm gibi yazdırmaması, onun kendi sözlerini hiçbir şekilde yazdırmadığı veya yazılmasına izin vermediği anlamına gelmez. Hadislerin yazılmasını hem yasaklayan hem buna izin veren hadisler vardı. Resûl-i Ekrem’in bazı devlet başkanlarına mektup göndererek onları İslâm’a davet etmesi, yöneticileriyle resmî yazışmalarda bulunması, Abdullah b. Amr b. Âs ve Ebû Şah gibi hadisleri yazmak isteyen sahâbîlere müsaade etmesi, son hastalığında vasiyetnâme yazdırmak istemesi ve bazı sahâbîlerin hadisleri yazdığını ifade etmesi onun hadislerin yazılmasına izin verdiğini gösterir. Öte yandan hadisleri yazmak isteyen sahâbîlere izin vermediği ve Kur’an dışında yazılan şeylerin imha edilmesini emrettiği bildirilmiş olup bu konudaki haberlerin bir kısmının sahih olmadığı belirlenmiş, ancak Ebû Saîd el-Hudrî’nin naklettiği, *“Benden Kur’an’dan başka hiçbir şey yazmayınız. Eğer Kur’an’dan başka bir şey yazan varsa onu imha etsin”* meâlindeki hadis sahihtir.

حَدَّثَنَا هَدَّابُ بْنُ خَالِدٍ الْأَزْدِيُّ، حَدَّثَنَا هَمَّامٌ، عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: لَا تَكْتُبُوا عَنِّي، وَمَنْ كَتَبَ عَنِّي غَيْرَ الْقُرْآنِ فَلْيَمْحُهُ، وَحَدِّثُوا عَنِّي، وَلَا حَرَجَ، وَمَنْ كَذَبَ عَلَيَّ – قَالَ هَمَّامٌ: أَحْسِبُهُ قَالَ – مُتَعَمِّدًا فَلْيَتَبَوَّأْ مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ(روي المسلم)

İslâm âlimleri, hadislerin yazılması hususunda Hz. Peygamber’in tutumunu belirlemek için söz konusu hadisler arasındaki çelişkiyi gidermeye çalışırken farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Hadislerin yazılmasını yasaklayan veya buna izin veren rivayetlerin söyleniş tarihlerini kesin olarak belirlemek mümkün değilse de İslâm’ın ilk döneminde yazı bilenlerin az olması, Resûl-i Ekrem’in Ebû Şah ile 8 (629) yılında görüşmesi, ayrıca sözü edilen vasiyetnâmeyi vefatından bir süre önce yazdırmak istemesi, hadislerin yazılmasına izin veren rivayetlerden bir kısmının İslâm’ın sonraki yıllarına ait olduğunu göstermektedir. Hadislerin yazılmasını yasaklayan rivayetin râvisi Ebû Saîd el-Hudrî’nin erken dönemlerde, buna izin veren hadisin râvisi Ebû Hüreyre’nin 7 (628) yılında ve sahâbe arasında hadis yazmasıyla tanınan Abdullah b. Amr’ın Mekke’nin fethinden önce müslüman olması bunu teyit etmektedir. Bu durum bazı âlimlerin,

hadislerin yazılmasına izin veren rivayetlerin yazmayı yasaklayan hadisi neshettiği görüşünü benimsemesine sebep olmuştur. İbn Kuteybe, Râmhürmüzî, Hattâbî, Ferrâ el-Begavî, Abdürrahîm b. Abdülkerîm es-Sem'ânî, İbn Kayyim el-Cevziyye, İbn Hacer el-Askalânî gibi âlimlere göre Hz. Peygamber bazı yetersizlikler yüzünden hadislerin yazılmasını geçici bir tedbir olarak yasaklamış, daha sonra bu yasağı kaldırmıştır. Bu görüşe karşı çıkanlar, Resûl-i Ekrem devrinde yazı malzemesinin ve yazı bilenlerin hiç de az olmadığını, ayrıca Resûl-i Ekrem'in sahâbenin okuma yazma öğrenmesine büyük önem verdiğini söylemişlerdir. Resûlullah'tan sonra da sahâbe arasında hadislerin yazılmasına karşı çıkanların bulunması nesih görüşünün isabetli olmadığını ortaya koymaktadır. M. Reşîd Rızâ, genel görüşün aksine hadislerin yazılmasını yasaklayan hadisin buna izin veren hadisleri neshettiğini ileri sürmüş, Hz. Peygamber'in vefatından sonra bazı sahâbîlerin hadislerin yazılmasına karşı çıkmasını ve ashabın hadisleri tedvin etmemesini buna delil olarak göstermiştir.

Hadislerin yazılmasını yasaklayan, öte yandan buna izin veren rivayetler arasındaki ihtilâfı çözmek için önerilen hemen her görüş eleştirilmekle beraber Hz. Peygamber'in hadislerin yazılmasını belirli sebeplerle yasakladığı, bu sebeplerin bulunmadığı durumlarda hadislerin yazılmasına izin verdiği hususunda ihtilâf yoktur. Bizzat Resûl-i Ekrem'in bazı hadisleri yazdırması ve onun hayatında hadis yazan sahâbîlerin bulunması yasağın Kur'an'la hadisin karıştırılmasını önlemeyi amaçladığı ve özellikle hadislerin Kur'an'la aynı sayfaya yazılmasına yönelik olduğu görüşü kuvvet kazanmaktadır.

3) Tedvin dönemi:

Değişik bölgelerde, başta sahabe olmak üzere ilk hadis ravilerinin çeşitli yazı malzemeleri üzerine yazmış oldukları ve dağınık halde bulunan hadislerin bir araya toplandığı dönemdir: (yaklaşık hicri 100-125 yılları arası).

Hadisleri tedvin etmeyi düşünen Hz. Ömer'in ashapla istişare edip onlardan olumlu cevap aldığına, fakat Allah'ın kitabına verilen önemi azaltacağı endişesiyle bu teşebbüsünden vazgeçtiğine dair rivayet isnadındaki kopukluk sebebiyle zayıf kabul edilmiştir. Emevîler'in Mısır valisi Abdülazîz b. Mervân'ın da Bedir Gazvesi'ne katılan yetmiş sahâbî ile görüştüğü söylenen Kesîr b. Mürre el-Hadramî'ye mektup yazarak sahâbîlerden duyduğu hadisleri yazıp kendisine göndermesini istediği ifade edilmekte, ancak bu mektubun sonucu hakkında bilgi bulunmamaktadır.

Hadislerin yazılmasına karşı tavır alınmasında söz konusu sebeplerin yanında ilk iki neslin sözlü kültür geleneğinden gelmesinin önemli etkisi vardır. Hitabet ve kılıçla övünüp kitâbeti alt tabakanın yapacağı bir iş olarak gören Araplar, öteden beri şiiri ezber yoluyla muhafaza edip naklettikleri gibi hadisi de aynı şekilde rivayet etmişler, yazının hâfızayı zayıflattığını, hatta yok olmasına sebep olduğunu kabul etmişlerdir. Kur'an'da ve hadiste yazının teşvik edilmesine rağmen şifahî kültür geleneğinin terkedilebilmesi yaklaşık bir buçuk asır sürmüş, Havâric ve Gāliyye gibi siyasî fırkaların, I. (VII.) yüzyılın sonlarından itibaren Kaderiyye ve Mürcie, bir müddet sonra da Cehmiyye ve Müşebbihe gibi itikadî mezheplerin ortaya çıkması ve işlerine gelmeyen hadisleri inkâr edip görüşlerini takviye maksadıyla hadis uydurmaları muhaddislerin bu konudaki yaklaşımlarını değiştirmiştir. Halife Ömer b. Abdülazîz, ileri gelen âlimlerin hadislerin yazılmasına artık karşı çıkmayacağını anlayınca sahih hadisleri kaybolmaktan kurtarmak için tedvin işini resmen başlatmaya karar vermiş; valilere, Medine halkına, tanınmış âlimlere gönderdiği yazıda zamanla hadislerin yok olup gitmesinden endişe duyduğunu, bu sebeple Hz. Peygamber'in hadislerinin araştırılıp yazılmasını istediğini belirtmiştir İbn Şihâb ez-Zührî, ulaşabildiği hadisleri derleyerek halifeye gönderen ve onun emrini ilk uygulayan muhaddistir. Ömer b. Abdülazîz'in bu faaliyeti hadislerin yazılmasına karşı olan tavrı önemli ölçüde kırmış ve yaklaşık II. (VIII.) yüzyılın başlarından itibaren hadislerin naklinde yazılı rivayet hâkim olmuştur.

Kitâbet döneminde hadisler genellikle yazılı bir metin bırakmak için değil onları kolayca ezberlemek veya unutulduğunda hatırlamak için yazılmıştır. Sahâbeden Abdullah b. Amr bunu açıkça ifade etmiş (Ebû Dâvûd, "'İlim", 3), İmam Mâlik hadis yazanların ezberlemek için yazdıklarını, ezberleyince onu imha ettiklerini söylemiştir. Nitekim Mesrûk b. Ecda', Ubeyde b. Amr, Urve b. Zübeyr b. Avvâm gibi âlimler yazdıkları metinleri ölmeden önce yakmışlar veya ölümlerinden sonra bunların yakılmasını istemişlerdir.

Ömer b. Abdülazîz'in resmî tedvini başlatması ile yazılı hadis metinlerinin çoğalması üzerine ehil olmayanlar da doğrudan bu metinlerden rivayet etmeye başladılar. Arap yazısının henüz ancak hâfızaya yardımcı olabilecek bir seviyede bulunduğu bu dönemde doğrudan yazılı metinden yapılan nakiller hadislerin hatalı intikali sonucunu doğurmaktaydı. Bu durum karşısında muhaddisler, yazılı metinlerden rivayetin geçerliliğini ehlinden dinlenmesi (semâ') veya ehline arzedilmesi (kıraat) prensiplerine bağlama gereğini duymuşlardır. Bu iki yolla hadis alma imkânı bulunmadığında ise

icâzet, münâvele ve mükâtebe metotlarıyla da alınabileceği genel kabul görmüştür. Bunlardan, hocanın bizzat yazması veya yazdırıp talebeye göndermesi şeklindeki hadis nakletme metoduna da “kitâbet” veya “mükâtebe” denilmekteydi.

Sözlükte tedvin; “yazmak, toplamak, derlemek” demektir. Hadis usulü kavramı olarak ise hâfızalarda ve değişik yazı malzemeleri üzerinde bulunan hadis metinlerini belli bir tasnife tâbi tutmadan yazıya geçirmek demektir. Tedvîn işini yapan kimseye müdevvin, bu şekilde ortaya çıkan çalışmaya müdevven denir. Muhaddisler, hadislerin yazıya geçirilmesi ve belli esaslara göre kitap haline getirilmesi sürecini kapsayan I-III. (VII-IX.) yüzyılları hıfz, kitâbet, tedvîn ve tasnif olmak üzere dört dönem halinde incelemiştir. Hıfz ve kitâbet dönemi, Hz. Peygamber ve ashabın yaşadığı zaman dilimini içine alarak I. (VII.) yüzyılın sonlarına kadar devam eder. Bu süreç hadislerin daha çok ezberlemek amacıyla yazıldığı dönemdir. Tedvîn öncesinde hadisin sözlü ve yazılı olarak korunduğu bu iki döneme tesbit dönemi denir. Bunun ardından Resûl-i Ekrem’e ait çeşitli bilgilerin tasnif edilmeden derlenip biriktirildiği tedvîn dönemi gelir. Bu da I. (VII.) yüzyılın sonlarından başlayıp II. (VIII.) yüzyılın ortalarına kadar devam eder. Yazılı olarak derlenen ve sözlü olarak nakledilip kayda geçirilen hadislerin muhaddisler tarafından belli esaslara göre sıralandığı döneme tasnif dönemi adı verilir. Bu dönem II. (VIII.) yüzyılın ortalarından IV. (X.) yüzyılın başlarına kadar olan süreyi içine alır. Ashabın Hz. Peygamber’den görerek veya duyarak aldığı hadisleri saklayıp nakletmesi hıfz ve kitâbet yoluyla olmuş, bundan dolayı hadis tarihinin tedvîn öncesi devri genellikle bu iki dönemde incelenmiştir. Ancak söz konusu iki dönem arasında tam anlamıyla bir öncelik ve sonralık ilişkisinden söz etmek mümkün değildir. Zira bu iki dönemin aynı zaman dilimi içinde ve birbirini destekler mahiyette gerçekleştiği, hatta hadisleri yazan birçok sahâbînin bunları ezberlemek amacıyla kaydettiği bilinmektedir. İslâm’ın ilk dönemlerinde yazı kültürünün yeterince gelişmemesi, okur yazar olmayan Araplar’ın edebî miraslarını hâfıza gücüyle nakletmesi, Resûlullah’ın hadisleri ezberleyip rivayet etmeye onları teşvik etmesi gibi hususlar hadisleri tesbit ve koruma işinin hâfızaya bırakılmasını gerekli kılmıştır. Hz. Peygamber çeşitli sebeplerle ilk dönemlerde hadislerin yazılmasını yasaklamış, ancak ezberlenerek nakledilmesine izin vermiştir.

Araplar arasında İslâmiyet’in etkisiyle okur yazarlık artmış ve yazı hayatın birçok alanında kullanılmaya başlanmıştır. Resûl-i Ekrem döneminde Kur’ân-ı Kerîm başta olmak üzere antlaşmalar, emanlar, davet mektupları, ordu kumandanlarına tâlimatnâmeler, savaş zabıtları, nüfus ve vergi kayıtları gibi resmî bilgiler yazıya

geçirilmiştir. Hadislerin kitâbeti konusunda biri yazılmasını emreden[1] diğeri yasaklayan[2] iki rivayet nakledilmişse de Mekke'nin fethi sırasında Hz. Peygamber'in Ebû Şah için fetih hutbesinin yazılmasını emretmesi[3] vefatı öncesinde kendisinden sonra ümmetinin sapıklığa düşmemesi için bir belge yazdırmak istemesi onun hadislerin yazılmasına karşı olmadığını göstermektedir.

Resûlullah'ın vefatından sonra Kur'an'ın toplanmasını zorunlu kılan olaylar hadisler konusunda da kendini hissettirmiştir. Bunu ilk farkeden ve bu konuda teşebbüse geçen Halife Hz. Ebû Bekir olmuş, Kur'an'ın toplanması işini tamamladıktan sonra hadisleri derlemek için bir çalışma başlatmıştır. Hz. Âişe'den nakledildiğine göre Ebû Bekir bir gece 500 civarında hadis ihtiva eden sahîfesini yakmıştır. Bunun sebebini soran Âişe'ye sahîfesinde güvenilir kimselerden aldığı hadislerin bulunduğunu, ancak bunların Hz. Peygamber'in sözlerini onun ağzından çıktığı şekilde nakledip etmediklerini bilemediğini belirtmiş, bunun sorumluluğunu üzerine almaktan çekindiğini söylemiştir.

Tesbit döneminde işittiğini kaydetme düşüncesi Resûl-i Ekrem'in vefatından sonra bazı sahâbîler için kendisinin işitmediği, fakat başka sahâbîlerin naklettiği rivayetleri toplama anlayışına dönüşmüştür. Hz. Ebû Bekir doğuracağı sakıncaları dikkate alarak tedvînden vazgeçmiş, Hz. Ömer de hadislerin tedvînini düşünmüş ve bunu gerçekleştirmek için teşebbüse geçmiştir. Rivayete göre konuyu önce ashap ile istişare etmiş, onlardan olumlu cevap alınca durumu değerlendirmiş, neticede insanların hadisle daha çok meşgul olarak Kur'an'ı ihmal edeceği endişesiyle o da tedvînden vazgeçmiştir. Hz. Ömer'in karşı çıktığı husus sosyal hayatta pratik değeri olan, amel edilebilir ve hukukî nitelik arzeden sünen türü rivayetler yerine amel edilmeyen rivayetlerle mesgul olunmasıdır. Hz. Ömer tedvîn hususunda Ebû Bekir'e göre daha kapsamlı bir düşünceye sahipti. Ebû Bekir kişisel gayretiyle Resûlullah'tan bizzat duymadığı hadisleri derlemeyi hedeflerken Ömer bu işi resmî bir görev gibi düşünmüş, bundan dolayı ashabın onayını alma ihtiyacını duymuştur. Bu dönemde hadislerin daha çok ahkâma dair olanları kaydedilmiş, Resûl-i Ekrem hâtıralarda henüz canlı bir şekilde yaşadığı için onun fiil ve takrirlerinin derlenmesi düşünülmemiştir.

Hz. Ömer'den sonra baş gösteren siyasî karışıklıklar yöneticilerin özellikle hadislerin tedvîni konusuna eğilmesine fırsat vermemiştir. Resmî anlamda yeni bir tedvîn

[1] Ebû Dâvûd, "'İlim", 3.
[2] Müslim, "Zühd", 72.
[3] Buhârî, "'İlim", 39.

teşebbüsünün Emevîler'in Mısır valisi Abdülazîz b. Mervân (ö. 86/705) tarafından başlatıldığı görülmektedir. Dinî ilimlere ilgi duyan, özellikle hadis rivayetiyle meşgul olan Abdülazîz hadislerin tedvîni konusunu resmen ele alan ilk devlet adamı olarak tanınmaktadır. Bedir ashabından yetmiş kişiyle görüşen Abdülazîz, Humus'ta yaşayan Kesîr b. Mürre el-Hadramî'ye (ö. 75/694 [?]) bir mektup göndermiş ve Ebû Hüreyre'nin hadisleri kendisinde bulunduğu için onun dışındaki sahâbîlere ait hadisleri yazıp göndermesini istemiştir. Bu rivayet, Ebû Hüreyre'nin naklettiği hadislerin I. (VII.) yüzyılın ikinci yarısının başlarında yazıya geçirildiğini göstermektedir. Rivayete göre Mervân, Ebû Hüreyre'yi zaman zaman yanına çağırarak kendisine hadis nakletmesini istemiş, bu esnada kâtiplerine bunları yazdırmış ve saklamıştır.

Abdülazîz b. Mervân'ın hadisleri tedvîn düşüncesi oğlu Ömer b. Abdülazîz tarafından gerçekleştirilmiştir. Ömer b. Abdülazîz yönetime geldiği dönemde hadis uyduranların çoğaldığını görmüş, büyük âlimlerin vefatından sonra hadislerin zayi olacağı endişesiyle tedvîn işini resmen başlatmıştır. Bu esnada bazı âlimleri Dımaşk'a davet etmiş, bazılarıyla doğrudan yahut valileri aracılığıyla yazışarak bilgilerinden yararlanmıştır. Bu âlimler arasında Medine Valisi Ebû Bekir b. Hazm ve Zührî öne çıkmaktadır. Ebû Bekir b. Hazm elindeki yazılı hadislere yenilerini ilâve ederek hacimli bir kitap oluşturmuştur. Aslen Medineli olan Zührî ilim yolculukları sırasında Dımaşk'a gidip gelmeye başlamış, burada Emevî halifeleriyle yakınlık kurmuş ve onların meclislerine katılmıştır. Görüştüğü halifeler arasında Abdülmelik b. Mervân, Ömer b. Abdülazîz ve Hişâm b. Abdülmelik vardır. Zührî, hadisleri defterler halinde yazarak halifeye sunduğunu, halifenin bunları ülkenin değişik merkezlerine gönderip yöneticilerin, ilim ehlinin ve halkın istifadesine sunduğunu belirtmiştir.

Tedvîn döneminde âlimlerin çoğu, tesbit devrindeki geleneğe uyup Hz. Peygamber'den intikal eden ahkâmla ilgili merfû hadisleri toplarken Zührî fiilî sünnetleri de kaydetmiş, bunlara sahâbe kavillerini de ilâve etmiş, böylece hadis anlayışında sahâbe sözlerinin de ele alındığı yeni bir çığır açmıştır. Bu davranış, kısa bir süre sonra kaleme alınmaya başlanacak olan tasnif dönemi eserlerine açık biçimde yansımıştır. Kendisine ulaşan bütün rivayetleri yazan Zührî'nin topladığı rivayetlerin "hayvanların sırtında taşınacak kadar çok olduğu" belirtilmektedir. Rivayetler arasında siyer ve megāzîye dair olanlar büyük yekün tutmuş, Zührî bu rivayetleri müstakil bir eserde toplamış, bundan dolayı megāzî türünün ilk müelliflerinden biri kabul edilmiştir.

Tedvîn döneminde hadislerin derlendiği eserlerin asılları zamanla kaybolmuş, fakat muhtevaları bunlara dayanıp kaleme alınan eserler vasıtasıyla sonraki dönemlere intikal etmiştir. Bununla birlikte o döneme ait bazı cüzlerin günümüze ulaştığı bilinmektedir.

Tesbit döneminin aksine tedvîn döneminde kaydedilen rivayetlerde tek bir sahâbîye bağlı kalınmamış, değişik sahâbîlerden gelen rivayetler yazılmıştır. Ebü'l-Yemân'ın cüzünde başta Ebû Hüreyre olmak üzere Hz. Ebû Bekir, Âişe, Ümmü Habîbe bint Ebû Süfyân ve Hişâm b. Hakîm gibi sahâbîlerden rivayetler yer almaktadır. Tedvîn faaliyetinin tamamlanmasından sonra tasnif dönemine geçilmiş, hadisler konularına veya râvilerine göre tasnif edilmeye başlanmıştır. II. (VIII.) yüzyılın ortalarına doğru hızla yaygınlaşan tasnif faaliyetinde Zeyd b. Ali, İbn Cüreyc, Ma'mer b. Râşid, İbn Ebû Arûbe, Süfyân es-Sevrî ve Hammâd b. Seleme önde gelen isimlerdir.

Hadislerin tesbit ve tedvîni İslâm'ın ilk dönemlerinde başlayıp II. (VIII.) yüzyılın başlarında tamamlandığı halde bir kısım şarkiyatçılar (oryantalistler), hadislerin II. (VIII.) ve III. (IX.) yüzyılların ürünü olduğunu ve ortaya çıkan ihtiyaçlara göre uydurulduğunu iddia etmiştir. Bunlardan Sir W. Muir, II. (VIII.) yüzyılın ortalarından önce yazılı hadis belgesinin bulunmadığını söylemiş, I. Goldziher ve J. Schacht, Emevîler devrinde yaygın olan hadislerin ahlâk, zühd, âhiret hayatı ve siyaset konularıyla ilgili olduğunu, bu dönemde fıkhî hadis bilinmediğini ileri sürmüştür. J. Robson ise, hadislerdeki senedlerin II. (VIII.) yüzyılda uydurma birtakım hadisleri sahih göstermek için meşhur isimler kullanılarak ortaya konduğunu iddia etmiştir. Bu iddialar etrafında uzun tartışmalar cereyan etmiş, ancak son zamanlarda yapılan ciddi araştırmalarla bu iddialar çürütülmüştür. **(M. Accâc el-Hatîb, *es-Sünne kable't-tedvîn,* s. 249 v.d.).**

Hadiste tedvîn konusu, son iki asırda şarkiyatçıların hadislerle ilgilenmeye ve sünneti eleştirmeye yönelmesinden sonra incelenmeye başlanmıştır. Konuyla ilgili özellikle şu eserler meşhurdur:

a) Muhammed Zübeyr Sıddîkî / es-Seyrü'l-hasîs fî târîhi tedvîni'l-hadîs
b) Muhammed Accâc el-Hatîb / es-Sünne kable't-tedvîn
c) Muhammed Mustafa el-A'zamî / Dirâsât fi'l-hadîssi'n-nebevî
d) Muhammed b. Matar ez-Zehrânî / Tedvînü's-sünne

4) Tasnif Dönemi:

Tedvin edilen hadislerin, sahabi ravileri ya da konuları gibi çeşitli özelliklerine göre kitaplaştırıldığı dönemdir. Yaklaşık hicri 150-300 yılları arasıdır.

5) Usûl ve Metodoloji Dönemi:

Aslında tasnif safhasıyla başlayıp hicri dördüncü asırda iyice belirginleşen ve hadislerin sened ve metinlerindeki bazı özelliklerine göre bir incelemeye tabi tutulup değişik isimlerle isimlendirilmeye başlandığı süreçtir.

6) Şerh ve Hâşiye Süreci:

Hicri altıncı yüzyıldan başlayıp devam eden asırlarda yoğunlaşan ve bir nevi resmi anlamda "metin tenkidi safhası" da denilebilecek hadisleri yorumlama ve açıklama devresidir. Bir hadis terimi olarak şerh, "bir hadisin veya bir hadis kitabında yer alan rivayetlerin kelime ve kavramlarını açıklamak, anlaşılması zor yerlerini izah etmek, i'rabını belirtmek, hadisten çıkan hükümlere yer vermek" gibi anlamlarda kullanılır. Hadiste şerh ilk defa Hz. Peygamber tarafından yapılmış, onun bazı sözlerini anlamayan ashabın sorularına verdiği cevaplar hadiste şerhin ilk örneklerini teşkil etmiştir. Bir mecliste, *"Kardeşine zalim de olsa mazlum da olsa yardım et"* demesi üzerine sahâbîler zalime nasıl yardım edeceklerini sormuşlar, Resûl-i Ekrem de onun zulüm yapmasına engel olmanın kendisine yardım sayılacağını söyleyerek bu sözünü şerhetmiştir.[4] Yine bir defasında, kalbinde zerre kadar kibir bulunan kimsenin cennete giremeyeceğini bildirdiğinde bazı sahâbîler güzel giyinmeyi herkesin arzu ettiğini söylemişler, Resûlullah da Allah'ın güzel olduğunu, güzeli sevdiğini belirterek sözünde geçen kibirden maksadın hakkı kabul etmemek ve onu küçümsemek olduğunu ifade etmiştir.[5]

Şerh konusu, tâbiîn ve tebeu't-tâbiîn devrinde özellikle hadislerin tedvîni sırasında belirgin şekilde ortaya çıkmıştır. Yüz binlerle ifade edilen ve birbirini açıklayan, tamamlayan hadisler bu dönemde toplanmış olup hadisin farklı senedlerini bir araya getirme, âlî ve güvenilir isnada ulaşmaya çalışma, sened ve metinde geçen şahısların kimliklerine dair bilgileri derleme, farklı metinlerle rivayet edilen hadisleri ardarda sıralama, metinlerdeki kapalı yerleri açıklama, kelime ve terimlerle ilgili gramer bilgilerini zikrederek hadislerin doğru anlaşılmasını sağlama şeklinde özetlenebilecek çalışmalar sistemli olmasa da bu devirde yoğun bir şerh faaliyeti bulunduğunu göstermektedir.

[4] Tirmizî, "Fiten", 68.
[5] Müslim, "Îmân", 147.

Hicri III. (miladi IX.) yüzyıldan itibaren kaleme alınmaya başlanan ilk hadis şerhleri dil ve muhteva ağırlıklı olmak üzere iki grupta gelişmiştir. Dil ağırlıklı şerhler garîbü'l-hadîs adı verilen ve bir nevi hadis lugatı sayılan eserlerdir. Bunlarda hadislerde geçen garîb kelimelerin açıklanması amaçlandığından onları hadiste şerh faaliyetinin ilk çalışmaları olarak değerlendirmek mümkündür. Hadislerin muhtevalarını açıklamaya yönelik şerhler içinde de çok kapsamlı sayılmamakla birlikte Şâfiî'nin İḫtilâfü'l-ḥadîs̱'i, İbn Kuteybe'nin Teʾvîlü muḫtelifi'l-ḥadîs̱'i, Tahâvî'nin Müşkilü'l-âs̱âr ve Şerḥu Meʿâni'l-âs̱âr'ı gibi eserler zikredilebilir. Hadis kitaplarından ilk şerhedilen eser ise İmam Mâlik'in el-Muvattaʾıdır. Hattâbî'nin, Buhârî'nin el-Câmiʿu's-sahîh'ine dair kaleme aldığı Aʿlâmü'l-hadîss'i ve Ebû Dâvûd'un es-Sünen'ine yazdığı Meʿâlimü's-Sünen'i de ilk yazılan şerhler arasındadır. Buhârî'nin el-Câmiʿu's-sahîh'i üzerine gittikçe sistemleşen ve birbirine kaynaklık eden şerh çalışmaları İbn Hacer el-Askalânî'nin (ö. 852/1449) *Fethu'l-bârî* ve Aynî'nin (ö. 855/1451) *ʿUmdetü'l-kârî* adlı şerhlerle zirveye ulaşmıştır.

7) Derleme ve Cem Safhası:

Sahih hadisleri bir kitapta toplama, mevzu hadisleri bir kitapta toplama, aynı konudaki hadisleri bir kitapta toplama, tekrarlananları çıkarmak suretiyle bir grup hadis kitabındaki bütün hadisleri tek bit kitapta toplama şeklindeki eserlerin meydana getirildiği dönemdir.

Netice itibariyle; Hz. Peygamber'in 23 yıllık peygamberlik döneminde, etrafındaki müslümanlar arasında hadislerle ilgili olarak, sonraki dönemleri de etkileyebilecek nitelikte önemli bir problem ortaya çıkmamıştır. Bu dönemde hadislerin kaynağı yani Hz. Peygamber hayatta olduğu için, başka bir ifadeyle "tashih mekanizması" yaşıyor olduğu için, çıkabilecek herhangi bir problem hemen engellenmekteydi. Fakat bu durum Peygamberimiz vefat ettikten sonra da aynı mekanizmanın bir şekilde işleyeceği ve müslümanlar arasında herhangi bir problemin çıkmayacağı anlamına gelmiyordu. Böyle zannedenler, sahabe dönemi dahil, İslam'ın ilk yıllarını tümüyle "saadet asrı" olarak isimlendirebilirler ve bu isim de dini duyguları okşayıp hoşa gidebilir. Ama Peygamberimizin ahirete irtihalinden sonraki bu dönemi objektif olarak ele aldığımız taktirde, etkileri günümüze kadar uzanan ve belki de sonraki asırları da kapsayacak olan problemlerin bu dönemlerde ortaya çıktığı da bir gerçektir. Zira aynı dönemde ortam ve tarihi süreç, sosyal ve kültürel yapı, siyasi zemin problemlere her zaman müsait olmuştur.

Bu dönemde Peygamberimizin misyonunu sonraki nesillere aktarabilme sorumluluğu konusunda, bazı iyi niyetliler hariç, gerekli hassasiyet gösterilememiş ve din siyasete alet edilmeye başlamıştır. İlk önce, Hz. Peygamber' in yerine kimin geçeceği konusunda ona yalan isnadlarda bulunmak suretiyle çatışma zemini hazırlanmıştır. Zaten İslam'ın getirdiği bazı değişiklikleri kabulde zorlanan Araplar arasında Arap kültürü ile İslam kültürü topluma uyumu bağlamında sosyolojik olarak bir çatışma hâlindedir. Dolayısıyla fetihlerle de artan bve genişleyen bu atmosfer önceki kültürlerin yansımalarını da tekrar gündeme getirmiştir. Halbuki Peygamberimiz onları bu çatışmaların mağduru etmemek için, birçok davranışlarını toleransla karşılamış ve onlara yapılmak istenen müdahalelere engel olmuştur. İşte böyle bir zeminde hadise dayalı problemler ortaya çıkmaya başlamış ve bu problemler arasında da hadis uydurma faaliyetleri önemli bir yer tutmuştur. Hadis ilminin "kitabet safhası"na tekabül eden ve hadis rivayetinin tam manasıyla kontrol edilemediği bu dönemde hadis uydurma konusunda özellikle Şia ve Zındıklar uydurma hadisler konusunda etkin rol almışlardır. Müteakip dönemlerde de Kaderiyye, Mürcie, Cebriyye gibi itikadi fırka mensupları ile Şia içinde bazı siyasi fırka mensupları, hadis uydurma faaliyetlerine gittikçe artan bir şekilde katkıda bulunmaya devam etmişlerdir. Mesela halifeliği ele geçiremeyen gruplar iktidardakileri bazı uydurma hadislere istinaden çeşitli fikirler ileri sürerek yıpratmaya çalışmışlar hatta birbirlerini tekfir etmişlerdir. (Yani küfürle suçlamışlardır.)

Hadise dayalı problemlerin ortaya çıkmaya başladığı sosyal ve itikadi, ilmi ve amelî zemin iyi bilinmezse bugün de hadis bağlamında çok ciddi olumsuzluklar elbette yaşanabilir. Muhtemel probleri özellikle iki açıdan ele almak gerekir:

Birincisi: Hadisin teknik olarak kendi içinde sahih, zayıf ve mevzu, merfu, mevkuf veya maktu olması gibi yapısal konular…

İkincisi: Aslında hadislerle hiçbir ilgisi yok iken, sanki ilgiliymiş gibi gösterilmeye çalışılan özellikle Kur'an ve Sünnet karşıtlarınca her dönemde farklı şekillerle üretilen yapay (suni) hadis problemleridir.

8) Örnek Metin: İnceleme ve Araştırma

حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ أَبِي مَرْيَمَ، قَالَ: أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ، قَالَ: أَخْبَرَنِي زَيْدٌ هُوَ ابْنُ أَسْلَمَ، عَنْ عِيَاضِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الخُدْرِيِّ، قَالَ: خَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي أَضْحَى أَوْ فِطْرٍ إِلَى المُصَلَّى، فَمَرَّ عَلَى النِّسَاءِ، فَقَالَ: «يَا مَعْشَرَ النِّسَاءِ تَصَدَّقْنَ فَإِنِّي أُرِيتُكُنَّ أَكْثَرَ أَهْلِ النَّارِ» فَقُلْنَ: وَبِمَ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ: «تُكْثِرْنَ اللَّعْنَ، وَتَكْفُرْنَ العَشِيرَ، مَا رَأَيْتُ مِنْ نَاقِصَاتِ عَقْلٍ وَدِينٍ أَذْهَبَ لِلُبِّ الرَّجُلِ الحَازِمِ مِنْ إِحْدَاكُنَّ»، قُلْنَ: وَمَا نُقْصَانُ دِينِنَا وَعَقْلِنَا يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ: «أَلَيْسَ شَهَادَةُ المَرْأَةِ مِثْلَ نِصْفِ شَهَادَةِ الرَّجُلِ» قُلْنَ: بَلَى، قَالَ: «فَذَلِكِ مِنْ نُقْصَانِ عَقْلِهَا، أَلَيْسَ إِذَا حَاضَتْ لَمْ تُصَلِّ وَلَمْ تَصُمْ» قُلْنَ: بَلَى، قَالَ: «فَذَلِكِ مِنْ نُقْصَانِ دِينِهَا»

Said b. Ebî Meryem> Muhammed b. Cafer> Zeyd b. Eslem> Iyâz b. Abdullah> Ebu Said el-Hudrî tarikiyle gelen hadiste (Buhari) şöyle demiştir: “Resûlullah (s.a.v) bir Kurban Bayramı veya Ramazan Bayramı’nda namazgâha çıktı. (Giderken de yolda) kadınlara uğradı. (Onlara): *“Ey kadınlar, sadaka veriniz. Çünkü bana cehennemlikler gösterildi, çoğu sizler idiniz.”* Bunun üzerine o kadınlar “Ya Resulallah, bizler ne yaptık da cehennemliklerin çoğu bizden olmuş?” diye sordular. Resulullah (s.a.v) onlara şöyle cevap verdi: *“Çünkü sizler ötekine berikine çokça lanet eder, kocalarınıza karşı nankörlükte bulunursunuz. Ne gariptir ki, kendine hâkim akıllı ve dinine bağlı bir kimsenin aklını, sizin kadar eksik dinli hiçbir kimsenin çelebildiğini görmedim.”* Biz de dedik ki; “Aklımızın ve dinimizin noksanlığı nedir, ey Alllah’ın resulü?” Resulullah (s.a.v) *“Kadının şahitliği erkeğin şahitliğinin yarısı değil midir?”* diye sordu. Kadınlar “Evet!” cevabını verdiler. Resul-i Ekrem Efendimiz (s.a.v): *“İşte bu aklın eksikliğindendir. (Bir kadın) hayız gördüğü zaman [günlerce bekler] namaz kılmaz, Ramazan`da bir müddet oruç tutmaz değil mi?”* Kadınlar da “Evet!” dediler. Resûlullah (s.a.v): *“İşte bu da onun dininin eksikliğindendir!”*[6]

Hadisi Nasıl Anlamalıyız?

Kadınların aklı ve dini açıdan noksan olduğuna işaret edilmiştir. Akıllarının noksanlığına delil olarak, malî konularda iki kadının şahitliğini bir erkek yerine sayan ayete (Bakara, 2/282) dikkat çekilmiştir. Dinlerinin noksanlığına ise, aybaşı gören ve loğusa olan kadının bu halinde namaz, oruç gibi ibadetlerden uzak kalması, delil getirilmiştir. (Buharî, Hayız, 6).

[6] (TAHRİC: Buhârî, Hayz 6, Zekât 44, İman 21, Küsûf 9, Nikah 88; Müslim, Küsûf 17, (907), İman 132, (79); Nesâî, Küsuf 17, (3, 147); Muvatta, Küsuf 2, (1, 187).

Bu hadisi doğru anlamaya ihtiyacımız vardır. Çünkü, pratikte bazı kadınların bazı erkeklerden daha akıllı olduğu ortadadır. Bu nedenle konunun anlaşılması için birkaç noktaya işaret etmekte fayda vardır:

Birinci Yorum:

Hadisin içinde geçen vurgular ve söz konusu edilen aklın noksanlığı, geri zekâlı olma anlamında olmayıp, duygusal taraflarının daha fazla olduğuna işarettir. Hadiste bu konu açıklanırken, kadınlara hitaben: "Siz çok lanet okuyorsunuz, kocanızın/yakınlarınızın iyiliklerini inkâr ediyorsunuz." şeklindeki ifade bunu gösterir. Çünkü, kızgınlık anında başkasına lanet okumak veya gördüğü iyiliğini inkâr etmek, duygusal hareket edildiğinin en bariz göstergesidir.

Kadınların duygusal olarak yaratılmasının bir hikmeti vardır. Bu onların annelik özelliklerinde saklıdır. Çünkü, çocukların kahrını çekmek, onları büyütmek, ancak, ciddi bir fedakârlık, denizler gibi çağlayan bir şefkat, bir sevgiyle mümkündür. Bu özellikler tümüyle çok özel duygulardır. Annelerin birer şefkat kahramanı olmaları için verilen bu duyguların, elbette yan etkileri de olacaktır. İşte onların, o ince ruhları, o fedakâr vicdanları, o sevecen gönüllerinin tamamen aksi istikametinde cereyan eden, aşırı duygusallılarının sonucu ortaya çıkan durumlar ise bu yan etkinin bir negatif yansımasıdır.

Hadiste kadınların akıllarının noksanlığına delil olarak gösterilen ayette geçen "Tedılle" kelimesi[7]"unutma"yı ifade etmektedir. "Unutkanlık" gerekçesi ise, işin bir başka boyutuna dikkat çekmektedir. Yani burada gerçekten akılları noksan kadınlar değil, büyük çoğunlukla karşılaşacakları, gebeliğin, loğusalığın, özellikle de her ay söz konusu olan ay hâlinin, kadının psikolojisi üzerindeki bir tesiri olabilecektir. Günümüzde psikoloji ve özellikle de jinekoloji bilim dalı uzmanlarınca yapılacak ciddi bir araştırma, bu konuda önemli gerçekleri ortaya çıkaracaktır.

Hükümler çoğunluğa göre verilir. Bugün yüzde doksan aile bireyleri, erkek ve kadın olarak, kadınların daha alıngan, daha sabırsız, daha duygusal, işine gelmediği zaman, bazı iyilikleri, güzellikleri -bile bile- inkâr etmeye daha eğilimli, ufak meseleleri bile büyütüp problem hâline getirmeye daha yatkın olduğu bilinmektedir. İşte, duyguların öne çıktığı bir durumda, akıl devreden tamamen veya kısmen çıkar. Bu da aklın noksanlığı olarak ifade edilebilir.

Kadınlardaki bu duygusal tarafın pozitif bir ayrımcılığı da vardır. İşin ehli olan âlimler, bir erkeğin, kırk yılda ancak varacağı bir velayet mertebesine, bir kadının kırk günde yetişebildiğini söylemişlerdir. *"Cennet annelerin ayakları altındadır."*[8] hadisinde de bu pozitif ayrımcılığı görmek mümkündür. Buna göre her insan maddi ve manevi konumuna, içinde bulunduğu şartlara göre hesaba çekilecektir. Öyleyse kadın,

[7] فَإِنْ لَمْ يَكُونا رَجُلَيْنِ فَرَجُلٌ وَامْرَأَتانِ مِمَّنْ تَرْضَوْنَ مِنَ الشُّهَداءِ أَنْ تَضِلَّ إِحْداهُما فَتُذَكِّرَ إِحْداهُمَا الْأُخْرى... *(...Erkeklerinizden iki şahidi de tanık tutun.) Şahitler iki erkek olmazlarsa, rıza göstereceğiniz şahitlerden bir erkekle -biri yanılırsa diğerinin ona hatırlatması için- iki de kadın olsunlar. Bkz. Bakara, 282.*

[8] (قال اَلْمُنَاوِى: الحدِيثُ خَرَّجَه النسائي وابنُ ماجه وكذا أحمدُ والحَاكِمُ وصَحَّحَهُ) اَلْجَنَّةُ تَحْتَ أَقْدَامِ الأُمهات

kadınlığına ve kendine verilen diğer özelliklere göre; erkek de yine erkekliğine ve kendine verilen diğer özelliklere göre hesaba çekilecektir. Hiç kimse yapmadığından hesaba çekilmeyecektir. Yapamayacağı şeyden de sorumlu tutulmayacaktır. Her insanın kendine özel bir hesabı, bu hesaba göre de bir karşılığı vardır:

"…Allah kullarına, zulmetmez."[9]

"…Rabbin kullarına zulmedici değildir."[10]

"Şüphe yok ki Allah kullarına zerre kadar zulmetmez."[11]

"Şüphe yok ki Allah insanlara zulmetmez fakat insanlar kendilerine zulmederler."[12]

İkinci Yorum:

Hadiste kadının dininin eksik oluğunu âdet gördüğü zaman bazı ibadetleri yapamaması olarak izah edilmektedir. Bu hâl kadının yaratılış özelliğidir. Her kadın her ay belli günler âdet görür. Bu günlerde bazı ibadetleri yapamaz. Bu ibadetlerin bir kısmından muaf tutulmuş, bir kısmını da daha sonra kaza edebileceği esası getirilmiştir. Âdet günlerinde kadın namaz kılamaz, oruç tutamaz, hac ibadetini eda ederken farz olan ziyaret tavafını yapamaz. Oruç ve tavafı daha sonra kaza ederken, kılamadığı namazlardan muaf tutulmuştur. Bu arada bir çeşit ibadet olan Kur'an'ı ele alma, okuma ve camiye girme gibi işleri de yapamaz. Malum günler içinde bu ibadetleri yapamayan kadın, belli bîr müddet için de olsa bazı dinî hizmetlerden, vazifelerden ayrı durmaktadır. Görünüşte dinî yaşayışında bir eksiklik bulunmaktadır. Çünkü namaz, oruç ve hac İslâm dininin beş esasından üç mühim rüknünü teşkil etmekte, dolayısıyla bazı vakitler bunları yapamayan kadın erkeğe göre eksik olmaktadır.

Şu hâlde; buradaki noksanlık nisbîdir. Yani karşılaştırmaya, kıyaslamaya dayanan, mutlak olmayan, bağıntılı, göreli, izâfî bir anlatımdır. Senenin bütün günü beş vakit namazı kılabilen, Ramazan boyu bir aylık orucu tutabilen Müslüman bir erkek, Müslüman kadına göre bu ibadetleri eksiksiz yapma bakımından daha tam olmakta; kadın da eksik (nakıs) kalmaktadır. Yani, meselâ her ay bir hafta âdet görebilen bir kadın sene içinde yaklaşık üç ay namaz kılmamakla, bu hususta erkeğe nisbetle nakıs kalmaktadır. Ancak bu noksanlık keyfiyet bakımından değil, kemiyet bakımındandır. Yani kadın bu zaman zarfında namaz kılmamakla aynı zamanda bir farzı yerine getirmektedir. Çünkü kadının âdet günleri içinde sözünü ettiğimiz ibadetleri yapmaması farz, yapması ise haramdır. Demek ki, kadın namaz kılmazken de bir çeşit ibadet yapmakta; yine Allah'ın emrine uymakta, dolayısıyla sevabını o cihetten almaktadır. Bu bakımdan kadının ibadetteki eksikliği başka bir yolla telâfi edilmektedir. Ayrıca bu hadiste kadınlar kötülenmiyor, erkeklere oranla dikkat çekiliyor. Aklı başında, dinine bağlı erkeklerin kadınlar vasıtasıyla fitneye kapılmamaları, imanlarına zarar vermemeleri isteniyor.

[9] Âl-i İmran, 3/182; Enfal, 8/51; Hacc, 22/10.
[10] Fussılet, 41/46.
[11] Nisa, 4/40.
[12] Yunus, 10/44.

Çünkü günümüzde pek çok örneklerini gördüğümüz gibi, erkeklerin bir kısmı kadınlara uyarak dinî yaşayışlarında eksiklik (zafiyet) göstermektedir.

Üçüncü Yorum:

Her bir insanın, bu âlemde içinde bulunduğu farklı hayat şartları, fert, aile ve akraba dairelerinde karşılaştığı ayrı ayrı mes'eleleri, maişet (geçim) noktasındaki değişik problemleri ve nihayet içinde bulunduğu memleketin kendisine özel içtimaî yapısıyla ayrı bir dünyası vardır. Hikmetlerini hakkıyla bilemediğimiz, fakat âdil olduğundan da şüphe etmediğimiz bu İlâhî taksimatın neticeleri ahirette, yüce adalet gününde sergilenecek, Zilzâl Sûresi'nde de (ayet 7-8) beyân buyurulduğu gibi, zerre kadar hayır ve zerre kadar şerrin hesabı orada görülecektir. Bu dünyada faydalı sanılan birçok hâller, orada mes'uliyetinin ağırlığı ile kulun büyük bir yükü olurken, zahmet ve meşakkat olarak görünen nice hâdiseler -sabretmek şartıyla- orada günahların affına vesile olacaktır.

Haşir meydanı, hayvanların bile gerek insanlardan ve gerekse birbirilerinden olan haklarının alınacağı, hattâ bir kâfirin Müslümanda olan hakkının dahi hesaba katılacağı bir yüce adalet divânı olarak insanları beklemektedir. Hayvanların birbirinde olan küçük haklarını bile, mahiyetini bilemediğimiz hassas bir teraziyle tartan O Âdil-i Mutlak, elbette ki insanları da o mutlak adaletiyle muhakeme edecektir. *“Allah, kişiye ancak gücünün yeteceği kadar teklif eder.”*[13]

Allah Teâlâ mutlak- adaletiyle kullarının mes'uliyetlerini bedenî ve malî durumlarıyla olduğu gibi, içinde bulundukları şartlarla, imân hakikatlerini kavrama ve İslâmî hükümlere vâkıf olabilme imkânlarıyla da sınırlandırmıştır.

Dördüncü Yorum:

Bu hadiste daha ziyade kadınların fıtrî zaaflarına dikkat çekilmiştir. Cehennemdeki çokluklarının sebebi bu zaafa bağlanmıştır. Buradaki zafiyet ise kadınların kötü sözü çabucak, çokça sarfetmeleri, kocalarına karşı nankörlük sergilemeleri, bir olumsuzluğu hemen başa kakmaları, erkeklerin aklını çelici özellik taşımalarıdır. Erkekleri günaha sevk ettiklerinde bu sebep olmalarından dolayı kendilerine büyük bir mesuliyet gelmektedir. Elbette aynı durum karşı cins (erkek) için de geçerlidir. Yani erkeklerin de kadınlar adına yapacakları hatalardan dolayı sorumlu olacakları bir gerçektir.

Hadis; ilk anda kadınlara karşı her zaman her yerde görülen hafife alma gibi bir tavır taşıyor şeklinde akla gelebilir. Ancak bunu söylemek hadisteki inceliği kavramamak demektir. Kadınlarda tabii olarak mevcut ama farkında olamadıkları bir zafiyete dikkat çekilirken şuurlu olarak o zafiyetin üzerine gidilmediği takdirde ne kadar büyük bir zarar olabileceği anlatılmaktadır. Örneğin kadınlar annelik gibi, şefkat ve hissilik gerektiren bir vazife üzere yaratıldıkları için, bir kısım hissiliklerde erkeklere göre çok daha üstündürler. Bu hissi güçlülüğün, beraberinde getirdiği yan zaaflar var. Bu zaaflar hususunda kadın şuurlu olmaz, irade ile yönlendirilmez ve tabii hâllerine bırakılırsa, sahibini zarara sevkk edici olumsuz sonuçları olacaktır. Hadiste cehennemdeki sayı

[13] Bakara, 2/286.

çokluğunun bu fıtrî zafiyetten ileri geldiğini belirtilmektedir. Zira ilgili ayette kadınların şehadeti, birçok meselede erkeğin şehadetinin yarısına denktir:

“...Erkeklerden iki şahid yapın. Eğer iki erkek bulunmazsa, o hâlde razı (ve doğruluğuna emin) olacağınız şahidlerden bir erkekle iki kadın (yeter. Bu suretle) kadınlardan biri unutursa öbürünün hatırlatması (kolay olur).”[14]

Kadınların aklen nakıs olduklarını söylemek; onları levmetmek, kınamak veya onlara herhangi bir hakaret manası taşımaz. Çünkü bu, yaratılıştan gelen bir hususiyettir. Bunun zikredilmesi, o zaafın getireceği fitneye karşı uyarma, tedbirli olmaya çağırma gayesini güder. Nitekim, abdest sırasında hususi dikkat sarfedilmediği takdirde, kuru kalma tehlikesine maruz olan ökçeler için bir hadiste “Ateşte yanacak o ökçelere yazık!” denilmiştir. Bu hadiste aslında sadece ökçeler değil, diğer abdest uzuvlarına da "ateşten yazık" demektir. Yani onlar da iyi yıkanmazlarsa, diğer organlardan dolayı da aynı sakıncalı durum söz konusudur. Burada "iyi yıkanma" riskinin acı neticesi, iyi yıkanmama tehlikesine en ziyade maruz olan ökçeler zikredilerek gündeme getirilmiş ve dikkatlere arzedilmiştir. Kadınlar, kendilerini çokça ateşe atan zaaflarından habersiz olabildikleri için hadiste “Niye cehennemliklerin çoğunu kadınlar teşkil ediyor?” şeklindeki sorularıyla bunu ortaya koymuş olmaktadırlar.

Hadisteki diğer bir incelik, hadiste kadınların aklen nakıs olmaları sebebiyle ateşle tehdit edilmemelileridir. Hadiste ateşle tehdidin illeti “kötü sözü çok yapmaları”, “kocalarına karşı küfranları”, “erkeklerin aklını çelici olmaları”dır. Yani kadın olduklarından dolayı ateşe atılacaklarından değil bilakis sayılan bu özellikleri yapmalarından dolayı kınanmışlardır. Öyleyse bu kınama sadece bu günahları işleyenler için geçerlidir. Aynı şey dinî noksanlık için de söylenebilir. Bu da fıtrî bir durumun neticesidir. Hayız hâlinde Allah'ın yasaklaması ile namaz kılmazlar, oruç tutmazlar, dolayısıyla bu hâl dahi onlar hakkında bir kınama, bir ayıplama tahkir ifade etmez. Kâmil ve nakıs olma işi nisbî yani kıyaslama içindir. En mükemmele göre "kâmil-mükemmel" de yerine göre noksan sayılır. Öyleyse hayız halinde namaz kılmayan kadın, kılana nisbetle dinen nakıstır. Ancak kadınlar hadiste tavsiye edilenleri yapmak suretiyle bu eksikliklerini telafi etmiş olmaktadırlar.

Hadisten Çıkartılabilecek Diğer Yorumlar:

1) Bir imam, halka sadaka verme emrinde bulunabilir.
2) Kadınlar namazgâhta hususi bir kısımda bulunabilirler.
3) İmam kadınlar topluluğuna özel olarak va'z ve nasihat edebilir.
4) Allah’ın verdiği nimetlere nankörlük etmek haramdır.
5) Kötü sözü (lanet, beddua, kehanet, kırıcı kelam vb.) çokça kullanmak haramdır.
6) Lanet, yani Allah'ın rahmetinden uzak olmasını temenni etmek, belirli bir şahıs hakkında ise caiz değildir.
7) Dinden çıkarmayan bir kısım günahlar hakkında “küfür/nankörlük” kelimesini kullanmak caizdir. Bu kullanış korkutma gayesini güder. Bu çeşit tağliz (ağır sözlerle

[14] Bakara, 2/282.

caydırma) işi, hadislerde bazan imanın olmadığı şeklinde yapılmıştır. Bunlar da aynı maksatla korkutmak ve ilgili hatadan sakındırmak içindir.

8) Nasihat ederken reddedilen, ayıplanan vasfın yok edilmesi için, ağır tabirler kullanılabilir (tağliz). Ancak bunun belirgin şekilde bir şahsa yönelik olmaması gerekir.

9) Sadaka, yardım ve iyilik yapmak, azabı yok eder, kullar arasındaki günahlara kefaret olur.

10) Akılda, fazlalık noksanlık olabilir. Herkesin aklı eşit değildir. Bunu, kadınlar hakkında kabul etmenin, onlar için kınama olmadığı açıktır. Azab da akıl noksanlığına değil, nankörlük, kötü söz, insanların aklını çelme gibi davranışlara bağlıdır.

11) Dinin noksanlığı sadece günaha sebep olan davranışlardan ileri gelmez. Dinin noksan oluşu izafi bir hâldir.

12) Öğrenci hocasına, tâbi olan metbûuna (tâbi olduğu amirine) anlamadığı şeyi sorabilir, itiraz edebilir.

13) İmam olanın ahlakı yüce, müsamahası fazla, insanlara karşı rıfk ve mülayemeti çok olmalıdır.

2-SAHABENİN DİNDEKİ YERİ

Hz. Peygamber'in ahirete irtihâinden sonraki süreçte hadislerin İslam toplumuna itikâlinde Sahabe neslinin yeri büyüktür. Sahâbe nesli Resûl-i Ekrem'e gösterdiği bağlılık ve teslimiyet, ona verdiği destek hem hayatında hem vefatından sonra İslâm'ın yayılması ve doğru anlaşılması için yaptığı olağan üstü çalışmalar sebebiyle dinde önemli bir yere sahiptir. Aslında sahâbe nesli fert olarak diğer insanlardan farklı bir üstünlüğe sahip olmadığı gibi mâsum ve günahsız da değildir. Ancak onların büyük bir kısmı, daha önce yaşadığı şirk hayatından nâzil olan âyetlerin direktifi ve Hz. Peygamber'in eğitimi sayesinde kurtularak yepyeni bir hayata kavuşmuş, bizzat Resûlullah'tan öğrendikleri İslâm'ı güzel bir şekilde yaşamak suretiyle kendilerinden sonra gelen ümmete birer örnek olmuştur. Bundan dolayı Resûl-i Ekrem ümmetin onları örnek almasını tavsiye etmiş ve sahâbe çizgisini getirdiği dinin ve kurduğu sistemin devamı olarak göstermiştir.[15]

Ashabın İslâm'ı yayma ve Resûlullah'ı koruma uğrunda yaptığı fedakârlıklar kendilerinden sonra gelen nesilleri imrendirecek ve hayrette bırakacak niteliktedir. İslâmiyet onların bu davranışları sayesinde kök salıp yayılmış ve sonraki nesillere ulaşmıştır. Sahâbîlerin Hz. Peygamber'i kendilerinden sonra gelen nesillere tanıtmada önemli rol üstlendikleri bilinmektedir. Resûl-i Ekrem ve onun şahsiyeti hakkında bilinenler sahâbenin naklettiği tesbitlerden ibarettir. Eğer sahâbîler olmasaydı bugün Kur'ân-ı Kerîm dışında Hz. Peygamber ve İslâm'la ilgili güvenilir bilgi bulunmayacaktı. Kur'ân-ı Kerîm'in sûre ve âyetlerinin iniş sebepleri, hadislerin vürûd sebebi, Kur'an hükümlerinin pratik hayata tatbiki ve açıklanması ile Resûl-i Ekrem'in peygamberliği süresince yaptığı icraat ashabın nakilleri sayesinde bilinmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'in;

كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَتُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَوْ آمَنَ أَهْلُ الْكِتَابِ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ مِنْهُمُ الْمُؤْمِنُونَ وَأَكْثَرُهُمُ الْفَاسِقُونَ *"Siz, insanlar için çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz. İyiliği emreder, kötülükten men eder ve Allah'a iman edersiniz. Kitap ehli de inansalardı elbette kendileri için hayırlı olurdu. Onlardan iman edenler de var. Ama pek çoğu fasık kimselerdir."*[16] diye tanıttığı sahâbîler ümmet içinde en değerli ve faziletli nesildir.

Bu değer ve fazileti, taşıdıkları güçlü iman ve örnek davranışları sayesinde elde etmişlerdir. Onlar, İslâm'a girdikleri ilk andan itibaren güçlü bir imanla kabul ettikleri

[15] Tirmizî, "Îmân", 18.
[16] Âl-i İmrân, 110.

yeni dinin gereklerini tam bir teslimiyetle yerine getirmişlerdir. Bu yeni dine girmeye ve onu yaşamaya zorlanmadıkları halde onların büyük bir kısmı ömrünü Resûlullah'ın yanında geçirmiş, onunla savaşlara katılmış ve İslâm'ın yayılması için gayret göstermiştir. Bu süreçte İslâm karşıtları tarafından tehdit ve işkencelerle, hatta ölümle karşılaşan, yurtlarını, mallarını, eşlerini ve çocuklarını terkedip başka yerlere hicret etmek zorunda kalanlar olmuş, ancak inançlarından, Allah'a ve resulüne olan bağlılıklarından tâviz vermemişlerdir. Cenâb-ı Hak ashabı Kur'an'da övmüş ve mutedil bir ümmet olduklarını[17], Allah ve resulüne iman edip tam teslimiyet gösterdiklerini ve büyük ecir kazandıklarını[18], Allah'ın kendilerinden, kendilerinin de Allah'tan razı olduğunu ve ebedî kalacakları cennetin onlar için hazırlandığını[19] bildirmiştir. Allah'a ve resulüne yardım eden sâdık müminler olduklarını[20], ihtiyaç içinde bulunmalarına rağmen başkalarını kendilerine tercih ettiklerini ve kurtuluşu hak ettiklerini,[21] gerçek müminler olarak bağışlanacaklarını ve âhirette cömertçe rızıklandırılacaklarını[22] haber vermiştir.

Hz. Peygamber de fedakârlıklarını birlikte yaşayarak gördüğü ashaptan bahsederken onları "insanlık tarihinin en hayırlı nesli"[23], "ümmetin en hayırlıları"[24], "cehennem ateşinin yakmayacağı kimseler"[25], "cennetlikler"[26] diye tanıtmış, ayrıca ümmetin onlara ikramda bulunmasını, iyilik etmesini[27] ve kendilerini çekiştirmemesini[28] istemiştir.

Sahabe, Hz. Peygamber Efendimiz (asm)'in sohbetine katılanlar anlamında bir terimdir. İlk dönemlerden itibaren birçok âlim tarafından sahâbenin çeşitli tanımları yapılmışsa da bunların bir kısmı pek çok sahâbîyi dışarıda bırakacak kadar dar, bir kısmı sahâbî olmayanları da kapsayacak kadar geniş tutulduğu için tenkit edilmiştir. İbn Hacer'in yaptığı ve kabul gören tarif şudur: "Hz. Peygamber'e mümin olarak erişen ve Müslüman olarak ölen kimsedir."[29]

---

[17] Bakara 2/143.
[18] Âl-i İmrân 3/172, 173.
[19] Tevbe 9/100.
[20] Haşr 59/8.
[21] Haşr 59/9.
[22] Enfâl 8/74.
[23] Buhârî, "Feżâʾilü aṣḥâbi'n-nebî", 1; Müslim, "Feżâʾilü'ṣ-ṣaḥâbe", 211, 212.
[24] Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, V, 350.
[25] Tirmizî, "Menâḳıb", 57.
[26] Müttakī el-Hindî, Kenzu'l-Ummâl, XI, 539.
[27] Ahmed b. hanbel, el-Müsned, I, 26.
[28] Buhârî, "Feżâʾilü aṣḥâbi'n-nebî", 4; Müslim, "Feżâʾilü'ṣ-ṣaḥâbe", 221, 222.
[29] İbn Hacer, el-İsâbe, I, 6.

Sahabe nesli Resûl-i Ekrem'e gösterdiği bağlılık ve teslimiyet, ona verdiği destek, hem hayatında hem vefatından sonra İslâm'ın yayılması ve doğru anlaşılması için yaptığı olağan üstü çalışmalar sebebiyle dinde önemli bir yere sahiptir. Aslında sahabe nesli fert olarak diğer insanlardan farklı bir üstünlüğe sahip olmadığı gibi masum ve günahsız da değildir. Ancak onların büyük bir kısmı, daha önce yaşadığı şirk hayatından nazil olan ayetlerin direktifi ve Hz. Peygamber'in (asm) eğitimi sayesinde kurtularak yepyeni bir hayata kavuşmuş, bizzat Resûlullah'tan öğrendikleri İslâm'ı güzel bir şekilde yaşamak suretiyle kendilerinden sonra gelen ümmete birer örnek olmuştur. Bundan dolayı Resûl-i Ekrem (s.a.v), ümmetin onları örnek almasını tavsiye etmiş ve sahabe çizgisini getirdiği dinin ve kurduğu sistemin devamı olarak göstermiştir.

Ashabın İslâm'ı yayma ve Resûlullah'ı koruma uğrunda yaptığı fedakârlıklar kendilerinden sonra gelen nesilleri imrendirecek ve hayrette bırakacak niteliktedir. İslâmiyet onların bu davranışları sayesinde kök salıp yayılmış ve sonraki nesillere ulaşmıştır.

Sahabîler Hz. Peygamberi (s.a.v) kendilerinden sonra gelen nesillere tanıtmada önemli rol üstlenmişlerdir. Resûl-i Ekrem ve onun şahsiyeti hakkında bilinenler sahâbenin naklettiği tesbitlerden ibarettir. Eğer sahabîler olmasaydı bugün Kur'an-ı Kerîm dışında Hz. Peygamber ve İslâm'la ilgili güvenilir bilgi bulunmayacaktı.

Kuran-ı Kerîm'in sure ve ayetlerinin iniş sebepleri, hadislerin vürûd sebebi, Kuran hükümlerinin pratik hayata tatbiki ve açıklanması ile Resûl-i Ekrem'in peygamberliği süresince yaptığı icraat ashabın nakilleri sayesinde bilinmektedir. Kur'an-ı Kerîm'in;

كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَتُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَوْ آمَنَ أَهْلُ الْكِتَابِ لَكَانَ

خَيْرًا لَهُمْ مِنْهُمُ الْمُؤْمِنُونَ وَأَكْثَرُهُمُ الْفَاسِقُونَ

"Siz, insanlar için çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz. İyiliği emreder, kötülükten men eder ve Allah'a iman edersiniz. Kitap ehli de inansalardı elbette kendileri için hayırlı olurdu. Onlardan iman edenler de var. Ama pek çoğu fasık kimselerdir."[30] diye tanıttığı sahabîler ümmet içinde en değerli ve faziletli nesil kabul edilir. Bu değer ve fazileti, taşıdıkları güçlü iman ve örnek davranışları sayesinde elde etmişlerdir. Onlar, İslâm'a girdikleri ilk andan itibaren güçlü bir imanla kabul ettikleri yeni dinin gereklerini tam bir

[30] Âl-i İmrân, 3/110.

teslimiyetle yerine getirmişlerdir. Bu yeni dine girmeye ve onu yaşamaya zorlanmadıkları halde onların büyük bir kısmı ömrünü Resûlullah'ın yanında geçirmiş, onunla savaşlara katılmış ve İslâm'ın yayılması için gayret göstermiştir.

Bu süreçte İslâm karşıtları tarafından tehdit ve işkencelerle, hatta ölümle karşılaşan, yurtlarını, mallarını, eşlerini ve çocuklarını terk edip başka yerlere hicret etmek zorunda kalanlar olmuş, ancak inançlarından, Allah'a ve resulüne olan bağlılıklarından taviz vermemişlerdir. Cenâb-ı Hak ashâbı Kur'an'da şöyle takdim etmiştir:

وَكَذَلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا لِتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ وَيَكُونَ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيدًا وَمَا جَعَلْنَا الْقِبْلَةَ الَّتِي كُنْتَ عَلَيْهَا إِلَّا لِنَعْلَمَ مَنْ يَتَّبِعُ الرَّسُولَ مِمَّنْ يَنْقَلِبُ عَلَى عَقِبَيْهِ وَإِنْ كَانَتْ لَكَبِيرَةً إِلَّا عَلَى الَّذِينَ هَدَى اللَّهُ وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُضِيعَ إِيمَانَكُمْ إِنَّ اللَّهَ بِالنَّاسِ لَرَءُوفٌ رَحِيمٌ

"Böylece sizi insanlara şahid ve örnek olmanız için tam ortada bulunan bir ümmet kıldık. Peygamber de size şahid ve örnektir. Senin yöneldiğin yönü, Peygambere uyanları, cayacaklardan ayırdetmek için kıble yaptık. Doğrusu Allah'ın yola koyduğu kimselerden başkasına bu ağır bir şeydir. Allah ibadetlerinizi boşa çıkaracak değildir. Doğrusu Allah insanlara şefkat gösterir, merhamet eder."[31]

وَالسَّابِقُونَ الْأَوَّلُونَ مِنَ الْمُهاجِرِينَ وَالْأَنْصارِ وَالَّذِينَ اتَّبَعُوهُمْ بِإِحْسانٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ وَأَعَدَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي تَحْتَهَا الْأَنْهارُ خالِدِينَ فِيها أَبَداً ذلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ

"İslâm'ı ilk önce kabul eden muhâcirler ve ensar ile, iyilikle onlara uyanlar var ya, Allah onlardan razı olmuş; onlar da O'ndan razı olmuşlardır. Allah, onlara içinden ırmaklar akan, içinde ebedî kalacakları cennetler hazırlamıştır. İşte bu büyük başarıdır."[32]

Hz. Peygamber Efendimiz de (s.a.v) fedakârlıklarını birlikte yaşayarak gördüğü ashaptan bahsederken onları şöyle medhü sena etmiştir:

---

[31] Bakara, 2/143.
[32] Tevbe, 9/100.

İnsan iyiliği için seçilmiş en hayırlı ümmettir:

- حَدَّثَنَا عَبْدُ بْنُ حُمَيْدٍ قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ بَهْزِ بْنِ حَكِيمٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ، أَنَّهُ سَمِعَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ} قَالَ: «أَنْتُمْ تُتِمُّونَ سَبْعِينَ أُمَّةً (يعني تُكْمِلُونَ وَتُوَفُّونَ (سَبْعِينَ أُمَّةً) أَيْ مِنَ الْأُمَمِ الْكِبَارِ) أَنْتُمْ خَيْرُهَا وَأَكْرَمُهَا عَلَى اللَّهِ» (رواه الترمذي)

Hz. peygamberle hicret etmiş en seçkin müminlerdir.

- حَدَّثَنَا حُسَيْنٌ، وَأَبُو نُعَيْمٍ، قَالَا: حَدَّثَنَا إِسْرَائِيلُ، عَنْ سِمَاكٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، فِي قَوْلِهِ عَزَّ وَجَلَّ: {كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ} قَالَ: " هُمِ الَّذِينَ هَاجَرُوا مَعَ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، إِلَى الْمَدِينَةِ (رواه احمد بن حنبل)

Cennetle müjdelenmiş bir nesildir.

- حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ حَبِيبِ بْنِ عَرَبِيٍّ الْبَصْرِيُّ قال: حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِبْرَاهِيمَ بْنِ كَثِيرٍ الأَنْصَارِيُّ، قَالَ: سَمِعْتُ طَلْحَةَ بْنَ خِرَاشٍ، يَقُولُ: سَمِعْتُ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللهِ، يَقُولُ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: لاَ تَمَسُّ النَّارُ مُسْلِمًا رَآنِي أَوْ رَأَى مَنْ رَآنِي قَالَ طَلْحَةُ: فَقَدْ رَأَيْتُ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللهِ وقَالَ مُوسَى: وَقَدْ رَأَيْتُ طَلْحَةَ قَالَ يَحْيَى: وَقَالَ لِيّ مُوسَى: وَقَدْ رَأَيْتَنِي وَنَحْنُ نَرْجُو اللَّهَ. هَذَا حَدِيثٌ حَسَنٌ غَرِيبٌ، لاَ نَعْرِفُهُ إِلاَّ مِنْ حَدِيثِ مُوسَى بْنِ إِبْرَاهِيمَ الأَنْصَارِيِّ. وَرَوَى عَلِيُّ بْنُ الْمَدِينِيِّ، وَغَيْرُ وَاحِدٍ مِنْ أَهْلِ الحَدِيثِ عَنْ مُوسَى، هَذَا الحَدِيثَ. (رواه الترمذي)[33]

Hadis kaynaklarında özellikle "Fedâilü's-Sahabe" bölümlerine yer verilmiştir.

Fezâilü's-Sahâbe, ashabın faziletleri ve bu konuda meydana gelen literatür için kullanılan bir tabir. Hadis ilimlerinden "ma'rifetü's-sahâbe"nin bir dalı olup genellikle ashap aleyhtarlarına karşı onların üstünlüklerini ortaya koyarak faziletlerini savunan ilmi ve bu alanda yazılan eserleri ifade etmektedir. Kaynaklarda yaygın olarak fezâilü's-sahâbe şeklinde geçen bu tamlamanın "fezâilü'l-ashâb, menâkıbü's-sahâbe, fezâilü ashâbi'n-nebî, ma'rifetü's-sahâbe" tarzında kullanıldığı da görülmektedir.

Allah'a imandan vazgeçmemek, peygamberine ve kitabına bağlı kalarak O'nun rızâsını kazanma uğrunda büyük sıkıntılara katlanan sahâbîlerden;

[33] Tirmizi, es-Sünen, hadis no: 3858

- Mekke’de İslâm’a giren Bilâl-i Habeşî, Mikdâd b. Esved, Ammâr b. Yâsir, Suheyb-i Rûmî ve Sümeyye bint Habbât demirden yelekler giydirilip kızgın güneş altında tutulmuşlardır.
- Habbâb b. Eret kor üzerine yatırılıp işkence görmüştür.
- Ebû Zer el-Gıfârî, Abdullah b. Mes‘ûd ve Zinnîre er-Rûmiyye Hz. Peygambere iman ettiklerinden dolayı dövülmüşlerdir.
- Hz. Ebû Bekir, Ömer ve Hamza gibi birçok sahâbî ölüm tehlikesine rağmen Hz. Peygamberi (s.a.v) korumayı göze almışlardır. Yapılan baskılar ve işkenceler tahammül sınırını aşınca da kafileler halinde ilkin Habeşistan’a daha sonra da Medine’ye göç etmişlerdir.
- Mekke’de uygulanan toplu boykot ve muhasara esnasında ot, yaprak ve kuru deri parçaları yiyerek hayatlarını sürdürmüşlerdir.
- Medine’ye hicret yolu açılınca topluca yurtlarını, mallarını, evlerini ve yakınlarını terk ederek bu şehre hicret etmişlerdir.
- Hz. Peygamberi (s.a.v) ve Mekkeli muhacirleri ağırlayan ve onları canları pahasına korumaya söz veren Medineli müslümanlar da (ensar) yurtlarını, mallarını, evlerini, bağ ve bahçelerini gönül hoşluğuyla misafirleriyle paylaşmışlardır.

- Bedir’de, Uhud’da, Hendek’te ve diğer savaşlarda kendilerinden daha güçlü ordulara karşı İslâmiyet’i ve Hz. Peygamber’i savunmuşlar, en sıkıntılı zamanlarda bile onu yalnız bırakmamışlardır.
- Hicretin 6. yılında (miladi 628) Hudeybiye’de canlarını ortaya koyarak Resûlullah’a biat eden 1.500 kişiyle, Mekke’yi fetheden 10.000 civarındaki asker ve Hz. Peygamberin (s.a.v) vefatı sırasında 100.000’in üzerinde olduğu rivayet edilen sahâbe neslinin her ferdi kendine düşen görevi yerine getirmeye çalışmıştır.
- Ayrıca sahabe vahyin canlı şahididir. Kur’an ve Sünnet’i daha sonraki nesillere ulaştırmada köprü vazifesi görmüşlerdir.
- Kâfirlere karşı sert, birbirlerine karşı merhametli olan, Allah’ın rızâsını kazanmak için ibadet eden, Tevrat ve İncil’de de övülen, kendilerine af ve mağfiretle büyük mükâfat vaad edilen (Bkz. Feth, 48/29) Sahabe Allah ve Resulü’ne yardım eden sâdık müminlerdir. (Bkz. Haşr 59/8).
- Kendi ihtiyaçlarına rağmen başkalarını kendilerine tercih etmişlerdir. Buna îsâr özelliği denilmiştir. (Bkz. Haşr, 59/9).
- Affedilmişlerdir. (Bkz. Tevbe, 9/111).

- Gerçek müminler olarak bağışlanacakları ve âhirette cömertçe rızıklandırılacakları belirtilmiştir. (Bkz. Enfâl 8/74).
- Ashapla ilgili bu umumi mahiyetteki âyet ve hadisler yanında muhacirler, ensar, Bedir ehli, Uhud ehli, Hudeybiye ehli, aşere-i mübeşşere gibi grupların ve ayrıca bazı şahsiyetlerin cennet ehli olduğuna işaret eden hadisler de vardır.
- Ayrıca Hz. Peygamberin (s.a.v) hayır duasını almışlar, bir başarısı veya özelliği sebebiyle Resûl-i Ekrem tarafından "seyfullah", "emînü'l-ümme", "havâri" gibi sıfatlarla anılmışlardır.
- Hz. Peygamber'in özel ilgisini görmek veya onun tarafından önemli bir işle görevlendirilmek yahut iyi bir rüyada görülmek; bunların yanında merhametli, hayâ sahibi, cömert ve yiğit olmak, güzel Kur'an okumak, doğru hüküm vermek, haramı helâli iyi bilmek, kıraat ve ferâiz gibi ilimlerde mütehassıs olmak ve görüşü doğrultusunda âyet inmiş olmak gibi pek çok özellikleri vardır.
- Bütün sahâbîler fazilet bakımından aynı seviyede değildir. İslâm'a giriş önceliğine sahip olmak, İslâmiyet için büyük fedakârlıklarda bulunmak gibi sebeplerden dolayı ashap arasında fazilet, tabaka ve mertebe farklılığı vardır.
- Hz. Peygamberi (s.a.v) bir defa gören sahâbî ile hayat boyunca ona hizmet eden sahâbînin faziletlerinin eşit olamayacağını göz önünde bulunduran hadis âlimleri, özellikle İslâm'a giriş önceliğini esas alarak ashabı beş veya on iki yahut on yedi tabakaya ayırmışlardır.
- Ehl-i sünnet itikadına göre ashap içinde en faziletli kimseler hilâfete geçiş sırasına göre Hulefâ-yi Râşidîn, daha sonra da aşere-i mübeşşereden diğer altı kişidir. Şîa inancına göre ise en faziletli sahâbî Hz. Ali'dir. Sahâbîler ne kadar faziletli olursa olsun Ehl-i sünnet âlimleri onları masum kabul etmemiş, günahtan korunduklarını, dolayısıyla günahsız olduklarını söylememiştir.
- Ashap arasında siyasî konularla ictihada dayanan bazı meselelerde çeşitli ihtilâflar, hatta savaşlar çıkmasına rağmen onlar kendileriyle ilgili âyet ve hadisleri göz önünde bulundurarak birbirleri hakkında övücü ifadeler kullanmışlardır.
- **Fezâilü's-sahâbe Hakkında Yazılan Eserler.** "Fezâilü's-Sahâbe/Sahabenin Faziletleri" adıyla eser yazan bazı meşhur ilk dönem âlimleri şunlardır: Ahmed b. Hanbel, Bakî b. Mahled, Ebû Davud es-Sicistânî, Nesâî, Dârekutnî, Ebû Nuaym el-İsfahânî, Beyhakî…

3-HADİS TENKİDİ VE SAHABE

مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَماءُ بَيْنَهُمْ تراهُمْ رُكَّعاً سُجَّداً يَبْتَغُونَ فَضْلاً مِنَ اللَّهِ وَرِضْواناً سِيماهُمْ فِي وُجُوهِهِمْ مِنْ أَثَرِ السُّجُودِ ذلِكَ مَثَلُهُمْ فِي التَّوْراةِ وَمَثَلُهُمْ فِي الْإِنْجِيلِ كَزَرْعٍ أَخْرَجَ شَطْأَهُ فَآزَرَهُ فَاسْتَغْلَظَ فَاسْتَوى عَلى سُوقِهِ يُعْجِبُ الزُّرَّاعَ لِيَغِيظَ بِهِمُ الْكُفَّارَ وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحاتِ مِنْهُمْ مَغْفِرَةً وَأَجْراً عَظِيماً

"Muhammed Allah'ın elçisidir. Beraberinde bulunanlar da kâfirlere karşı çetin, kendi aralarında merhametlidirler. Onları rükûya varırken, secde ederken görürsün. Allah'tan lütuf ve rıza isterler. Onların nişanları yüzlerindeki secde izidir. Bu, onların Tevrat'taki vasıflarıdır. İncil'deki vasıfları da şöyledir: Onlar filizini yarıp çıkarmış, gittikçe onu kuvvetlendirerek kalınlaşmış, gövdesi üzerine dikilmiş bir ekine benzerler ki bu, ekicilerin de hoşuna gider. Allah böylece onları çoğaltıp kuvvetlendirmekle kâfirleri öfkelendirir. Allah onlardan inanıp iyi işler yapanlara mağfiret ve büyük mükâfat vâdetmiştir."[34]

Kur'ân-ı Kerim ve Hz. Peygamberin (s.a.v.) sünneti, İslâm dininin temel iki kaynağıdır. Bu iki önemli kaynak, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) yaşadığı dönemde tespit edilerek günümüze kadar intikal etmiştir. Özellikle hadislerin tespiti, hadis tarihi açısından önemli bir konudur. Sahabe, hadislerin rivayetinde ve kitabetinde önemli rol üstlenmiştir. Çünkü onlar, Hz. Muhammed (s.a.v.) ile birebir görüşmüş, onunla beraber yaşamış ve onun ahlakı ile ahlaklanmışlardır. Hz. Muhammed'i (s.a.v.) Müslüman olarak gören ve yine Müslüman olarak vefat eden kişiler, sahabi olarak kabul edilmiştir. Sahabe, hadislerin tespitinde ve sonraki nesillere aktarılmasında önemli görevler ifa eden ilk nesildir. Onlar, hadis rivayeti konusunda son derece hassas davranarak önemli bazı ilkeler ortaya koymuşlardır. Nitekim onların bu tür uygulamaları, hadis tenkidinin sahabe döneminde başladığını göstermektedir. Tenkid, bir sözü eleştirmek, içindeki kusurları ayıklayarak, sözdeki güzellikleri ortaya çıkarmak demektir. Tenkid faaliyetini gerçekleştiren kişiye, münekkid denmektedir. Tenkid kelimesinin Türkçedeki karşılığı, eleştiridir. Tenkidin amacı, iyiyi kötüden, sağlamı çürükten, doğruyu yanlıştan ayırmaktır. Hadis kültüründe de hadislerin sened ve metinlerine yönelik değerlendirmelere hadis tenkidi denmektedir. Günümüz Türkçesinde, bu tür değerlendirmelere, kritik adı verilmektedir. Hadis ilmine göre ise tenkid, herhangi bir

[34] Fetih, 29.

hadisin sıhhat derecesini tespit etmek için sened ve metnini incelemeye tabi tutmaktır. Sened tenkidinde ravi zincirinde yer alan raviler adalet ve zabt açısından incelenir. Metin tenkidinde ise, hadis metninin Kur'ân-ı Kerim, sahih sünnet ve salim akla uygun olup olmadığı üzerinde durulur. Buna göre hadis tenkidi, sahih hadisleri zayıf hadislerden ayırmak, ravilerin güvenilir veya güvenilmez oldukları kanaatine varmaktır.

Hadis usulüne göre tenkid; herhangi bir hadisin sıhhat derecesini tespit etmek için sened ve metnini incelemeye tabi tutmaktır. Yani hadis tenkidi, sahih hadisleri zayıf hadislerden ayırmak, ravilerin güvenilir veya güvenilmez oldukları kanaatine varmaktır. Hadis ilminin bir alt disiplini olarak kabul edilebilecek olan "Hadis Tenkid İlmi", hadisleri iki cihetten ele almaktadır. Önce hadislerin ravi senedini ele alır, onları cerh ve ta'dil açısından değerlendirir. Bu ilim, ondan sonra senedi sahih olan hadis metinlerini temel prensipler açısından ele alıp detaylı bir şekilde inceler. Bu inceleme sonucunda hadis metinlerinin sahih veya zayıf olduğuna hükmeder. Bunun yanında, sahih olan hadis metinlerinde var olduğu kabul edilen müşkili de ortadan kaldırır. Ayrıca bu ilim, sahih metinler arasındaki teâruzun/çelişkinin giderilmesini sağlamaya çalışır. Senetlerin değerlendirilmesine "dış tenkid", metinlerin değerlendirilmesine ise, "iç tenkid" de denilebilir. Sened tenkidi "isnâd" kavramı ile yakında ilgilidir. Çünkü "İsnâd"; dayanmak, yaslanmak, çıkmak, temellendirmek, dayamak, desteklemek, itimat etmek demektir. Başka bir ifade ile "isnâd", söylenen bir sözü, sırası ile asıl sahibine kadar ulaştırmak, bir rivayetin geliş yolunu haber vermek, ilk kaynağa kadar götürmek demektir. Diğer bir ifade ile hadis rivayet eden ricâl, yola benzetilmiştir. Zira her ikisi de insanı maksuda ulaştırır. Sened de yol demektir. "Metnin yolu" ve "senedin yolu" tabirlerinin manası da aynıdır. Buna göre sened, hadisin Hz. Muhammed'e (s.a.v.) varıncaya kadar muttasıl bir şekilde güvenilir kimse tarafından yine güvenilir kimseden rivayet edilmesi keyfiyetidir. Sened, herhangi bir hadisi nakleden ravilerin isim zinciridir ve hadisin bize kimler aracılığı ile ulaştığını gösteren yazılı bir belgedir. Bu, Allah'ın Müslümanlara has kıldığı bir sistemdir. Tarihin hiçbir döneminde başka bir toplum tarafından kullanılmamıştır. Ravi sayısı az olan isnâda "âlî isnâd" ve ravi sayısı çok olan isnda ise, "nâzil isnâd" denmektedir. İsnâd zincirinde yer alan her ravinin ahlak/adalet ve hafıza/zabt yönlerinin incelenerek değerlendirilmeleri, bu sistemin en modern haber alma ve alınan bu haberin doğruluğunu tespit etme usulü açısından son derece önemlidir.

"Adalet", "adl" kelimesi ile eşanlamlıdır. "Adalet" ve "adl", doğruluk, dürüstlük, eşitlik, adaleti gözetmek, düzgün olmak, şehadetine güvenilen kişi olmak ve benzeri

anlamlar için kullanılmaktadır. Hadis kültürü açısından adalet, rivayet eden kişinin, rivayet etme ehliyetine sahip olmasıdır. Buna göre hadis rivayet eden kişinin, Cenab-ı Allah ile Hz. Muhammed'in (s.a.v.) emirlerine uyması, yasaklarından kaçınması, toplum içerisinde kişiliğine zarar verecek söz ve davranışlardan uzak durması gerekir. Hadis âlimlerine göre adil olan bir ravinin, Müslüman, akil ve baliğ olması gerekmektedir. Bunun yanında onun fısk gibi kötü davranışlardan uzak durması ve takva sahibi olması da gereklilik arz etmektedir. Bu vasıfları taşıyan bir ravi, sika kabul edilir ve rivayet ettiği hadisler alınır. Bir ravinin güvenilmez olduğunu gösteren on kusura, "metâin-i aşere" yani on suçlama noktası veya ravinin eleştirildiği on kusur denir. Bunlardan beş tanesi adalet ile ilgilidir. Bunlar, kizbu'r-râvi, ittihâmu'r-râvi bil kizb, fısku'r-râvi, bidatu'r-râvi ve cehâletu'r-râvi'dir. Hadis rivayetinde ravinin adalet vasfına sahip olması ile ilgili verdiğimiz bu bilgilere bakarak mutlak bir hüküm vermek, kişiyi yanlış neticelere götürebilir. Çünkü adalet, mutlak anlamda hatasızlık ve masumluk anlamına gelmez. Nitekim bir âlimin veya bir ravinin hayatında bildiklerimizden daha çok bilmediğimiz tarafları da olabilir. Bu konuda şu bilgilere yer vermek istiyoruz: "Hadisçilerin raviler hakkında onların adil olup olmadıklarını tespit amacıyla yaptıkları çalışmalar ve bu çalışmalar sonucunda verdikleri hükümler hiçbir zaman mutlak ve tartışılmaz doğrular değildir. Dolayısıyla onların adil olarak nitelendirdikleri bir ravinin gerçekte gayr-ı adil, adalet sıfatından mahrum ettikleri bir ravinin de gerçekte pekâlâ adil olması da mümkündür. Bir ravinin adil olup olmama açısından gerçek durumunu bilmenin imkânsız olduğu, dolayısıyla onun görünürdeki durumuna göre bir hüküm verileceği bir ilke olarak kabul edilmelidir. Geçmişte hadisçilerin, raviler ve bu ravilerin rivayet ettikleri hadisler hakkında yaptıkları çalışmaların ve vardıkları sonuçların bir kanaat ve içtihattan ibaret olduğunu kabul edip onların tartışmasız birer gerçek olarak algılanmaması ve bunun bir dogma haline getirilmemesi gerekir. İşte bunun sonucunda hadislerle ilgili inceleme ve araştırmalara bir görecelik gelecek, bu görecelik de farklı kanaatlerin ileri sürülebilmesine imkân sağlayacak, sonuçta hadis tetkikleri dinamik bir yapı kazanacak ve bu dinamizmini sürdürecektir."

"Zabt" sözcüğü, sağlamca ezberlemek, sağlam ve güzel yapmak, tashih ve ikmal etmek, harekelemek, yakalamak, hapsetmek, iki eli ile yakalamak ve benzeri almalar için kullanılan "zabeta" fiilinden türemiş bir isimdir. Hadis kültüründe "zabt", ravinin duyduğu bir hadisi aradan uzun bir zaman geçse bile başka bir raviye nakledinceye kadar ezberinde tutabilme melekesine sahip olabilmesidir. Başka bir ifade ile "zabt", ravinin

ezberinden naklediyorsa, metni iyi ezberlemiş olması, kendisine ait yazılı bir belgeden rivayet ediyorsa, o belgeyi iyi muhafaza ederek her türlü değişiklikten koruması ve manen rivayet ediyorsa, lafızların manaya delaletini iyi bilmesi ve manayı bozacak unsurlardan kaçınması demektir. Ezberinde tutma kabiliyeti güçlü olan raviye, "zabit" denir. Her ravinin kendisine göre bir kusuru olabilir. Önemli olan, ravide bulunan hataların fazla olmamasıdır. "Metâin-i aşere" adı verilen on kusurdan beşi de ravinin "zabt" vasfı ile ilgilidir. Bunlar, "kesretu'l-galat", "fartu'l-gafle", "sûu'l-hıfz", "vehm" ve "muhâletü's-sikât"dır. Adalet ve zabt vasıflarını taşıyan ravi, güvenilirlik açısından sika olarak kabul edilir. Bu vasıflara sahip bir raviye güvenmek, naklettiği hadislere de güvenmek anlamını ifade etmektedir.

Ravilerin biyografyalarına ait bu tenkitli araştırmalara, "cerh ve ta'dil" denir. "Cerh" kelimesi, sözcük olarak elle, alet ile veya dil ile yaralamak anlamına gelmektedir. Yaralamak, maddi yönden olduğu gibi, manevi yönden de olabilir. Bna göre bu fiil, aynı zamanda sövmek ve şahitliğini çürütmek anlamlarına da gelmektedir. Hadis kültüründe ise "cerh", herhangi bir raviyi adalet/ahlak veya zabt/hafıza sıfatını zedeleyecek veya ortadan kaldıracak bir ya da birden fazla kusur nedeni ile tenkid etmektir. Bu tenkid ve değerlendirme sonucunda ravinin rivayet ettiği hadis ya kabul edilir ya da reddedilir. Cerhe konu olan ravi, "mecruh" olmuş yani ta'n edilmiş kabul edilir. Raviye kusuru nisbet eden kişiye de "cârih" denir. "Ta'dîl" ise, kelime olarak tezkiye etmek, düzeltmek, aynı hizaya getirmek, daha iyi bir şekle sokmak, güvenilir olduğunu açıklamak ve doğru hüküm vermek gibi anlamlara gelmektedir. Aslında bu kelime, ılımlılık, dürüstlük, gönülde doğru olduğuna dair kanaat beliren şey anlamına gelen "adl" veya "adalet" kökünden türemiştir. "Ta'dîl", ravinin adalet ve zapt kriterlerini taşıdığına hükmetmek demektir. Bu durumda ta'dîl edilen ravinin rivayetleri, sağlam kabul edilir ve o da sika, sebt ve hüccet gibi özelliklerle vasıflandırılır. Raviyi ta'dil edene, "muaddil", adalet sahibi olduğu kabul edilen kişiye de "adl" veya "adil" denilmektedir. Bu tanımlara göre ravilerin adalet ve zapt kriterlerini taşıyıp taşımadıkları açısından araştırmayı konu edinen hadis çalışmalarına, "cerh ve ta'dîl" denilmektedir. Diğer bir ifade ile "cerh ve ta'dîl", ravi eleştiri ilmi olarak kabul edilmektedir. Çünkü "cerh ve ta'dîl", "el-metâinü'l-aşere" diye isimlendirilen on tenkit noktasına göre ravileri incelemeyi esas alır. "Cerh ve ta'dîl", isnâd kontrol sistemi olarak da tanımlanabilir. Önemi nedeniyle "cerh ve ta'dîl", hadis ilminin bir alt disiplini olarak kabul edilmiştir. "Cerh ve ta'dîl" ilmi, hadis uydurma

faaliyetlerine karşı hadislerin sıhhatini korumak için ortaya çıkmıştır. Hadis alanında, başlangıcından bu yana “cerh ve ta’dîl” alanında pek çok çalışma yapılmıştır.

1) Sahabe ve Hadis Tenkidi

Sahabe döneminde hadis tenkid faaliyeti, senetten daha çok metin tenkidi şeklinde gerçekleşmiştir. Hz. Muhammed (s.a.v.) döneminde bazı sahabiler duydukları hadislerin doğruluğunu test etmek için bizzat ona sorma ihtiyacı duymuşlardır. Hz. Muhammed’in (s.a.v.) vefatından sonra ise, sahabe kendi aralarında çeşitli yorumlarda bulunarak hadis metin tenkid faaliyetini gerçekleştirmişlerdir. Bu konuda daha çok Hz. Aişe, Hz. Ömer, Hz. Ali, Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Ömer ve benzeri sahabiler ön plana çıkmışlardır. Örneğin Hz. Ömer, hadis rivayetinde şahit isterken, Hz. Ali ise yemin ettirmeyi tercih etmiştir.

Hadislerin doğru bir şekilde anlaşılmasında sahabe neslinin rolü büyüktür. Sahabe vahyin nüzulüne tanıklık etmiş; Hz. Peygamber'in sözlü ve fiili uygulamalarına en yakından şahitlik etmişlerdir. Buna rağmen sahabenin, hadis ve sünnete karşı aynı tavrı sergilemedikleri de bir gerçektir. Mesela Abdullah b. Ömer, Ebu Hureyre ve Abdullah b. Amr b. As gibi bazı sahabiler, hadisleri anlamada lafza ve rivayete öncelik vermiş, hadisleri anlamada daha çok lafızcı ve şekilci davranabilmişlerdir. Buna karşın Hz. Aişe, Hz. Ömer ve Abdullah b. Mes 'ud gibi bazı sahabiler; bir hadisi değerlendirirken, Hz. Peygamber' in ne dediğini değil ne demek istediğini araştırmış ve duyduğu her rivayeti olduğu gibi kabul etmemişlerdir. Ayrıca rivayetleri anlamada istinbat (hüküm çıkarma) ve fıkıh melekesini elden bırakmayan bu sababiler, hadislerin Kur'an ve İslam'ın temel ilke ve esasları doğrultusunda anlaşılmasına hep özen göstermişlerdir. Bu yaklaşımın öncüsü kabul edilip hadislerin doğru anlaşılması konusunda tenkitler getiren ve eleştirileriyle meşhur olan sahabilerin başında Hz. Aişe gelmektedir

Aynı zamanda Hz. Aişe'nin Hz. Peygamber' in eşi olması ve keskin zekaya sahip olması da ona bu alanda büyük bir avantaj sağlamıştır. Bundan dolayı Hz. Aişe'nin, İslam düşünce tarihinde tenkit zihniyetinin ortaya çıkmasında büyük katkıları olduğu kabul edilir. Hz. Aişe rivayetleri; Kur'an, sünnet, tarihi gerçeklere arz gibi yöntemlere başvurmuş ve ona göre değerlendirmiştir. Bundan dolayı hadis kaynaklarında Hz. Aişe'nin, birçok sahabiye itiraz ettiğini görmek mümkündür. Ancak gerek Hz. Aişe'nin itirazları gerekse de diğer sahabilerin itirazları olsun, hiç birisi, birbirlerini yalancılık

veya hadisleri uydurmakla suçlamamışlardır. Onların eleştirileri unutmak gibi beşerî zafiyetten kaynaklanan sebeplere yöneliktir.

Hz. Peygamberin (s.a.v.) yaşadığı dönemde olduğu gibi Sahabe döneminde de hadis rivayeti konusunda son derece hassasiyet gösterilmiştir. Hicri birinci asrın ikinci yarısından itibaren ravi incelemesi ve sorgulaması bariz bir şekilde ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu süre içerisinde isnâd tenkidi gelişerek geniş bir literatürün hazırlanmasına zemin hazırlamıştır. Hicri II. asırdan itibaren de bu konuda çeşitli eserler yazılmaya başlanmıştır. Bu çalışmalarda hadis ravilerinin doğum ve vefat tarihleri, yaşadıkları yerler, ilmi yolculukları, hocaları, öğrencileri, güvenilir olup olmadıkları gibi konular yer almıştır.

Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından söylenen söz olabildiği gibi, sahabe tarafından nakledilen haber, Resûlullah'ın (s.a.v.) fiili ve takriri de olabilir. İkisi de hadis metni olarak kabul edilir ve aralarında herhangi bir farkyoktur. Sonuç itibariyle sened zincirinin bitiminde yer alan söz, fiil veya takrirleri ifade eden lafızlara, hadis metni denir. Metin tenkidi, hadis metninin isnâd edildiği raviye ait olup olmadığını tespit etmek üzere incelenmesidir. Daha teknik bir ifade ile metin tenkidi, hadislerin ya da rivayetlerin sahih olanını sakim (zayıf ve hastalıklı) olanından ayırmak için başvurulan bir metin eleştiri yöntemidir. Hadis tarihinde daha çok sened tenkidine önem verilmiştir. Ancak bu durum, temel hadis kaynaklarına zayıf ve uydurma hadislerin karışmasına engel olamamıştır. Bu nedenden dolayı, hadislerin metin açısından tenkid edilmelerinin gerekliliği ortaya çıkmıştır. Bu yüzden metin tenkidinde öncelikle hadis metninin ifadelerindeki tutarlılık, Kur'ân-ı Kerim, sahih sünnet, salim akıl, tarihi veriler, tecrübe, müşahede ve İslam'ın genel prensiplerine uygun olmalıdır.

Hadis kritiğinin başlangıcı, çok eskilere dayanmaktadır. Hadis tenkid disiplininin, şifahi dahi olsa sahabe döneminden başladığına dair pek çok bilgi vardır. Hz. Ebû Bekr (ö.13/634), Hz. Ömer (ö.23/644), Hz. Ali (ö. 40/661), Zeyd b. Sabit (ö.45/665), Abdullah b. Abbas (ö.68/687), Ubade b. Samit (ö. 34/654) ve Enes b. Mâlik (ö.93/711) gibi sahabe, hadis nakleden kişilerden rivayetlerinin sahih olduğuna dair delil istemişlerdir. Örneğin Hz. Ali, hadis nakledenlere yemin ettirmiştir." Genel anlamda hadis tenkidinin temel amacı, Hz. Peygamberden (s.a.v.) sadır olan hadisleri, uydurma hadislerden ayırd edebilmektir. Hadis hem İslâm itikadında hem de fıkhi hükümlerin tesbitinde temel ikinci kaynaktır. Bu nedenle sahih hadislerin, uydurma hadislerden arındırılarak ortaya

konması hem İslâm dini açısından hem de insanların istifadesine sunulması açısından önem arzetmektedir.

Hadis tenkidinde, metin ihmal edilmemek kaydı ile daha çok isnâda önem verilmiştir. Çünkü isnatta yer alan raviler, sika kabul edildiği takdirde, onlardan nakledilen hadisler de doğal olarak sahih kabul edilmiştir. Modern Avrupa kritiğinde ise, daha çok sened tenkidinin yapılması kâfi görülmemiştir. Onlar, daha çok metin tenkidine önem vermenin gerektiğini savunmuşlardır. Çünkü onlara göre, bazen Hz. Peygamberden çok uzak hatta onun prensiplerine tamamen aykırı bazı fikirler, sağlam isnatlarla hadislere karıştırılabilmiştir. Genel sonuç şudur: Hadis tenkidinde hem sened tenkidi hem de metin tenkidi göz önünde bulundurulmalıdır. Bir hadisin senedi yoksa onun hadis olma ihtimalini araştırmaya gerek görülmemiştir. Bir hadisin senedi zayıf veya mevzu ise, o hadisin metni sahih olsa bile, sağlam olarak kabul edilmez ve dinde hüküm kaynağı olarak kullanılmaz. Bununla beraber sadece senedin sıhhatini ölçü alıp metni de buna dayanarak sahih kabul etmek doğru değildir. Çünkü pek çok âlimin dediği gibi, senedin sahihliği her zaman metnin sahihliğini gerektirmez. İsnâdı sahih olan hadisin metni de belli kriterlere göre değerlendirilmelidir. Hadis hem sened hem de metin açısından hadis kriterlerine uygunsa, o hadis sahih kabul edilir. Şayet hadisin metni hadis kriterlerine uygun değilse, o hadisin isnâdı sahih olsa bile, hadis zayıf kabul edilir ve delil olarak kullanılmaz.

2) Sahabe Döneminde Hadis Tenkid Örnekleri

Sahabe, hem Hz. Peygamber (s.a.v.) hayatta iken, hem de onun vefatından sonra, duydukları hadisler üzerinde hassasiyetle durmuşlardır. Bu iki dönemde de hadis tenkidi daha çok sözlü rivayetlere dayanmaktadır. Özellikle Hz. Peygamber (s.a.v.) zamanında, bugün anladığımız şekli ile mevcut yazılmış dini metinleri birbirleri ile mukayese ederek kontrol etmek anlamında bir tenkid uygulamasından söz etmek mümkün değildir. Ancak Hz. Muhammed'in (s.a.v.) vefatından sonraki sahabe döneminde dini kaynak olacak olan hadis metinlerinin oluşturulmasında bazı tenkid kriterleri uygulanmıştır. Bu dönemde hadis metinleri üzerinde yapılan değerlendirmeler, yazılı metinler üzerinde değil, daha çok sözlü rivayetler hakkında yapılmıştır.

Sahabe döneminde yapılan hadis tenkidi ele alınıp incelendiği zaman, senetten daha çok metin üzerinde durulduğu görülmektedir. İslâm dinini özümseyerek öğrenen sahabe nesli, nakledilen bir rivayet karşısında görüşlerini çekinmeden ortaya koyabiliyordu.

Genellikle onlar, nakledilen bir hadisin ravisi üzerinde durmayı bir gereklilik olarak görmüyorlardı. Çünkü onlar arasında herhangi bir güvensizlik söz konusu değildi. Onlar birbirlerine sıkı sıkıya bağlıydılar. Ayrıca onlardan hiçbiri, bir diğerinin yalan söyleyebileceğine ihtimal vermiyordu. Sahabeden biri, hadis rivayetinde bir noksanlık gördüğü zaman, haberi nakleden sahabi raviyi yalancılıkla suçlamıyor, aksine sadece rivayeti yanlış veya eksik anladığını belirtiyordu. Bu nedenle onlar, daha çok hadisin metni ve konusu üzerinde değerlendirmede bulunuyorlardı.

Bir rivayeti kabul veya reddetmek konusunda dikkatli davranmak, sahabeden daha çok, sonraki nesillerde görülmeye başlanmıştır. Sahabe döneminden itibaren hadis uydurma faaliyetlerine karşı koymak için hadis tenkitçiliği de başlamıştır. Bu dönemin dini kültür seviyesini ve bunun doğurduğu tenkid faaliyetleri ile ilgili pek çok malumat vardır. Sahabe döneminde hadis tenkitçiliği açısından meşhur olan bazı sahabiler aşağıda hadis tenkidi bağlamında ele alınacaktır:

1) Hz. Ömer (r.a): İlme son derece meraklı olan Hz. Ömer, Hz. Peygambere (s.a.v.) gelen vahiyden istifade etmek için sürekli onunla beraber olmaya çalışıyordu. Herhangi bir nedenden dolayı Resûlullah'ın (s.a.v.) yanına gitme fırsatı bulamadığı günlerde, nazil olan ayetleri başka bir sahabiden öğrenmeye gayret ediyordu. Nitekim sahabe, Hz. Peygamberden (s.a.v.) öğrendiklerini hazır olmayan arkadaşlarına bildirmeyi, kendileri için dini bir görev olarak kabul ediyorlardı. Bu nedenle bazen, münavebe (nöbetleşe) şeklinde Hz. Muhammed'in (s.a.v.) yanında bulunuyorlardı. Hz. Peygamberin (s.a.v.) övgüsüne mazhar olan Hz. Ömer, fetva veren meşhur yedi sahabeden biriydi. Naklettiği 539 kadar hadis, Kütüb-i Sitte'de yer almaktadır. Bunların 81 tanesi Buhârî ve Müslim'in el-Câmiü's-Sahih isimli eserlerinde bulunmaktadır. Hz. Ömer, hadis rivayeti konusunda hassas davrandığı gibi, Sahabe-i Kirâm'ı da bu hususta hassas davranmaya teşvik etmiştir. Onlara, sadece Hz. Peygamberden (s.a.v.) duydukları hadisleri nakletmelerini söylemiştir. İbn Kuteybe'nin (ö. 276/889) anlattığına göre "Hz. Ömer bu tutumu ile rivayetlerin artmamasını, art niyetli kişilerin uydurdukları sözlerin sağlam hadislerin arasına karışmamasını amaçlamıştır." Urve b. Zübeyr'den nakledildiğine göre Hz. Ömer, hadise olan ilgisi nedeniyle bir "Sünen" kitabı yazmak istemiş ve bu konuda sahâbe-i kirâm ile istişarede bulunmuştur. Onlar, kendisine bu arzusunu yerine getirmesinin uygun olacağı yönünde görüş belirtmişlerdir. Hz. Ömer konu ile ilgili olarak yaklaşık bir ay kadar istihareye yatmıştır. O, bir sabah aniden uyanmış ve Allah'ın kalbine verdiği ilhama dayanarak bu husus ile ilgili şöyle bir açıklamada bulunmuştur:

"Size bir "sünen" kitabı yazmaktan bahsetmiştim. Fakat sonradan düşündüm ki, sizden önce Ehl-i kitap Allah'ın kitabından başka kitaplar yazmış ve o kitaplar üzerine düşerek Allah'ın kitabını terk etmişlerdi. Yemin ederim ki, Allah'ın kitabını hiçbir şey ile gölgelemem."[35] diyerek bu düşüncesinden vaz geçmiştir. Onunla ilgili bu tür rivayetler, Hz. Ömer'in Kur'ân-ı Kerim ve sünnete ne derece bağlı olduğunu göstermektedir. Hz. Ömer, hadislerin sıhhat derecesine çok önem vermiştir. Bu nedenle hadis rivayet eden sahabeden, söyledikleri hadislerin doğruluğu için şahit getirmelerini istemiştir. Nitekim o, rivayet ettikleri hadislerin doğruluğu hakkında şahit getirebilen râvîlerin rivayet ettikleri hadisleri kabul etmiştir.

2) Hz. Ali (r.a): Hz. Ali, sahabe arasında Kur'ân-ı Kerim, hadis ve fıkhi konulardaki bilgileri ile kendisini kabul ettirmiş ilmi bir otoritedir. Halifeliği sırasında Hz. Ali sahabeye, "İnsanlara maruf olan şeyleri rivayet ediniz. Allah'ın ve Resulünün yalanlanmasını ister misiniz?"[36] diyerek Kur'ân-ı Kerim ve hadisin tespitinde hassas davranmaları hususunda uyarıda bulunurdu. Vahiy kâtipliği de yapmış olan Hz. Ali, yaklaşık olarak 586 hadis rivayet etmiştir. Bu hadislerin çoğu, fıkhi konular ile ilgilidir. Rivayet etttiği hadislerin 20'si hem Buhârî hem de Müslim'de ortak olarak yer almaktadır.

Her iki Halifenin uygulamasından anlıyoruz ki Sahabe hadis rivayet etme hususunda son derece hassasiyet göstermiştir. Sahabe, rivayet edilen hadisleri Hz. Peygamber (s.a.v.) hayatta iken sorguladığı gibi, onun vefatından sonra da sorgulamışlardır. Hadis kaynaklarında bunu çeşitli örneklerini görmek mümkündür. Örneğin Hz. Ali (ö. 40/661) Yemen'den, Hz. Peygamber (s.a.v.) ise Medine'den bir kurbanlıkla gelmişlerdi. Bu arada Hz. Fatıma (ö. 11/632), boyalı bir elbise giymiş ve sürme çekmişti. Bunu gören Hz. Ali, sinirli bir şekilde ayrılmış ve durumu Peygamberimize şöyle arz etmiştir: "Ey Allah'ın Resûlü! Fatıma boyalı bir elbise giymiş ve sürmelenmiş. Ayrıca 'Onu da babam yapmamı emretti" diyor. Hz. Peygamber (s.a.v.), "Doğru söylemiş, doğru söylemiş, doğru söylemiş. Ona öyle yapmasını ben emrettim" demiştir.[37] Bu hâdise olduğunda Peygamberimiz (s.a.v) henüz hayattadır. Kızı Hz. Fatıma ise boyalı bir elbiseyi giymiş ve gözlerine sürme çekmiştir. Ayrıca bunu da babasının emri üzere yaptığını söylemiştir. Fakat kocası Hz. Ali, önce buna pek inanmak istememiş ve doğru olup olmadığını öğrenmek için durumu bizzat Hz. Peygambere (s.a.v.) sorma

[35] İbn Sa'd, III, 287; Hatib el-Bağdâdî, 49.
[36] Buhârî, İlim, 49, hadis no: 127.
[37] Nesâî, Menâsik,46.

ihtiyacı hissetmiştir. Resûlullah da Hz. Ali'ye kızı Fatıma'nın doğru söylediğini üç defa aynı kelimeleri tekrarlayarak cevap vermiştir. Yaşanan bu olay, aslında güvensizlik değildir. Bilakis Hz. Ali'nin bir hadisin Hz. Peygambere (s.a.v.) ait olup olmadığını anlamak için yapmış olduğu bir tenkid faaliyetidir. Ancak bu tür tenkit faaliyetleri, Hz. Peygamber zamanında çok yaygın olmamakla beraber az da olsa yaşanmıştır. Yapılan bu tenkitler Sahabenin, Resûlullah'ın (s.a.v.) sünnetine olan bağlılıklarının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Ve bu anlayış daha sonraki dönemlerde âlimler arasında gelişerek devam etmiştir.

3) Hz. Aişe (r. anhâ): Hiç şüphesiz hadisin tespiti ve tenkidi bağlamında çok önemli bir yere sahip olan sahabilerden biri de Hz. Aişe Vâlidemizdir. O, Hz. Peygamberle (s.a.v.) evlendiği günden itibaren kendisini yakından dinlemiştir. Aynı evi paylaşmıştır. Ona eşlik etmiş ve ilminden azami derecede istifade etmeye gayret etmiştir. Bu nedenle Hz. Aişe, Resûlullah'ın (s.a.v.) pek çok söz ve davranışına yakinen vakıf olmuş ve çok sayıda hadis rivayet ederek müksirûndan kabul edilmiştir. Hz. Aişe'nin rivayet ettiği hadis sayısı, 2210 civarındadır. Buhârî ve Müslim'in Hz. Aişe'den rivayet ettiği toplam hadis sayısı, 297'dir. Hz. Aişe, Resûlullah'ın (s.a.v.) vefatından sonra, sahabenin bazı rivayetlerine cesur bir şekilde müdahalede bulunarak onların hatalarını düzeltmiş ve böylece hadis metin tenkidinde bulunmuştur. Örneğin; Hz. Ömer vefat ettiği zaman, Abdullah b. Abbas Hz. Aişe'ye "Ölü, ailesinin kendisine ağlaması yüzünden azaba uğratılır"[38] mealindeki hadisi nakletmiştir. Bu rivayeti dinleyen Hz. Aişe, "Allah, Ömer'e rahmet etsin. Allah'a yemin ederim ki Hz. Peygamber (s.a.v.), 'Mü'min ölü, ailesinin kendisine ağlaması yüzünden azaba uğratılır' dememiştir. Fakat Resûlullah (s.a.v.), 'Muhakkak ki Allah, ailesinin kendisine ağlaması yüzünden kâfir ölünün azabını artırır' demiştir." Hz. Aişe, İbn Abbas'ın bu rivayetini bu şekilde düzelttikten sonra, "Bu meselede Kur'ân size yeter" diyerek şu ayeti okumuştur: "Hiçbir günahkâr başka bir günahkârın günah yükünü yüklenmez."[39]

فَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: فَلَمَّا مَاتَ عُمَرُ ذَكَرْتُ ذَلِكَ لِعَائِشَةَ فَقَالَتْ: يَرْحَمُ اللَّهُ عُمَرَ لَا وَاللَّهِ مَا حَدَّثَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ اللَّهَ يُعَذِّبُ الْمُؤْمِنَ بِبُكَاءِ أَحَدٍ» وَلَكِنْ قَالَ: «إِنَّ اللَّهَ يَزِيدُ الْكَافِرَ عَذَابًا بِبُكَاءِ أَهْلِهِ عَلَيْهِ» قَالَ: وَقَالَتْ عَائِشَةُ: حَسْبُكُمُ الْقُرْآنُ: {وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَى} [الأنعام، 164].

[38]
[39] En'am, 164.

Yine bir başka rivayette Abdullah b. Ömer'in "Ölü, ailesinin kendisine ağlaması yüzünden azaba uğratılır" anlamındaki konu ile ilgili bir rivayet Hz. Aişe'nin yanında zikredilince o, "Allah Abdullah b. Ömer'e merhamet etsin. O, bir şeyler işitmiş ama tam ezberlememiş" demiştir.[40] Aynı konu ile ilgili başka bir rivayete göre ise, Hz. Aişe'ye, Abdullah b. Ömer'in "Ölü, dirilerin kendisine ağlaması yüzünden azaba uğratılır" dediği anlatılınca, o da şöyle söylemiştir: "Allah Ebû Abdirrahman'a mağfiret etsin. Muhakkak ki o, yalan söylememiştir. Fakat o ya utmuştur ya da yanılmıştır."[41]

Hz. Aişe burada ravi tenkidinde bulunmamış, aksine, "O yalan söylememiştir" diyerek onu savunmuştur. Bunun yanında onun bir beşer olarak unutabileceğini veya rivayetinde hata yapabileceğine dair bir yorumda bulunmuştur. O, bu hareketi ile ileride ortaya çıkacak olan hadis ravi tenkidinde önemli bir kriter olan zabt vasfına dikkat çekmiştir. Ancak o, daha çok rivayet edilen metnin içeriği üzerinde durmuş ve ayeti şahid göstererek, hadis metnine itirazda bulunmuştur. Hadis âlimleri (Şarihler), Hz. Aişe'nin yorumunu makul görmüşlerdir.

4) Abdullah b. Abbas (r.a): İbn Abbas, tefsir ve fıkıh ilminde olduğu gibi, hadis alanında da önemli bir yere sahiptir. O, bazı gecelerde (Peygamberimizin hanımı olan) teyzesi Hz. Meymune'nin yanında kalır ve Resûlullah'ı (s.a.v.) izlerdi. Hadis açısından bu derece önemli bir yeri olan İbn Abbas, zaman zaman hadis metin tenkidinde bulunmuştur. Ebû Hüreyre'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Ateşte pişen şeyden dolayı abdest alınız." Bunu dinleyen İbn Abbas, Ebû Hüreyre'ye bu rivayetinden dolayı tepki göstererek, "Sıcak sudan dolayı da mı abdest alayım?" demiştir. İbn Abbas'ın bu itirazına kızan Ebû Hüreyre, ona şu hitapta bulunmuştur: "Ey kardeşimin oğlu! Sen Resûlullah'tan (s.a.v.) bir hadis işittiğin zaman, ona misal getirmeye kalkışma!"[42] Bu rivayeti dinleyen İbn Abbas, Ebû Hüreyre'nin şahsına herhangi bir tenkitte bulunmamıştır. Onun tenkidi, hadisin metnine yöneliktir. O, hadisin metnini dirayet yönünden muhakeme etmiş ve hadisi karşı bir misal ile red cihetine gitmiştir. Ebû Hüreyre de İbn Abbas'ın bu itirazına, "Ey kardeşimin oğlu! Sen Hz. Muhammed'den (s.a.v.) bir hadis işittiğin zaman, ona misal getirmeye kalkışma!" diyerek tepkisini göstermiştir. Görüldüğü gibi her iki sahabinin birbirlerine karşı yaptıkları itiraz, şahsi olmaktan ziyade, hadisin içeriği ile ilgilidir. Âlimler, bu hadisin

[40] Müslim, Cenâiz, 25, hadis no: 931.
[41] Müslim, Cenâiz, 27.
[42] İbn Mâce, Taharet, 65, hadis no: 485; Tirmizi, Tahâret, 58, hadis no: 79.

anlamı ile ilgili çeşitli yorumlarda bulunmuşlardır. Âlimlerin çoğunluğu, değişik rivayetlere dayanarak bu hadisin nesh edildiğini söylemişlerdir.

5) Abdullah b. Ömer (r.a): Hz. Peygamberin (s.a.v.) kayın biraderi olduğu için, (ablası Hafsa Peygamberimizin hanımı olduğundan) her sahâbînin elde edemediği yakınlığa sahip olmuştur. Resûlullah'ın konuşmalarını dikkatle dinlemiş ve çeşitli davranışlarına şahit olmuştur. O, 2630 hadis ile Ebû Hüreyre'den sonra en fazla hadis rivayet eden ikinci sahâbî olmuştur. Abdullah b. Ömer, doğrudan Hz. Peygamberden (s.a.v.) hadis naklettiği gibi, babası Hz. Ömer, kız kardeşi Hz. Hafsa ve daha pek çok sahabeden hadis nakletmiştir. Abdullah b. Ömer'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.), av ve çoban köpekleri hariç, diğer köpeklerin öldürülmesini emretmiştir. Bu hadisi rivayet eden İbn Ömer'e, Ebû Hüreyre'nin bu istisnaya tarla köpeklerini de kattığı söylenmiştir. Bunun üzerine İbn Ömer, "Ebû Hüreyre'nin tarlaları var da onun için (böyle bir ilavede bulunmuştur)" diye cevap vermiştir.[43]

حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ، قَالَ: حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ، عَنْ عَمْرِو بْنِ دِينَارٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَمَرَ بِقَتْلِ الكِلاَبِ، إِلاَّ كَلْبَ صَيْدٍ، أَوْ كَلْبَ مَاشِيَةٍ، قَالَ: قِيلَ لَهُ إِنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ كَانَ يَقُولُ: أَوْ كَلْبَ زَرْعٍ، فَقَالَ: إِنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ لَهُ زَرْعٌ. هَذَا حَدِيثٌ حَسَنٌ صَحِيحٌ. (روي الترمذي)

Bu rivayete göre Abdullah b. Ömer, metin tenkidinden ziyade, sahabi ravi olan Ebû Hüreyre'yi tenkid etmiştir. Abdullah b. Ömer, Ebû Hüreyre'yi, tarlası olduğu için tenkid etmiştir. Doğrusu özel bir meselesi olan insan, o meseleye daha fazla ilgi duyar. Ebû Hüreyre'nin tarlasının olması da onun Hz. Peygamberin (s.a.v.) bu konudaki rivayetine olan ilgisini artırmıştır. Ancak Abdullah b. Ömer, Ebû Hürere'nin bu rivayetini duyduktan sonra, bu hadisi araştırmış ve başka rivayetlerinde kendisi de aynı metni nakletmiştir.[44]

عَنْ أَبِي الْحَكَمِ، قَالَ: سَمِعْتُ ابْنَ عُمَرَ، يُحَدِّثُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «مَنِ اتَّخَذَ كَلْبًا، إِلَّا كَلْبَ زَرْعٍ، أَوْ غَنَمٍ، أَوْ صَيْدٍ، يَنْقُصُ مِنْ أَجْرِهِ كُلَّ يَوْمٍ قِيرَاطٌ» (روي المسلم)

Nitekim başka hadislerde de bu hadisin metnine benzer rivayetler, farklı sahabi raviler tarafından da rivayet edilmiştir.[45]

[43] Tirmizî, Ahkâm, 4, hadis no: 1488; Müslim, Musâkât, 46, hadis no: 1571.
[44] Müslim, Müsâkât, 56.
[45] Bkz. Tirmizî, Ahkâm, 4, hadis no: 1489, 1490; Müslim, Müsâkât, 58.

عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مُغَفَّلٍ قَالَ: إِنِّي لَمِمَّنْ يَرْفَعُ أَغْصَانَ الشَّجَرَةِ عَنْ وَجْهِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ يَخْطُبُ، فَقَالَ: لَوْلاَ أَنَّ الكِلاَبَ أُمَّةٌ مِنَ الأُمَمِ لأَمَرْتُ بِقَتْلِهَا، فَاقْتُلُوا مِنْهَا كُلَّ أَسْوَدَ بَهِيمٍ، وَمَا مِنْ أَهْلِ بَيْتٍ يَرْتَبِطُونَ كَلْبًا إِلاَّ نَقَصَ مِنْ عَمَلِهِمْ كُلَّ يَوْمٍ قِيرَاطٌ، إِلاَّ كَلْبَ صَيْدٍ، أَوْ كَلْبَ حَرْثٍ، أَوْ كَلْبَ غَنَمٍ.(روي الترمذي)

Bu araştırmalardan anlaşıldığı gibi, Ebû Hüreyre bu rivayetindeki eklentide münferid/yalnız kalmamıştır. Başta Abdullah b. Ömer olmak üzere diğer bazı sahabe de onun bu rivayetine muvafakat etmişlerdir. Şayet Ebû Hüreyre bu rivayetinde yalnız kalmış olsaydı, Abdullah b. Ömer'in onun hakkında bu tenkidi son derece makbul ve yerinde bir eleştiri olarak kabul edilebilirdi. Dolayısıyla sahabe, hakikati ortaya çıkarmak için gerektiğinde birbirini tenkid etmekten geri durmamıştır. Tenkid eden sahabi, tenkidinde yanıldığını fark edince, doğrusunu kabul etmeyi bir fazilet olarak kabul etmiştir. Tenkide uğrayan sahabi de tenkid edilmekten rahatsızlık duymamış ve doğru bildiğinde ısrar etmiştir.

4- GARGAD HADİSİ/ MELHAME-İ KÜBRÂ ve ARMEGEDDON

"Müslümanlarla Yahudiler çarpışmadıkça kıyamet kopmayacaktır. Yahudi taşın, ağacın arkasına saklanacak, bunun üzerine o taş, o ağaç Yahudiyi kovalayan kimseye, 'Ey Müslüman! Arkamda bir Yahudi var, gel onu öldür!' diyecek. Yalnız Garkad ağacı bir şey söylemeyecek; çünkü o Yahudilerin ağaçlarındandır."

(Buhârî, Cihâd 94, Menâkıb 25; Müslim, Fiten 82)

حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ يَعْنِي ابْنَ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ سُهَيْلٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: لَا تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى يُقَاتِلَ الْمُسْلِمُونَ الْيَهُودَ، فَيَقْتُلُهُمُ الْمُسْلِمُونَ حَتَّى يَخْتَبِئَ الْيَهُودِيُّ مِنْ وَرَاءِ الْحَجَرِ وَالشَّجَرِ، فَيَقُولُ الْحَجَرُ أَوِ الشَّجَرُ: يَا مُسْلِمُ يَا عَبْدَ اللهِ هَذَا يَهُودِيٌّ خَلْفِي، فَتَعَالَ فَاقْتُلْهُ، إِلَّا الْغَرْقَدَ، فَإِنَّهُ مِنْ شَجَرِ الْيَهُودِ

Ehl-i Kitab ve Özelliği

وَاِنَّ مِنْهُمْ لَفَرٖيقًا يَلْوُ۫نَ اَلْسِنَتَهُمْ بِالْكِتَابِ لِتَحْسَبُوهُ مِنَ الْكِتَابِ وَمَا هُوَ مِنَ الْكِتَابِۚ وَيَقُولُونَ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ وَمَا هُوَ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِۚ وَيَقُولُونَ عَلَى اللّٰهِ الْكَذِبَ وَهُمْ يَعْلَمُونَ

"Ehl-i kitaptan bir kısmı; aslında kitapta olmadığı halde, sizin kitapta öyle olduğunu sanmanız için kitabı okurken dillerini eğip büker; başka mânaya gelecek şekilde kelimelerin vurgu ve okunuşunu değiştirirler. Sonra bu yaptıklarını, asla Allah katından olmadığı halde: "Bunlar, elbette Allah katındandır" diye takdim ederler. Hayır onlar, Allah hakkında bile bile yalan söylemektedirler." (Âl-i İmra, 78)

ضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذِّلَّةُ اَيْنَ مَا ثُقِفُوا اِلَّا بِحَبْلٍ مِنَ اللّٰهِ وَحَبْلٍ مِنَ النَّاسِ وَبَٓاؤُ۫ بِغَضَبٍ مِنَ اللّٰهِ وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الْمَسْكَنَةُۜ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ كَانُوا يَكْفُرُونَ بِاٰيَاتِ اللّٰهِ وَيَقْتُلُونَ الْاَنْبِيَٓاءَ بِغَيْرِ حَقٍّۜ ذٰلِكَ بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ

"Nerede bulunursa bulunsunlar, onların üzerine zillet damgası vurulmuş, böylece Allah'ın gazabına uğramışlar ve meskenet altında ezilmeye mahkûm olmuşlardır. Kendilerini bu zillet ve meskenetten ancak Allah'ın ipine sarılmak ve müslümanların himayesi altına girmek kurtarabilir. Bu zillete düşmelerinin sebebi, Allah'ın âyetlerini inkâr etmeleri ve peygamberleri haksız yere öldürmeleridir. Bunun sebebi, isyan etmeleri ve haddi aşmalarıdır." (Âl-i İmran, 112)

Peygamberimiz (s.a.v), ahir zamanda meydana gelecek bazı gaybî haberleri yaşadığı asırda (vahye dayalı olduğundan) sahâbîlere anlatarak sonra gelen bütün ümmetini uyarmıştır. Bu gaybî haberlerin başında Yahudiler ile Hristiyan toplumunun İslam'a karşı yapacağı eziyet ve zulümler (Melhame) en ön sıralarda yer almıştır. Resûlullah'ın anlattığı gaybî haberlerden biri de Müslim'in Sahîh'inde geçen, Müslümanlarla Yahudiler arasında çıkacak savaşa yöneliktir. Hadis kaynaklarında melâhim adıyla geçen kitaplar/bablar vardır. Melâhim; sözlükte "bir işi sağlam yapmak, eti kemiğinden ayırmak, birine et yedirmek" anlamındaki lahm kökünden türeyen melhame kelimesinin çoğuludur. Melhame "ağır zayiat ve bozgunla neticelenen savaş ve fitne anında çıkan büyük karışıklık ve bu olayların gerçekleştiği yer" demektir. İslâm toplumunda çeşitli dinî ve siyasî sebeplerle ortaya çıkan her tür sosyal kargaşa, savaş ve ölümle sonuçlanan olay ile kıyametten önce zuhur etmesi beklenen alâmetleri de içine alır. **(ARMEGEDDON-DECCAL)**

Müslim'de geçen hadise göre Müslümanlar ile Yahudiler arasında büyük bir savaş çıkacaktır. Resûlullah, bu savaşta Yahudilerin taş ve ağaçların arkasına saklanacağını, onların dile gelerek arkasındaki Yahudiyi haber vereceğini ancak "GARKAD" ismindeki ağacın konuşmayarak onları deşifre etmeyeceğini haber vermiştir. Tarih boyunca hadis âlimleri bu ağacın ve taşın konuşmasını/konuşmamasını kimi zaman hakikî bazen de lafzî veyahut literal anlamıyla ele alarak yorumlamışlardır. Ancak hadiste anlatılan olayları günümüz teknolojisi ve gelinen ilim seviyesi açısından lafzî/literal anlamıyla okumanın birçok problemi beraberinde getireceği açıktır.

Bu sebeple garkad hadisinin mecâzî/metaforik anlamlarının göz önünde bulundurularak yorumlanması gerekir. Garkad hadisi gerek yapısal gerekse gündemde olması hasebiyle dikkatle incelenmesi ve problem oluşturmaması için dikkatle incelenmesi gerekir. Acaba Garkad ağacı bugünkü teknolojik gelişmeler de ele alınırsa sinema, internet, görsel medya, nükleer savaş vb. unsurlarla yorumlanabilir mi?

Günümüzde müminlerin Yahudileri iyi tanıması gerekir. Eğer bir Müslüman onların stratejileri üzerinde bilgi sahibi olursa ve onların tuzaklarına düşmemesi gerektiğinin bilincine varırsa başta Resûlullah'ın hadisleri olmak üzere İslam ile ilgili bilgi ve paylaşımları da iyi analiz edebilir. Aksi hâlde İslam ve Peygamberine dair bilinçli bir şekilde oluşturulan İslam dışı algılara maruz kalır.

1) HADİSİN YAPISAL OLARAK İNCELENMESİ (İSNAD ANALİZİ)

Hadisi:

I. **Ahmed b. Hanbel**>>> **(1)** Ebû Hüreyre→ **(2)** Ebû Sâlih es-Semmân→ **(3)** Süheyl b. Ebî Sâlih→ **(4)** Yaʿkûb b. Abdirrahmân→Kuteybe b. Saîd

II. **Müslim**>>> **(1)** Ebû Hüreyre→ **(2)** Ebû Sâlih es-Semmân→ **(3)** Süheyl b. Ebî Sâlih→ **(4)** Yaʿkûb b. Abdirrahmân→Kuteybe b. Saîd.

III. **İbn Mâce**>>> **(1)** Ebû Ümâme el-Bâhilî→ **(2)** ʿAmr b. Abdillâh→ **(3)** Ebû Zurʿa es-Seybânî Yahyâ b. Ebî ʿAmr→ **(4)** İsmail b. Râfiʿ Ebû Râfiʿ→Abdurrahmân el-Muhâribî→Alî b. Muhammed.

IV. **Beyhakî**>>> **(1)** Ebû Hüreyre→ **(2)** Ebû Sâlih es-Semmân→ **(3)** Süheyl b. Ebî Sâlih→ **(4)** Yaʿkûb b. Abdirrahmân→Kuteybe b. Saîd→ Ahmed b. Seleme→ Ebü'l-Fazl b. İbrahim → Ebû Abdullah el-Hâfız tarikiyle hadisi nakletmişlerdir.

İsnad zincirinde görüleceği üzere hadis, sahâbî Ebû Hüreyre'den itibaren ilk üç tabakada tek râvi kanalıyla rivayet edilmekte, dördüncü tabakadan itibaren râvi sayısı artmakta ve değişmektedir.

Ebû Sâlih Zekvân b. Abdillâh es-Semmân (ö. 101/720): Ebû Hüreyre'den sonra isnad zincirinin ikinci halkasında tabiînin hadis hâfızlarındandır. Hz. Ömer'in hilafeti döneminde dünyaya gelmiş ve Medine'de yaşamıştır. Birçok sahâbîden hadis rivayet etmiş, kendisinden de üç oğlu Süheyl, Salih ve Abdullah'la birlikte, Atâ b. Ebî Rebâh, Abdullah b. Dînâr, Aʿmeş, Zührî gibi muhaddisler rivayette bulunmuşlardır. Âlimler onun hakkında "insanların en değerlisi ve en güveniliri" ve özellikle sika olduğunu anlatmak için iki defa "sikatün sikatün/çok güvenilir" demişlerdir.

Süheyl b. Ebî Sâlih (ö. 138/755): Ebû Sâlih'ten sonra isnad zincirinin üçüncü halkasında, oğlu Süheyl b. Ebî Sâlih gelmektedir. Süheyl, başta babası Ebû Sâlih olmak üzere tabiînin büyüklerinden Saîd b. Müseyyeb ve Süleymân el-Aʿmeş, Muhammed b. Münkedir, İbn Şihâb ve bdullah b. Dînâr gibi birçok kişiden hadis rivayet etmiştir. Adâlet ve zabt sahibi biriydi. Âlimler onun hadisinin delil alınabileceğini söylemişlerdir. Tirmîzî (ö. 279/892) Süfyân b. Uyeyne'nin "Biz Süheyl b. Ebî Sâlih'i hadiste sebt (güvenilir, sağlam) kabul ederdik" dediğini söylemiştir.

Yaʿkûb b. Abdirrahmân (ö. 181/797): Süheyl b. Ebî Sâlih'ten sonra isnad zincirinin dördüncü halkasında, Yaʿkûb b. Abdirrahmân gelmektedir. Bu râvi, aslen Medineli olup İskenderiye'de yaşamıştır. Ahmed b. Hanbel ve Yahyâ b. Maîn, Yaʿkûb b. Abdirrahmân'ı sika olarak değerlendirmişlerdir.

Kuteybe b. Saîd (ö. 240/855): Müslim ve Ahmed b. Hanbel'e, Ebû Hüreyre→Ebû Sâlih es-Semmân→Süheyl b. Ebî Sâlih→ Yaʿkûb b. Abdirrahmân→Kuteybe b. Saîd tarikiyle ulaşan Garkad hadisinin beşinci ve son zincirinde Kuteybe b. Saîd yer almaktadır. Hadis hâfızı olan râvi, Belh'te yaşamış ve daha sonra Irak, Medine, Mekke, Şam ve Mısır'a hadis öğrenmek için yolculuklar (rıhle) yapmıştır. Kendisinden Yahyâ b. Maîn, Ahmed b. Hanbel, Buhârî, Müslim, İbn Ebî Şeybe gibi büyük hadis âlimleri hadis dinleyip yazmışlardır. Adâlet ve zabt sahibi biriydi. Son derece sika sadûk ve çok güvenilir (me'mûn) bir hadis âlimiydi.

Beyhakî'nin (ö. 458/1066) eserlerinde geçen tariklerin, üçüncü isnad zincirinden sonra birbirinden farklı olduğu görülür. Bu farklılığın ortaya çıkmasında, yazma nüshanın matbu olması söz konusudur. Henüz matbu olmayan hadis kaynaklarının matbu hale gelmesi halinde isnad zincirlerinde bazı farklılıklar muhakkak olacaktır. Matbu nüshaların yeniden yayımlanması, her ne kadar hadis metinlerinin sıhhatine doğrudan bir etki yapmasa da isnad edebiyatı açısından yeni değerlendirmeler yapma fırsatı verir. Dolayısıyla Garkad hadisinin en uzun isnad zinciri Beyhakî'de yer alır. Beyhakî rivayeti sekizli isnad zincirden oluşur.

Netice itibariyle; Garkad hadisinin isnad zinciriyle ilgili olarak yapılan tüm rivayetler **Ebû Hüreyre→Ebû Sâlih es-Semmân→Süheyl b. Ebî Sâlih** şeklinde ortaya çıkan tarike dayanmaktadır. Rivayet zincirinde yer alan râvilerin tamamı, hadis otoriteleri tarafından güvenilir râviler olarak değerlendirilmiştir. Dolayısıyla hadis, isnadı itibariyle son derece güvenilir ve sika raviler aracılığıyla nakledilmiştir.

2) HADİSİN METİN ANALİZİ

Müslim rivayetinde geçen Garkad hadisi incelendiğinde, bu hadisin benzer rivayetlerinin diğer hadis kaynaklarında da yer aldığı görülür. Garkad hadisi, Müslim'de rivayet edildiği metniyle Buhârî'de geçmez. Ancak benzer bir metin Buhari'de de bulunmaktadır. Buhârî'de, Yahudilerle Müslümanlar arasında çıkacak savaşla ilgili olarak, birbiriyle aynı anlama gelen üç farklı metin geçmektedir. Bu metinler şu şekildedir:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: لاَ تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى تُقَاتِلُوا اليَهُودَ، حَتَّى يَقُولَ الحَجَرُ وَرَاءَهُ اليَهُودِيُّ: يَا مُسْلِمُ، هَذَا يَهُودِيٌّ وَرَائِي فَاقْتُلْهُ

1) *Ebu Hureyre şöyle demiştir: Resûlullâh (s.a.v.) buyurdular ki "Sizler, Yahudilerle savaşmadıkça kıyamet kopmaz. (Savaş ve mücadele esnasında) arkasında Yahudi saklanan taş der ki: "Ey Müslüman, şu arkamdaki Yahudidir, gel de onu öldür!"*

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: تُقَاتِلُونَ اليَهُودَ، حَتَّى يَخْتَبِيَ أَحَدُهُمْ وَرَاءَ الحَجَرِ، فَيَقُولُ: يَا عَبْدَ اللَّهِ، هَذَا يَهُودِيٌّ وَرَائِي، فَاقْتُلْهُ

2) *Abdullah b. Ömer şöyle demiştir: Resûlullah (s.a.v.) buyurdular ki "Sizler, Yahudilerle savaşacaksınız. (Savaş hengamesinde) Yahudilerden bazıları taşların arkasına gizlenecekler. Bu durumda arkasında Yahudi olan taş şöyle diyecek: "Ey Allah'ın kulu, şu arkamdaki Yahudidir, gel de onu öldür!"*

حَدَّثَنَا الحَكَمُ بْنُ نَافِعٍ، أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، قَالَ: أَخْبَرَنِي سَالِمُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، يَقُولُ: «تُقَاتِلُكُمُ اليَهُودُ فَتُسَلَّطُونَ عَلَيْهِمْ، ثُمَّ يَقُولُ الحَجَرُ يَا مُسْلِمُ هَذَا يَهُودِيٌّ وَرَائِي، فَاقْتُلْهُ»

3) *Buhari; el-Hakem b. Nâfi> Şuayb> Zührî> Sâlim b. Abdullah> Abdullah b. Ömer tarikiyle naklettiği hadiste şöyle nakletmiştir: "Resûlullah (s.a.v.) buyurdular ki 'Yahudiler sizlerle savaşacak. (Savaş hengamesinde) sizler de onların peşine düşeceksiniz. Öyle bir an gelecek ki taş şöyle diyecek: "Ey Müslüman, şu arkamdaki Yahudi'dir, gel de onu öldür!"*

Buhari'de nakledilen bu hadis metinlerinin hiçbirinde Garkad ve şecer kelimeleri geçmemektedir. Garkad; İbn Mâce'de Hz. Peygamber tarafından insanlık tarihinin en büyük fitnesi olarak anlatılan deccâlin ortaya çıkışının anlatıldığı hadiste geçmektedir. Söz konusu hadiste deccâl ile Yahudilerin birlikte hareket edecekleri, Yahudilerin Allah'ın yardımı sayesinde hezimete uğrayacakları, ağaç, taş, duvar ve hayvan gibi varlıkların arkasına saklanan Yahudileri deşifre edeceği, sadece Garkadınarkasına saklananları, Yahudi ağacı olduğundan dolayı deşifre etmeyeceği haber verilmiştir.

İbn Mâce'de uzunca anlatılan hadisle, Müslim'de rivayet edilen hadis metinleri birlikte değerlendirildiğinde, Garkad ağacının hadisteki anlatımlarda önemli bir yer tuttuğu ve kilit rol oynadığı söylenebilir. Garkadın hakiki bir ağaç olup-olmadığı ve mahiyetine ilişkin değerlendirmeler yoruma açıktır.

Garkad en eski Arapça sözlüklerinde, bir ağaç türü olarak anlatılır. Avsec ağacına benzeyen tadı acı, dalları avsec ağacının dallarından daha sert bir ağaç türü olduğu söylenir. Avsec ağacı dikenli büyük bir ağaçtır. Ebû Hanîfe ed-Dîneverî (ö. 282/895) avsec ağacının büyüdüğünde Garkad adını aldığını söylemiştir. Garkad, 1-3 metre uzunluğunda, gövdesi ve dalları beyaz, yaprakları gür, dalları dikenli, çiçekleri uzun, rüzgâr kokulu, yeşilimsi ve beyaz bir ağaç türü olarak tanımlanmıştır.

3) HADİSİN GÜNCEL YORUMU

Garkad hadisinde "Garkad" ifadesinin mecaz manada kullanışmış olmasını da düşünerek bir analiz yapılması daha isabetli olur. İslâm âlimlerinin ve muhaddislerin hemen hepsi Garkad hadisini, beyân ilminin verilerini esas alarak ve metnin lafzî/literal anlamına bağlı kalarak yorumlamışlardır. Bu yorumların genelinde hadiste anlatılmak istenen mananın ne olduğuyla ilgili ikna edici (kesin bir) malumâtlar verilmemiştir. Ancak Hz. Peygamber, kendisinden sonrası için yaşanacak hâdiselere ilişkin bir bilgi vermektedir ve bu bilgi, tamamen gaybî özellik taşır. Gaybî bilgiler, olayın gerçekleşeceği dönemin hâdiseleri esas alınarak kullanılan dilin imkânları ölçüsünde kelimelere dökülmüştür. Bu sebeple Garkad hadisi lafız olarak ele alınacaksa eğer diğer kaynaklarda geçen lafızlar da dikkate alınmalı ve ona göre yorumlanmalıdır. Zira kıyamet kopmadan önce Müslümanlarla Yahudiler arasında meydana gelecek hâdiseler, içerik ve kapsam açısından deccâl hadisinde daha ayrıntılı anlatılmıştır. Bütün peygamberler kıyamet alametlerinden biri olan deccâlden ve fitnesinden, ümmetlerini uyarmışlardır. Deccâl, yeryüzünün en büyük fitnesidir. Hz. Peygamber, deccâlin kıyamete yakın bir dönemde çıkacağını haber vererek ümmetini deccâl fitnesine karşı uyarmıştır. Bu uyarılarda Yahudilerin, deccâlle birlikte hareket edeceği ve Hz. Îsâ'nın Şam'da nüzûl ederek deccâli Lüd kapısında öldüreceği beyan edilir. Dolayısıyla bu savaş ortamında Yahudiler canlarını kurtarmak için kaçarak ağaç ve taşların arkasına saklanacaklardır. Ağaç ve taşlar, dile gelerek arkasındaki kişinin Yahudi olduğunu ve öldürülmesi gerektiğini söyleyecektir. Buradaki inclediğimiz hadise göre de sadece Garkad ağacı arkasındaki Yahudi'yi ihbar etmeyecektir.

Günümüzde Garkad ağacının bulunduğu mekân Beyt-i Makdis ve çevresi olarak açıklanır. Hadisin zâhirî yorumundan çıkan sonuca göre, Müslümanlarla Yahudiler arasında patlak veren savaşta Yahudiler kaçarak bu ağacın bulunduğu bölgeye kadar geri çekilecek, Müslümanlar ise Garkad ağacının bulunduğu Beyt-i Makdis bölgesinden öteye geçemeyeceklerdir. Buna göre Garkad ağacının bulunduğu bölge, Yahudiler açısından

güvenli bir bölge anlamına gelmektedir. Günümüz teknolojisi ve savaş stratejilerini düşündüğümüzde hadisin zâhirî anlamının kast edilen manayı ifade etmede yetersiz kaldığı görülmektedir. Bir defa ormanlık arazilerin yoğun olmadığı, Ortadoğu gibi ülkelerde ağaçların arkasına saklanma fikrinin makul bir tarafı olmaz. Aynı şekilde taşların arkasına sipere yatıp saklanma tekniğinin de bilinen bir uygulama olmadığı ortadadır. Problemli hususlardan biri de taş ve ağacın, "arkamda Yahudi var gel, onu öldür" sesini sadece Müslümanlar duyacaksa, bu belki fayda sağlayabilir. Bu sesi eğer Yahudi de duyacaksa, fayda sağlamaz, çünkü tedbir alır. Bir diğer problemli husus da şudur: Yahudilerin Garkad ağacına saklanacakları bilgisi, hadisle birlikte deşifre edilmiş hâldedir. Buna göre Müslümanlar bu istihbârî bilgiye sahip olduklarına göre, Yahudilerin artık Garkad ağacına saklanmalarının bir faydası nasıl olacaktır? Çünkü Müslümanlar Garkad ağacını gördüklerinde oraya daha dikkatli bir şekilde bakacaklardır. Bu da u hadiste anlatılan mefhuma uymamaktadır. Zira hadisin mefhumuna göre Garkad, Yahudiler için bir kalkan gibidir ve onları koruyacaktır. Hadiste Garkadın özellikle ifade edilmesi bir manada sınırdır. Günümüzde savaş, hava, kara ve donanma gücüyle yapılmaktadır. Savaş uçaklarının henüz kullanılmaya başlamadan önce hadisin lafzî/literal anlamının anlaşılır bir tarafı olabilirdi. Ancak savaş uçakları, insansız hava araçları, uzay teknolojisi, ısıya duyarlı termal kameralar ve hassas dürbünlerin kullanıldığı bir zaman diliminde ağaç ve taşın arkasına saklanma fikri, makûl görülemeyecektir. Dolayısıyla bütün bu anlatılanlardan anlaşılan şu olabilir: Garkad ağacının hakiki manası esas alınarak yorumlanması, hadiste kastedilen mananın anlaşılmasını zorlaştırmaktadır. Bu sebeple rivayetin mecazî manaları da araştırılarak yorumlanması gerekir.

4) SONUÇ

Müslümanlarla Yahudiler arasında çıkacak ve artık Yahudilerin işini büsbütün bitirecek olan bir harb meydana gelecektir. Bu, Hz. Îsâ'nın Aleyhisselâmın yeryüzüne inmesinden sonra meydana gelecektir. Zira Îsâ Aleyhisselâm Yahudilerle savaşacak ve onların işini tamamen bitirecektir. Hz. Îsâ'nın asıl hedefi Deccâl ve onun taraftarlarıdır. Deccâl'in Yahudi asıllı olması sebebiyle onu en çok Yahudiler destekleyecek, bu sebeple Yahudiler Hz. Îsâ'nın hışmına uğrayacak ve yeryüzünden silinip gideceklerdir.

Resûlullah'ın bu hadisinde Yahudilerin tükenişi, dikkat çekici bir misalle anlatılmıştır. Şayet bu savaşta bir Yahudi Müslümanların silâhından canını kurtarıp bir taşın veya ağacın arkasına saklanacak olsa, o taş, o ağaç dile gelip konuşacak ve

Yahudiyi kovalayan mücâhide, aradığı kişinin kendi arkasına saklandığını haber verecektir. Bunun nasıl olacağına dair kesin bir ayet ve hadis yoktur. Ağaçların, taşların gerçekten dile gelip konuşması (veya bu işin hangi şekilde meydana geleceği) kıyamet yaklaştığı bir zamanda olacaktır. O zamana değin Yahudilerle Müslümanlar arasındaki bu mücadele devam edecektir.

Garkad hadisini en doğru şekilde anlayabilmek için günümüzde gerçek Yahudiler/Musevîler ile 19. Yüzyılda özellikle Osmanlı'nın yıkılış sürecinde "Seçilmiş millet" ve "Vaat edilmiş topraklar" yalanıyla türedi Siyonist Yahudilerin kimler olduğunu iyi bilmek lazımdır. Kaldı ki 19. Yüzyıldan önce de İsrailoğulları yani Yahudiler Kur'an'da nice ayette özelliklerine dikkat çekilerek hep anlatılmıştır. Peygamberimiz hayatı boyunca Yahudilerle mücadele etmiştir.

(Geniş bilgi için bkz. DİA, Siyonizm maddesi, https://islamansiklopedisi.org.tr/siyonizm)

5-HADİS KARŞITLARI NE YAPMAK İSTİYOR?

İSLAM VE PEYGAMBERİ HAKKINDA OLUMSUZ ALGI OLUŞTURMAK

1) Resûlullah'ın Görevleri *"Bizim Gibi"* **Beşerî Nitelikte Değildir!**

Peygamberimizi sıradan bir beşer seviyesine indirgemek de bir nevî algı operasyonudur. Onun hadisleri de hayat tarzı da (sünnet) sıradan değildir. Bir Arap örfü ise hiç değildir. Bilakis Hadis ve Sünnet *"Gayr-i Metluv"* vahiydir. (Sayfa: 77-85). Kur'an'da her yerde Kur'an=Hz. Peygamber şeklinde bir yorum ve çıkarım yapılamaz. Resûlullah (s.a.v) Kur'an'ı hem okumuş hem de içindeki emirleri duyurmuş ve okumuştur. Ancak bu emirlerin aynı zamanda bizzat uygulayıcısı olmuştur. Kur'an; Resûlullah'ın tebliğ, ta'lim, tezkiye görevlerinin de olduğunu açıklar.

يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ فَإِنْ تَنازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ذلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلاً

"Ey iman edenler! Allah'a itaat edin, peygambere itaat edin, sizden olan ülü'l-emre de. Eğer bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz -Allah'a ve âhirete gerçekten inanıyorsanız- onu, Allah'a ve peygambere götürün. Bu, elde edilecek sonuç bakımından hem hayırlıdır hem de en güzelidir."[46]

كَمَا أَرْسَلْنَا فِيكُمْ رَسُولًا مِنْكُمْ يَتْلُو عَلَيْكُمْ آيَاتِنَا وَيُزَكِّيكُمْ وَيُعَلِّمُكُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَيُعَلِّمُكُمْ مَا لَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ

"Nitekim biz size, ayetlerimizi okuyacak, sizi her kötülükten arıtacak, size kitabı ve hikmeti öğretecek ve bilmediklerinizi bildirecek aranızdan, bir Peygamber gönderdik."[47]

2) Hz. Peygamber "Postacı" Değildir!

Hadis ve Sünnet karşıtları Resûlullah'ın (s.a.v) görevinin tebliğ etmek olduğu iddiasıyla Kur'an'daki bazı ayetleri dillerine dolamışlardır. Hâlbuki bu kişiler "tebliğ"in ne demek olduğunu yanlış anlamışlardır. Örneğin;

- فَإِنْ أَعْرَضُوا فَما أَرْسَلْناكَ عَلَيْهِمْ حَفِيظاً إِنْ عَلَيْكَ إِلاَّ الْبَلاغُ وَإِنَّا إِذا أَذَقْنَا الْإِنْسانَ مِنَّا رَحْمَةً فَرِحَ بِها وَإِنْ تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ بِما قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ فَإِنَّ الْإِنْسانَ كَفُورٌ

"Eğer yüz çevirirlerse bilsinler ki, biz seni onlara bekçi göndermedik; sana düşen sadece tebliğdir. Doğrusu biz insana katımızdan bir rahmet tattırırsak ona sevinir; ama elleriyle yaptıkları yüzünden başlarına bir kötülük gelirse işte o zaman görürsün ki insan gerçekten pek nankördür."[48]

- قُلْ أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّما عَلَيْهِ ما حُمِّلَ وَعَلَيْكُمْ ما حُمِّلْتُمْ وَإِنْ تُطِيعُوهُ تَهْتَدُوا وَما عَلَى الرَّسُولِ إِلاَّ الْبَلاغُ الْمُبِينُ

[46] Nisâ, 59.
[47] Bakara, 151.
[48] Şûrâ, 48.

“Allah’a itaat edin, peygambere itaat edin” de. Eğer yüz çevirirseniz bilin ki ona yüklenen sorumluluğu ancak ona ait; size yüklenen görevin sorumluluğu da yalnızca size aittir. Eğer ona itaat ederseniz doğru yola erersiniz. Peygambere düşen ancak apaçık bir tebliğdir.”[49]

3) Ebu Hureyre’nin Şahsiyetine Saldırı

- Ebu Hureyre fakir biri değildi, sırf karın tokluğuna Peygamberimizin yanında kalmadı. (Sayfa: 161). Açlık çekmiştir ama malda parada mevkide gözü yoktu. Resûlullah’ın yanında zengin olmka için değil, Efendimizi iyice tanımak ve sözlerini (hadislerini) anlamak için kaldı.
- Hiçbir hadisi gizlemedi. Tekrarlarıyla birlikte 5374 hadis nakletti. Tekrarları çıkartıldığından bu sayı 1579 olmaktadır. Peygamberimizin bizzat yanında üç yıl on ay kaldı. Peygamberimizden sonra 47 yıl daha yaşadı. Onun hadisleri sayesinde İslam’ın hükümleri çok daha yaygınlaştı. (Sayfa: 190)
- Ebu Hureyre “Acayip Hadisler” nakletmedi. Mesela yemeğin çoğalması, ileride çıkacak fitneler, mucizeleri tuhaf görenler Efendimizin (s.a.v) bir duası ile yemeğe bereket gelmiş olmasını kabul etmezler. Fiten hadislerini inkâr ederler. Mesela “Yöneticiler Kureyştendir” hadisini acayip bularak kabul etmezler. (Sayfa: 210)
- حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا الْمُغِيرَةُ، عَنْ أَبِي الزِّنَادِ، عَنِ الأَعْرَجِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: النَّاسُ تَبَعٌ لِقُرَيْشٍ فِي هَذَا الشَّأْنِ، مُسْلِمُهُمْ تَبَعٌ لِمُسْلِمِهِمْ، وَكَافِرُهُمْ تَبَعٌ لِكَافِرِهِمْ

Buharî; Kuteybe b. Said,> el-Muğîre> Ebu’z-Zinâd> el’A’rec> Ebu Hureyre Tarikiyle Resûlullah’ın şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: “Bu (idarecilik) hususunda insanlar Kureyş’e tabidir, Müslümanları Müslümanlarına, kâfirleri de kâfirlerine tâbidirler.”[50]

4) Buharî Düşmanlığı ile İlgili Algılar

- Buharî “Sahih” adlı eserini kendisi yazdı. Vefatından üç yıl önce tamamladı. (Sayfa: 229)
- Eser 600.000 hadis arasından seçildi. Eserin adı*:” el-Câmiu’l-Müsnedi’s-Sahihi’l-Buharî muhtasar min umûri reûlillah sallahu aleyhi ve sellem”*. Sadece “Sahih” olarak bilinen hadislerden bir seçki özelliğini taşıyan eserini Buhari, 16 yılda tamamladı.
- Buharî’de zayıf hadis yoktur. (Sayfa: 230). İçindeki hadislerin “Sahih” olduğu hakkında geçmiş ulema icmâ etmiştir.
- Buhari’de İsrailiyâta dair haber yoktur. İsrâiloğullarından bahseden Resûlullah’ın sözleri (hadisleri) elbette vardır. (Sayfa 238).
- Buharî “Metin Tenkidi” yapmamış değildir. Bab başlıkları (Terceme) Buhari’nin ta’likler ise Buhari ve Müslim’in özelliğidir.[51] (Sayfa: 227). Örnek:

---

[49] Nûr, 54.

[50] Buhari, Menâkıb, 1 (Hadis no: 3495). Bu hadis son derece sahihtir. İbn Hacer’e göre de mütevatir düzeyinde sahihtir. Resûlullah (s.a.v); toplumda kargaşanın çıkmaması, düzenin bozulmaması, yöneticinin üstünlüğünü herkes kabul ettiği Kureyş kabilesinden olmasını uygun gördüğünü ifade etmiştir. Bu tür rivayetlerdeki hadisi bağlamından kopartıp yorumlayanlar geçmişte daha ziyade Cehmiyye, Kaderiyye, Hariciyye gibi sapkın fırkaların müntesipleriydi. Meydana getirilen algılara dikkat etmek lazımdır.

[51] Ayrıca bkz. Ta’lik nedir? https://islamansiklopedisi.org.tr/muallak

حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ عُفَيْرٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي اللَّيْثُ، قَالَ: حَدَّثَنِي عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ خَالِدِ بْنِ مُسَافِرٍ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ سَالِمٍ، وَأَبِي بَكْرِ بْنِ سُلَيْمَانَ بْنِ أَبِي حَثْمَةَ، أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ، قَالَ: صَلَّى بِنَا النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ العِشَاءَ فِي آخِرِ حَيَاتِهِ، فَلَمَّا سَلَّمَ قَامَ، فَقَالَ: «أَرَأَيْتَكُمْ لَيْلَتَكُمْ هَذِهِ، فَإِنَّ رَأْسَ مِائَةِ سَنَةٍ مِنْهَا، لاَ يَبْقَى مِمَّنْ هُوَ عَلَى ظَهْرِ الأَرْضِ أَحَدٌ»

Buhari; Said b. Ufeyr> el-Leys> Abdurrahman b. Hâlid b. Müsâfir> İbn Şihâb> Sâlim> Ebubekir b. Süleyman b. Ebî Hayseme> Abdullah b. Ömer tarikiyle tahric ettiği hadiste Peygamberimizin (s.a.v) vefatından kısa bir süre önce yatsı namazını kıldırdıktan sonra ashabına *"Gördüğünüz bu geceden başlamak üzere tam 100 sene sonra, bugün yeryüzünde olanlardan hiç kimse hayatta olmayacaktır."*[52] buyurduğunu rivayet etmiştir. Buhari; aynı hadisi bir başka babta rivayet ettikten sonra da (ravi Abdullah b. Ömer'den naklettiği şekliyle) hadiste metin tenkidi yapmıştır:

فَوَهِلَ النَّاسُ فِي مَقَالَةِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، إِلَى مَا يَتَحَدَّثُونَ مِنْ هَذِهِ الأَحَادِيثِ، عَنْ مِائَةِ سَنَةٍ، وَإِنَّمَا قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ «لاَ يَبْقَى مِمَّنْ هُوَ اليَوْمَ عَلَى ظَهْرِ الأَرْضِ» يُرِيدُ بِذَلِكَ أَنَّهَا تَخْرِمُ ذَلِكَ القَرْنَ

"Bazı insanlar Reûlullah'ın bu sözünde bu hadislerden (yüz sene sonra kimse kalmayacak diye) bahsetmekle yanılgıya düşmüşlerdir. Bilakis Resûlullah (s.a.v) hadisin devamında *"Bugün hayatta olanlardan kimse yeryüzünde kalmayacak"* buyurmak suretiyle o tarihten sonra hepsinin ölmüş olacağını ifade etmiştir.[53]

- İnanca aykırı hadis yoktur. (Sayfa: 232). Buharî "Atta Uğursuzluk" adıyla zikrettiği bab başlığında şu hadise yer vermiştir:

حَدَّثَنَا أَبُو اليَمَانِ، أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، قَالَ: أَخْبَرَنِي سَالِمُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: إِنَّمَا الشُّؤْمُ فِي ثَلاَثَةٍ: فِي الفَرَسِ، وَالمَرْأَةِ، وَالدَّارِ

"Resûlullah (s.a.v) insanlar uğursuzluğun şu üç şeyde olduğunu zannediyorlar: Atta, kadında ve evde."[54]

Efendimiz (s.a.v) bu hadisinde, İslam'da aslında böyle bir şeyin olmadığını ve o günkü Arap toplumunda bu tür bir inancın olduğunu ifade ederken bazı hadis inkârcıları Efendimizin sözünü bağlamından kopartıp "Peygamber böyle bir şey söylemez. Kadın neden uğursuz olsun, atın ne suçu var" diyerek bu hadis uydurmadır iddiasında bulunmaktadırlar. Böylelikle "Olumsuz bir peygamber algısı" oluşturmak istemektedirler. Bu algıyı ise Buhari üzerinden yürütmeyi düşünmektedirler. Halbuki Buhari, bir sonraki yerde aynı hadisin farklı bir tarikini "lafız" olarak (yine sika ravilerden rivayeti alıp) şu şekilde nakletmektedir:

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ أَبِي حَازِمِ بْنِ دِينَارٍ، عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ السَّاعِدِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «إِنْ كَانَ فِي شَيْءٍ، فَفِي المَرْأَةِ، وَالفَرَسِ، وَالمَسْكَنِ»

52 Buhari İlim, 41 (Hadis no:116).
53 Buhari, Mevâkıtü's-Salât, 40 (Hadis no: 601). Aynı hadis; Müslim, Ebu Davud, Tirmizi, Ahmed b. Hanbel'in eserlerinde de rivayet edilmiştir.
54 Buhari, Cihad, 47 (2858).

Bu hadis daha belirgin bir şekilde İslam'da uğursuzluk diye bir şey olmadığını anlatmaktadır: *"Eğer uğursuzluk diye bir şey olsaydı o kadında atta ve evde olurdu"*[55] ama böyle bir şey yoktur!

5) Toplumdaki Güven Duygusunu Mehdî Hadisleri Üzerinden Kırmak

- Mehdi hadisleri gevşekliğe ve kargaşaya sebep olmaz. Bunu iddia edenler Ehlisünnet âlimleri değildir. İddia edilen kargaşa ortamı sadece Şia'nın Sebeiyye, Keysaniyye, İmamiyye, İsnâ aşeriye gibi sapkın kolları içinde meydana gelmiştir. İslam'ın genelinde böyle bir durum söz konusu değildir. (Sayfa: 354)
- Mehdî ile ilgili hadislerin Ka'bu'l-Ahbâr ve Vehb ibni Münebbih tarafından rivayet edildidiği yalandır. Güvenilir Mehdî hadisleri içinde Ka'bu'l-Ahbâr'ın adı yoktur. Kaldı ki bu iki ravi, evet önceden Tevrat'ı çok yiyi bilen Yahudi âlimler iken daha sıonra İslam'a girmiş ve son derece güvenilirç hadisler de rivayet etmiştir. Bu kişilerin Yahudilik propagandası yapan Yahudi âlimler olarak gösterilmesi yanlıştır. (Sayfa: 356)
- Hadis karşıtları sahih olmadığını iddia ederek Mehdî ile ilgili hadislerin mütevatir olmadığını ileri sürmekte ve bunların kesin bilgi ifade etmeyeceğibi söylemektedirler. Halbuki haberi vahidler hem akaid hem de fıkıhta delil kabul edilirler. Dört büyük mezhep imamı ve İslam âlimlerinin sahih kabul ettiği Mehdi ile ilgili sahih hadisler, hasen olanlar sayıca fazladır. Bu görüşte olmayanlar (akaidde delil olmaz diyenler) sadece kelamcılardır. İslam; kelamcılardan ibaret değildir. Mehdi hakkında ayetin olması da şart değildir. (Sayfa: 340-346).
- Şiîlerin beklediği Mehdî ile Sünnî anlayıştaki âlimlerin Mehdî inancını birbirinden ayırt etmek lazımdır. (Sayfa: 350)
- Mehdi ile ilgili hadisler sahihtir. Örneğin geçmiş âlimlerden Süfyan es-Sevrî, Hattâbî, Beyhakî, Ebubekir İbnül Arabî, Kâdı Iyâz, İbnü'l-Cevzî, İbnü'l-Esir, Münziri, Kurtubî, Kastallani, İbn Teymiyye, Mizzi, Zehebî, İbnu'l-Kayyim el-Cevziyye, Şâtıbî, Heysemî, İbn Hacer el-Askalanî, Sehavî, Süyûtî gibi ototire âlimler
- Mehdi ile ilgili hadislerin sahih olduğunu kabul etmişlerdir. (Sayfa: 342). Örneğin;

حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو دَاوُدَ الْحَفَرِيُّ قَالَ: حَدَّثَنَا يَاسِينُ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ مُحَمَّدِ ابْنِ الْحَنَفِيَّةِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَلِيٍّ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «الْمَهْدِيُّ مِنَّا أَهْلَ الْبَيْتِ، يُصْلِحُهُ اللَّهُ فِي لَيْلَةٍ»

"Mehdî bizdendir. Ehli beyytendir. Allah onun işini bir gecede rast getirip şânını yüceltecektir."[56]

حَدَّثَنَا أَبُو النَّضْرِ، حَدَّثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ شَيْبَانُ، عَنْ مَطَرِ بْنِ طَهْمَانَ، عَنْ أَبِي الصِّدِّيقِ النَّاجِيِّ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَا تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى يَمْلِكَ رَجُلٌ مِنْ أَهْلِ بَيْتِي، أَجْلَى أَقْنَى، يَمْلَأُ الْأَرْضَ عَدْلًا، كَمَا مُلِئَتْ قَبْلَهُ ظُلْمًا، يَكُونُ سَبْعَ سِنِينَ»

"Benim ehlibeytimden bir adam çıkıp da yeryüzünü adalet ve eşitlikle doldurmadan, kendisinden önce de yedi yıl zulümle dolu bir zaman geçmedikçe kıyamet kopmayacaktır."[57]

[55] Buhari, Cihad, 47 (2859).
[56] İbn Mâce, Fiten, 34 (4085).

6) Sahihayn'ın Değerini Düşürme Teşebbüsleri

Buhari ile Müslim'in iki eseri *"el-Câmiu's-Sahih"* Kur'an-ı Kerim'den sonra İslam toplumunda en gücenilir kaynaklardır. İslâm âleminde mevcut sahih hadisleri ilk defa kitap hâline getirmek için toplayan ilk âlim Buhari ondan sonra da Müslim'dir. Bu iki âlim, o gün ve sonraki zamanlarda tüm âlimler tarafından kabul görmüş ilim ehlidir. Her ikisinin ittifak ederek naklettikleri hadisleri (muttefekun aleyh) inkâr etmek küfürdür. Bu tür hadislerle amel etmek ümmetin icmaı ile vaciptir. (Sayfa: 405-416)

- Buhari hadis aldığı ravilerden mulâkatı (birebir görüşmeyi), Müslim ise muâsarâtı (aynı asırda yaşamış olmayı) şart koşmuşlardır.
- Sahihayn yazıldığı asırdan günümüze değin (12 asır boyunca) gerçek âlimler tarafından sürekli tetkik edilip incelenmiş ve hadis metinlerinde tenkide tâbi olacak bir durum görülmemiştir. Her ikisi hakkında en önemli eleştirel faaliyetler nedense son iki asırda İslam âleminde ***"özellikle oryantalist çalışmalarla"*** yaygınlaşmıştır. Neden? Bu konu tamamen idolojik, siyasi ve konjektüreldir. (Sayfa: 417-434).
- *"Allah'ın ve sizin düşmanlarınızı ve onların gerisinde olup sizin bilmediğiniz, ama Allah'ın bildiklerini korkutup caydırmak üzere, onlara karşı elinizden geldiği kadar güç ve savaş atları hazırlayın. Allah yolunda harcadığınız her şeyin karşılığı, zerrece haksızlığa uğratılmadan size tastamam ödenecektir."*[58]
- Aşağıdaki eseri notlar çıkartarak ve özenle okuyunuz. **(Sorumlusunuz: Vize+Final)**

[57] Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, III, 36 (Hadis no:11330).
[58] Enfâl, 60.

6-HADİSE DAYALI PROBLEMLERİN GÜNÜMÜZE YANSIMALARI

Hadisleri anlama ve yorumlamaya dair birçok problem aklımıza gelebilir. Ancak bu meseleri iki temel noktada inceleyebiliriz. Öncelikle bir hadisin yapısal yani hadis usulü bakış açısını gerekli kılacak problemler ile bunlara bağlı algı oluşturulan yapay problemlerdir.

A) HADİSLERDEKİ YAPISAL PROBLEMLER

Hadislerdeki yapısal problem derken bizzat hadis usulünde kast edilen ve hadis adı verilen metinler kast edilmektedir. Yani hadisin metni, isnadı ve anlaşılmasına dair belli başlı hususlardır.

1) Hadisin tanımı ile ilgili problemler

Mevcut Hadis Usulü eserlerine baktığımızda, hadisin genellikle “Hz. Peygamber'in söz, fiil ve takrirleri” şeklinde tarif edildiğini görürüz. Hadisin usul kitaplarındaki bu tanımı gerek hadisçiler gerekse hadis âlimleri dışındaki ilim ehline göre farklılıkların meydana gelmesine sebep olmuştur. Mesela mevcut hadis tarifinin ışığında, Peygamber'in insan olma vasfıyla yapmış olduğu gülmesi, üzülmesi, acıkınca yemek yemesi, bazı yemekleri sevmesi, uykusu gelince uyuması gibi beşerî özelliklerin de anlatıldığı rivayetler acaba hadis olarak değerlendirilecek midir? Bu tür hadisler ne kadar ümmeti bağlayıcı özellik taşımaktadır? Buna göre Resûlullah’ın (s.a.v) peygamberlikten önceki söz, fiil ve takrirlerinin anlatıldığı ınetinlerin ınuhteva değeri nedir? Bu soruları çoğaltmak elbette mümkündür.

Hz. Peygamber'in Peygamber olma vasfıyla söylemiş ya da yapmış olduğu dini nitelikli söz, fiil ve takrirlerinin sözlü ifadelerine hadis adının verilmesi ve bu tanıma yapılabilecek birkaç kelimelik ilave, hadisleri dolayısıyla Peygamberimizi daha iyi anlamamıza vesile olacak ve böylece günümüzde Peygamberimizin sünnetiymiş gibi gösterilmeye çalışılan bazı davranışlar belki de tamamen örfî veya fıtrî olabileceği ortaya çıkmış olacaktır.

2) Hadis ravileri ile ilgili problemler

Hadisleri nakleden raviler tabaka hâlinde sıralanır. Hadis ilminde tabaka hadis ricâlinin ilk neslini oluşturan sahâbe ile başlar. Sonraki dönemlerde birbirine yakın yaşlardaki râvilerin teşkil ettiği gruplar anlamında kullanılır. Tabakat terimi buradan

çıkmıştır. Tabakat ise hadis âlimlerinin geliştirdiği ve diğer ilim dallarının da benimsediği bir (kitap) telif türüdür. Muhaddislerin üzerinde durduğu râvi tabakatı hadisin mürsel, munkatı‘, mu‘dal ve müdelles olanını belirlemeye imkân vermesini sağlar. An‘ane ile nakledilen rivayetlerin hocadan hangi yolla alındığını gösterir. Buna göre isimleri, nisbeleri veya künyeleri birbirine benzeyen râvilerin karıştırılmasını önlenmiş olur. Bununla beraber bir yerde belli dönemlerde hadisle ilgili yapılmış faaliyetlerin tesbitine yardımcı olması bakımından tabakat türü eseler büyük önem taşır.

Hadis ravileri sahabe, tabiîn, etbau 't-tabiîn, etbâu tâbii't-tâbiîn şeklinde başlıca döıt tabakadan oluşur. Bunlar arasında birinci tabakaya mensup olanların yani sahabilerin durumu, özellikle de "adalet" kavramı açısından ilim ehli arasında tartışılmıştır. Mevcut Hadis Usulü eserlerine baktığımızda, hadis rivayeti bakımından en güvenilen kişiler sahabe neslidir. Onun için bütün sahabiler “âdil” olarak kabul edilir. Buna karşılık bazı ulema sıhhatinden endişe edilen hatta uydurma olduğu belli olan birçok hadisin senedinde yer alan sahabiler hakkında, adalet sahibi olmadıkları şeklinde bir yorum yapmaya götürebilmektedir. Onun için bugün hadis diye aktarılan ve tabii ki senedinde de bir sahabi yer alan her hadis için mutlaka doğrudur şeklinde sonuç çıkmaz. Bu sebeple sahabilerin tamamını kayıtsız şartsız adil kişiler olarak değerlendirdiğimiz zaman karşılaşacağımız problemlemleri iyi analiz etmek gerekecektir. Dolayısıyla adalet açısından (âdil) sahabilerin hayatını iki kategoride ele almak mümkündür: Hz. Peygamber'in hayatta olduğu dönem ile o vefat ettikten sonraki dönem. Hz. Peygamber hayatta iken bütün sahabilerin adalet sahibi kabul edilmeleri doğaldır. Çünkü yapılan hatalar, yanlışlar bizzat Hz. Peygamber tarafından tashih edilmektedir. Onun için Resûlullah'ın hayatta olduğu günlerdeki sahabilerin yanlışa düşme ihtimali neredeyse imkânsız gibidir. Nitekim Hz. Peygamber döneminde uydurulmuş herhangi bir hadisin tespit edildiği görülmemiştir. Fakat Hz. Peygamber'in vefatından sonraki dönem için aynı şeyleri düşünmek mümkün değildir. O hayatta iken hadis rivayeti konusunda titiz olan bazı sahabiler, vefat ettikten sonra aynı titizliği gösterememişler, müslümanlar arasında telafisi mümkün olmayan önemli olayların çıkmasına sebep olabilmişlerdir. Bu durum, onların yalan söylemeleri değil bilakis mevcut ortam içinde yanılma paylarının olması demektir. Cemel ve Sıffın savaşları bu durumun en tipik örnekleri arasında yer alır. Sözgelimi Hz. Peygamber'in Gadir Hum denilen bir yerde Hz. Ali'yi kendine vâsî bıraktığı söylenen rivayet gibi. Sözkonusu rivayette yer alan sahabinin sözüne “bu sözü aktaran kişi bir sahabi dir, asla yalan söylemez” diye bakılırsa hata olur. Zira sahabenin

siyasi anlamda iktidarda bulunduğu bir dönemde, siyasi görüş ayrılıkları elbette olabilecektir. Nitekim Sıffîn de Cemel hâdisleri de çok üzücü olmuştur. Bu, Hz. Peygamber'den sonra İslam Siyasi Nizamının kurulamadığının bir delilidir.

Hâlbuki İslam'ın yayılışında büyük hizmeti geçen bu ilk müslümanların (Sahabe nesli), Peygamber sonrası düştükleri ihtilafları, mazur ve meşru göstermek için Sahabeyi tenkid dışı tutmak (yani onları masum göstermek) doğru olmaz. Bununla beraber Müslümanlar arasındaki itikadî farklılaşmanın kaynağını teşkil eden dönem de Sahabe Devri ile yakından alakalıdır. Bu dönemde cereyan eden olayları ve onların sebeplerini doğru teşhis edemediğimiz zaman itikadî fırkalaşmanın temelinde yatan ana sebepleri de tesbit edemeyiz. Eğer sahabe neslinin masul olduğuna itibar edilmiş olsaydı İslam Tarihi kaynakları bugün çok farklı kişileri ve olayları bize anlatıyor olabilirdi. Netice itibariyle Peygamber ile birlikte yaşadıkları dönem içerisinde sahabilerin tamamını adalet sahibi olarak kabul etmek mümkün iken, onun vefatından sonraki dönem için aynı şeyleri söylemek mümkün değildir.

3) Hadisi anlama ile ilgili problemler

Günümüzde karşılaşılan dini problemlerin birçoğu, ayet ve hadislerde şâriin (hükmü koyanın) maksadına uygun olarak anlaşılamamasından kaynaklanmaktadır. Dini hayatın tanziminde ayetlerin en iyi tamamlayıcısı olan hadisler yanlış anlaşıldığı zaman, ayetlerin de yanlış anlaşılması kaçınılmaz olacaktır. Günümüze kadar devam edegelen yanlış anlama süreci, çeşitli gayretler ile durdurulmaya çalışılmış, ne yazık ki istenilen sonuçlar elde edilememiştir. Dindar cahillerin mevcut olduğu toplumlarda da gerekli sonuçların alınması ihtimal dahilinde görünmemektedir. Mesela Peygamberimiz (s.a.v) bir hadisinde şöyle buyurmuştur:

حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ، وَوَكِيعٌ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَا تَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ حَتَّى تُؤْمِنُوا، وَلَا تُؤْمِنُوا حَتَّى تَحَابُّوا، أَوَلَا أَدُلُّكُمْ عَلَى شَيْءٍ إِذَا فَعَلْتُمُوهُ تَحَابَبْتُمْ؟ أَفْشُوا السَّلَامَ بَيْنَكُمْ (روي هذا الحديث المسلم)

"İman etmedikçe cennete giremezsiniz, birbirinizi sevmedikçe de iman etmiş olmazsınız. Size, yaptığınız takdirde birbirinizi seveceğiniz bir iş göstereyim mi? Aranızda selâmı yayın." (Müslim, Îmân, 93)

Bu hadiste geçen "selam" kelimesinin, yolda giderken karşılaştığımız bütün insanlara selam vermek, manasında olduğunu düşünürsek bunun günümüzde imkânsız olacağı ortadadır. Halbuki kelimenin sözlüktc "barış ve güven" anlamında kullanıldığını dikkate aldığımızda Peygamberimizin (s.a.v) "aranızda barışı, güveni yayın" demek istediği sonucuna varmak çok daha sağlıklı gözükmektedir.

Hadislerin doğru anlaşılabilmesi için sahabe döneminden bu yana âlimler değişik metotlar uygulamışlardır. "Metin tenkidi" kavramı içerisinde toplayabileceğimiz bu metotlar, en son örneklerinden birini aşağıda da vereceğimiz şekilde, Hadis İlminin tarihi seyri içerisinde geliştirilerek ilim alemine sunulmuştur. Herhangi bir hadisi doğıu anlayabilmek için beş kategori dikkate alınabilir:

I. Bizim hadisin metniyle ve metindeki kelime ve kavramlarla temasımızı sağlayan ilişkiyi iyi tespit etmek.

II. Parça-bütün ilişkisini tespit etmek. Bunun için de hadisteki şu ilişkilerin tespit edilmesi icap eder:

- **a)** Hadisteki kelime ve cümlelerin hadisin dili ile ilişkisi
- **b)** Hadisteki tek tek kelime ve cümlelerin hadisin tamamıyla olan ilişkisi
- **c)** Bir hadisin aynı konudaki tüm hadisler ve o husustaki uygulamalar ile olan ilişkisi
- **d)** Hadisin sünnetin geneliyle olan ilişkisi
- **e)** Hadisin, başta Kur'an olmak üzere, dinin bütünü ile olan ilişkisi.

III. Etki-tepki kategorisine dikkat etmek. Yani Hz. Peygamber'in hadisi ne maksatla söylediği ve muhatabın bundan nasıl etkilendiğinin tespit edilmesine bakmak.

IV. Hadiste muhataptan isteneni doğru tespit edebilmek, yani hadisin bağlayıcılık derecesini tespit edebilmek

V. Hadisi dinin genel esas ve ilkeleri doğrultusunda bir değerlendirmeye tabi tutmak. Yani hüküm koyucunun genel maksatları ile insanların genel maslahatlarına uyup uymadığını tespit etmektir.

Netice itibariyle; bir hadisi doğru anlayabilmek için şu sorular sorulmalı ve doğru

Cevapları da alınmalıdır: Kim, ne sıfatla, kime, niçin, neyi, nasıl, nerede ve ne zaman söylemiştir?

4) İhtilâfu'l-hadis meselesi:

Aynı konuda birbirine zıt hüküm bildiren hadislerin (İhtilafu'l-Hadis) mevcudiyetinden kaynaklanan problemler olabilir. Hadis tarihinde bu tür rivayetlerin varlığı bir gerçektir. Bu rivayetlerin varlığından kaynaklanan problemlerin çözümü için de yine değişik ilmi metotlar geliştirilmiş ve uygulamaya konmuştur. Fakat bu rivayetlerin tamamının tespit edilip çözüme kavuşturulduğunu söylemek mümkün değildir. Günümüzde bu problemden kaynaklanan ve net çözüm bekleyen sorular hâlâ mevcuttur. Mesela bugün Anadolu' nun birçok yerinde kadınlar kabirleri ziyaret edememektedir. Kurban etleri üç gün içerisinde tüketilmeye çalışılmaktadır. Hatta üç gün içinde eti tüketilemeyen kurbanların Allah katında kabul olmayacağını ileri süren din istismarcıları bile bulunabilmektedir. Diğer taraftan "namazların cem'i" meselesi de bu bağlamda değerlendirilecek konulardan biridir. Hadis kitaplarında, Hz. Peygamber'in seferde bazı namazları cem ettiğine dair rivayetlere mukabil, ilk zamanlar hiçbir mazereti olmadığı halde de cem yaptığı şeklinde, rivayetler de mevcuttur. Namazın farz kılındığı ilk dönemlerde müslümanlara ağır gelmemesi için, başka bir ifadeyle, onları ibadete alıştırmak için ilk zamanlar Hz. Peygamberimiz böyle davranmış olabilir. Nitekim insanları alışmış oldukları hayat tarzı dışında bir yaşama alıştırmak, psiko-sosyal açıdan zordur. Fakat kişiler insani veya dini değerler açısından belirli bir seviyeye ulaştıklarında tolerans gösterilecek davranışlara gerek kalmayabilir. Sorumluluklarının gereğini kendiliklerinden icra ederler. Bu bakımdan asıl olan, Peygamberimizin günümüze kadar tevatür yoluyla gelen uygulamasıdır. Yani her namazı vakti içerisinde ifa etmektir. Bu da zaman zaman "namaz üç vakittir, beş vakittir" şeklinde gündeme gelen tartışmaların gereksiz olduğunu gösterir. Nitekim hadis kitaplarında Peygamberimizin önce sakıncalı bulduğu bir davranışı, insanlar o konuda yeterli bilince ulaştıktan sonra serbest bıraktığı veya tersi durumdaki uygulamalarını haber veren rivayetler de mevcuttur.

5) Hadislere girmiş İsraili rivayetlerden kaynaklanan problemler

Her toplumda olduğu gibi, müslümanların ya da Arapların da kendilerinden önceki mitolojik verilerden etkilenmeleri doğaldır. Fakat bunların hadis gibi algılanması beraberinde bazı problemleri de getirmektedir. Mesela âhir zamanda mehdinin geleceğini haber veren türden rivayetler ile vâizler ve kussâsın (kıssacı âlimler) insanları iyi davranışlara yöneltip kötü davranışlardan uzak tutmak maksadıyla (et-terğib ve't-terhih) uydurduklan rivayetlerin çoğu İsrailî rivayetlerin en tipik ömeklerini teşkil etmektedir. Bu rivayetler eğitim ve öğretim açısından elbette faydalı d aolabilir. Fakat hadis olarak değerlendirildikleri zaman, Hz. Peygambere, söylemediği bir şeyi isnad etme durumu

sözkonusu olacaktır. İnsanları iyi davranışlara sevketmek ya da kötü davranışlardan uzaklaştırmak için mutlaka hadis uydurmak ya da İsrailî rivayetlere sarılmak gerekmez. Eğer böyle bir şeye gerek varsa yani bir benzetme veya menkıbe anlatılacak veyahut misal verilecekse o rivayetin hadis değil de İsrailiyat olduğunu belirtmek, sahibini hem yalancılıktan kurtarmış olur hem de erdemli bir davranış olarak kabul edilebilir.

6) Fıkhi mezhep imamlarının hadisleri farklı anlayışlarından kaynaklanan problemler

İslam tarihinde yer almış olan dört büyük fıkhi mezhebin ortaya çıktığı dönem, hadis tarihi açısından da oldukça kapalı bir döneme tekabül etmektedir. Bu dönem hadis rivayetinin en yoğun olduğu kitabet, tedvin ve tasnifin başlangıç safhalarını ihtiva eden dönemdir. Hadislerin kapsamlı bir şekilde meşhur hadis kitaplarında tasnif edildiği hicri üçüncü asrın ilk yarısına kadar geçen sürede Ebu Hanife (ö.150), Malik b. Enes (ö. 179), Şafii (ö. 204) ve Ahmed b. Hanbel (ö. 241) müslümanların karşılaştıkları problemleri, ulaşabildikleri hadisleri çözmeye çalışarak önemli bir misyonu yerine getirmeye çalışmışlardır. Hatta bu gayretleri neticesinde elde ettikleri hadisleri daha sonra kitaplaştırmışlar ve İmam Mâlik el-Muvatta, Şâfîi el- Ümm, Ahmed b. Hanbel de el-Müsned gibi kıymetli eserleri meydana getirmişlerdir. Hadislerin Kütüb-i Sitte adıyla meşhur altı ana hadis kitabında kayıt altına alınmasını müteakip, dört büyük mezhep kadar etkili olabilen herhangi bir mezhebin zuhur etmemiş olması, buna ilaveten müslümanların, problemlerini çözmek için Kur'an'a ve başlıca hadis kaynaklarına müracaat etmeye başlamaları, mezhep müesseselerinin misyonunu tamama erdiği (yani en belirgin mezheplerin artık kabul edildiği ve öne çıktığı) şeklinde yorumlanabilir.

Günümüzde ise özellikle hicri ikinci asırda faal olan fıkhi mezheplerin o döneme ait görüş ve çözüm önerilerinden istifade edilmeye çalışılması, insanları zaman zaman zor durumlarda bırakabilmektedir. Yani o dönem eserlerden aynısıyla hükümlerin aktarılması günümü insanına yer yer hitap edememektedir. İnsanımız verilen hükümleri tam kavrayamamaktadırlar. Halbuki hadis kitaplarına müracaatla Peygamberimizin uygulamalarını araştırdığımızda, yaşanılan ve neticede insanları psikolojik çıkmazlara sevkeden sıkıntıların boş yere çekildiği görülebilmektedir. Mesela bugün toplumumuzda, ana babasının izni olmadan gönül verdiği erkekle evlenen bir genç kızı maalesef başta öldürmek olmak üzere (aşiretle olduğu gibi) bazı cezalar beklemektedir. Bu cezaların sebebi "veliden izinsiz nikah geçersizdir ... " şeklindeki hadisin mezhep imamlarınca farklı biçimlerde değerlendirilmesinden kaynaklanmaktadır. Elbette aslolan kurulacak

yeni ailenin istikbali açısından ana-babanın rızasını alarak evlenmektir. Fakat bütün evliliklerin aynı kurallar içerisinde olmadığı da herkes tarafından bilinmektedir.

Peygamberimizin sözkonusu hadisinin devamındaki sözleri, günümüz müslümanlarına ışık tutması bakımından oldukça manidardır. Hadisin tamamı İbn Mâce'de şu şekildedir:

عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَيُّمَا امْرَأَةٍ لَمْ يُنْكِحْهَا الْوَلِيُّ، فَنِكَاحُهَا بَاطِلٌ، فَنِكَاحُهَا بَاطِلٌ، فَنِكَاحُهَا بَاطِلٌ، فَإِنْ أَصَابَهَا، فَلَهَا مَهْرُهَا بِمَا أَصَابَ مِنْهَا، فَإِنِ اشْتَجَرُوا، فَالسُّلْطَانُ وَلِيُّ مَنْ لَا وَلِيَّ لَهُ»

"Velisinin izni olmadan evlenen bir kadmın nikahı geçersizdir, geçersizdir, geçersizdir. Eğer zifafa girmişlerse kocasının mihr vermesi gerekir. Veliler arasmda münazaa (anlaşmazlık) çıkar yahut evlendirilmekten vazgeçerlerse, hâkim kızın velisi olur (yani hâkimin vereceği karar uygulanır)."

Bir yorum: Peygamberimizin bu hadisinde üç aşama söz konusudur: İlk aşamada Hz. Peygamber veli izinsiz bir nikahın kesinlikle geçersiz olacağını ısrarla vurgulamıştır. İkinci aşamada biraz daha esnek davranarak her şeye rağmen zifaf gerçekleşmiş ise, kocanın mihr vermesi suretiyle bu nikahın geçerli hale geleceğini belirtmiştir. Üçüncü aşamada ise daha da esnek davranarak ve hâkimi devreye sokarak evliliğin devam etmesinden yana Efendimiz (s.a.v) tavrını belirtmiştir.

7) Ehli hadis ehli rey arasındaki münakaşalardan doğan problemler

Hadis ehli genel olarak hadislerin zahiri anlamlarına göre hareket etmeyi yani hadisin metnine bağlı kalmayı ve onu olduğu gibi rivayet etmeyi savunurken, rey ehli hadislerin değişik ortamlara göre çeşitli şekillerde yorumlanabileceği ilkesini benimsemişlerdir. Hadis ehli hadislerin öncekiler tarafından gereği gibi yorumlandığını, onların sözleri üzerine artık söylenecek fazla bir şey olmadığı kanaatinde iken rey ehli aksi görüşü savunmaktadır.

Bu iki kutuplu oluşumlara bağlı olarak ictihad kapısının kapalı mı açık mı olduğu tartışmaları da gündeme gelmiş ve hadisleri günün şartlarına göre yeniden yorumlamak isteyenlerin davranışları hoş karşılanmamıştır. Hatta yeni yorum yapmak isteyenler daha sonraki dönemlerde yorumlarının doğru olup olmadığına bile bakılmaksızın modernist olmakla suçlanmışlardır. Buna bağlı olarak da adeta kendi başına hareket eden yeni din üretilcileri olarak değerlendirilmek istenmişlerdir. Yeni yorumcuların yorumlarında

isabet edip edemedikleri elbette ayrı bir tartışmaa konusudur. Fakat İslam Dininin bütün meselelerinin çözümünü günümüzden 1200,1300 yıl önceki hayat şartlarıyla değerlendirmek beraberinde bazı sıkıntıları da getirmektedir. Mesela İmam Şafii böyle bir nikahın fasid olacağını söylerken[59] Ebu Hanife geçerli olacağını savunmaktadır.[60] Dolayısıyla hadislerin yorumu yapılırken ve bir sonuca varılırken tüm bunlar büyük önem kazanmaktadır. Netice itibariyle hadislerin her zaman yeni yoıumlara açık olduğunu, bunun ise Hz. Peygamber'in getirdiği dinin evrenselliği ile doğrudan alakalı oluşundan kaynaklandığını söylemek icap eder. Bu söylediklerimize en önemli kaynak da Peygamberimizin şu sözüdür:

نَضَّرَ اللَّهُ امْرَأً سَمِعَ مِنَّا شَيْئًا فَبَلَّغَهُ كَمَا سَمِعَ، فَرُبَّ مُبَلِّغٍ أَوْعَى مِنْ سَامِعٍ

“Bizden bir söz işitip onu muhafaza ederek olduğu gibi başkalarına aktaranın Allah (kıyamette) yüzünü ak etsin. Nice fıkıh sahipleri vardır ki, (benim sözümü) kendisinden daha fakih olan birine aktarmıştır (Umulur ki o, benim sözümü, kendisinden daha iyi anlayabilecek olan birisine nakletmiştir.)”[61]

Dolayısıyla Peygamberimize göre, ictihat kapısının düşünen insanlar var olduğu müddetçe kapanmayacağı ve hadisleri nihâi olarak değerlendirmenin de hiç kimsenin uhdesinde olmadığını söylemek gerekir.

B) HADİSLERDEKİ YAPAY PROBLEMLER

Burada yapay problem bizzat hadisin metnine veya rivayet şekline bağlı olmayan ancak sosyal, siyasal ve itikadî içerikli konularla ilgili problemler şeklinde tarif etmek yerinde olabilir.

1) Tasavvuf alanındaki yapay problemler

Sosyal konulara ait hadise dayalı yapay problemler içerisinde en dikkat çekici örnekleri tasavvuf alanında bulmak mümkündür. İslam tarihinin belli bir döneminden sonra gündeme gelen ve müslümanları hissedilir derecede etkileyen tasavvufi akımların genel prensipleri insanlara, bir mürşide bağlanıp dünyadaki süflî nimetlerden uzaklaşarak Allah'a yönetmeyi telkin etmek şeklinde olarak özetlenebilir. Yani tasavvuf kul ile insan arasında ihsan olayının gerçekleşmesi veya kulun ihsan vasfını kazanmasının yollarını gösteren bir ilimdir. Sûfiler görüşlerini halka anlatırken en büyük dayanakları yine

[59] Bkz. Şafii, er- Risale, s. I92.
[60] Muhammed Ebu Zehra, Ebu Hanife (çev: O. Keskioğlu) Ankara 1997, s. 41.
[61] İbn Mâce, Tirmizi, Dârimi, Ahmed b. Hanbel.

hadisler olmuştur. Hadis tarihine baktığımızda tasavvufi içerikli hadislerin yer aldığı birçok kitap "Kitabu'z-Zühd" adıyla telif edilmiştir. Aynı şekilde güvenilir hadis kaynaklarında "Zühd" adıyla bab başlıkları oluşturulmuştur.

Hadis olarak rivayet edilen bu haberler eğer peygamber sözü değilse yani sufinin içtihadına dayalı bir görüş ise ve bunlar da kişiye hayat tarzı olarak takdim ediliyorsa bu rivayetler zaman zaman tenkid edilmişlerdir. Ehli tasavvufa göre dünya ile irtibatı kesmek, kadınlara itibar etmemek, teslimiyet, ibadete düşkünlük gibi hususlar yer yer suistimal edilip hadis ve sünnet merkezli tartışmlara yol açmıştır. Bu konuda mevize türü bazı kitaplar -tarihi süreçte- Kur'an ve Sünnet kaynaklarının önüne geçebilmiştir. Daha doğrusu halk (avâm) buna itibar etmişlerdir.

Örneğin Nakşibendî şeyhlerinden Ahmed Ziyâeddin Gümüşhânevî'nin (ö. 1893) derlediği *"Ramuzü'l Ehâdis"* adlı eser bunun örneklerindendir. Hadisi bir eğitim aracı olarak esas alan Gümüşhânevî Hazretleri, tasavvufun toplum üzerindeki gücünü kullanıp son dönemin en çok okunan hadis kitaplarından birini ortaya koymuştur. Eserin ihtiva ettiği 7103 hadisin 6402'si kavlî ve fiilî merfû rivayetlere, 701'i Resûlullah'ın hilye ve şemâiline dairdir. Gümüşhânevî bu eserini dostlarının isteği üzerine yazdığını belirtmekle birlikte onun bu kararında hocası Trablusşam müftüsü Ahmed el-Ervâdî'nin Ayasofya Camii'ndeki hadis derslerinde tasavvufî terbiye vermesi de etkili olmuştur. Kitapta günün ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde muhtasar, veciz ifadeli hadisleri seçen Gümüşhânevî bunların dinin temel esaslarını ihtiva etmesine, te'vile ihtiyaç duyulmayacak derecede açık olmasına özen göstermiştir. Rivayetlerin güvenilirliğine dair hadis âlimlerinin kanaatlerini nakletmekle birlikte bazan kendisi de işaret veya istihâre yoluyla hadislerin muteber olup olmadığı konusunda fikir beyan etmiş, bazı hadislere zann-ı gâlibe veya şahsî kanaate göre mu'teber hükmü vermiştir. Âlimlerin mevzû veya zayıf saydığı rivayetler hakkında farklı kanaat taşıyorsa bunu da belirtmiştir. Her hadisin sonunda onun kaynağını ve sahâbî râvilerini zikreden müellif münekkitlerin uydurma dedikleri hadisleri eserine almadığını ve münker rivayetlerden kaçındığını ifade etmiştir.

Kitabın baş tarafında hadis ehlinin fazileti, hadisi ilk tedvin edenler ve hadis usulüyle ilgili bilgiler verilmiştir. İki bölümden meydana gelen eserde farklı bir alfabetik sistem uygulanmış, birinci bölümde hadisler şu sıraya göre dizilmiştir: أ، إذا، إن، الله، إن، أيما، إياكم، ألا، أنى، إنه، إنما، ال، م، ت، ث، ق، ل، ما، من، لا، يا Harf-i ta'rif ile başlayan hadisler elif harfiyle başlayan hadislerin verildiği bölümün sonuna konulmuştur. Hz. Peygamber'in şemâiline

dair olan ikinci bölümde hadisler ”كان“ lafzıyla başlamaktadır. Eserdeki hadisler pek çok kitaptan derlendiği için sıkça kullanılan bu kaynaklara remizlerle işaret edilmiş, ayrıca meselâ mutlak olarak İbn Cerîr denildiğinde onun Tehẕîbü’l-âs̱âr’ının kastedilmesi gibi bazı özel kısaltmalar da yapılmıştır. Müellif hadisleri 125’ten fazla kaynaktan derlemekle birlikte mukaddimede sadece otuz üç kaynağın kısaltmasını zikretmiştir. Geç dönem hadis literatüründen faydalanılarak hazırlanan Râmûzü’l-eḥâdîs̱’te Süyûtî’nin el-Câmiʿu’l-kebîr ve el-Câmiʿu’ṣ-ṣaġīr’inden büyük ölçüde yararlanılmıştır. Râmûzü’l-eḥâdîs̱’in muteber kaynaklardan derlendiği ve ihtiva ettiği bütün hadislerin sahih olduğu söylenemez. Kitapta sahih rivayetleri ihtiva eden kaynaklardan faydalanıldığı gibi zayıf hadisleri içeren eserlerden de hadis alınmış olup bunların sıhhati hakkındaki hükümler şahsî olarak verilmiştir. Müellif mukaddimede ”م“ harfinin, hadisin sahih rivayetleri ihtiva eden mu‘temed kaynakta, ”غ“ harfinin de, hadisin zayıf rivayetleri ihtiva eden gayri mu‘temed kaynaktan derlendiği anlamına geldiğini kaydetmekle beraber bu bilgilerin önemli bir kısmına eserin çevirilerinde yer verilmemiştir.

Râmûzü’l-ehâdîs, Gümüşhânevî’nin şeyhliğini yürüttüğü Nakşibendîliğin Hâlidiyye kolu müntesipleri ve halifeleri sayesinde Anadolu’nun en ücra köşelerine kadar yayılmıştır. Eser toplumu hadisle eğiten, zühd eğitiminde hadisi esas almak suretiyle tasavvufî düşünceyi Kur’an ve Sünnet’e uygun çizgiye çekmeye çalışan, rivayetleri değerlendirme yöntemleri birbirinden farklı olan tasavvuf ehliyle hadis ehli arasındaki mesafeyi kapatma yolunda atılan bir adım olarak değerlendirilmiştir. **Aşağıdaki makaleyi okuyunuz, inceleyiniz ve özetini çıkartınız:** *Gümüşhânevî ve Ramûz el-Ehâdis adlı eseri*

2) Siyasi konulara ait yapay problemler

Siyasi konulara ait hadise dayalı yapay problemlerin en tipik örneklerini de halife olacak kişilerin belirtildiği rivayetlerde bulmak mümkündür. Celâleddin es-Suyûtî’nin (ö. 911/1505) telif ettiği *Tarihu'1-Hulefa* adlı eserde bu tür rivayetlerin sayısı oldukça fazladır. Bu eserde Peygamberin isim vererek işaret ettiği ve senedde bizzat halifenin kendi isminin de yer aldığı rivayetlere rastlamak mümkündür. Neticede bu tür rivayetler eşliğinde kimileri yapay gündemler oluşturmuş ve toplum gereksiz yere meşgul edilmiştir.

Günümüzde bile zaman zaman halifenin Kureyş'ten olacağını belirten türden rivayetler gündemdeki sıcaklığını korumaktadır. Bunun sebebi herhalde hilafetin dini değil siyasi bir kurum olduğunu veya bugün halifeliğe talip kaç tane Kureyşli

bulunabileceğini düşünen insanların sayısının az olduğundan kaynaklanmaktadır. Şu gerçeği gözardı etmemek gerekir ki Peygamberimiz siyasi konularda ya da yönetimle ilgili konularda da şahısları değil, idarecinin özellikleriyle ilgilenmiştir. Yani niceliğe değil niteliğe önem vermiştir.

İtikadi konularla ilgili hadise dayalı yapay problemler ise çeşitli meseleler etrafında dönmektedir. Bunların başlıcaları arasında Halku'l-Kur'an (mihne) meselesi, kıyamet günü Allah'ın görülmesi (ru'yetullah) meselesi, imanın artıp eksilmesi meselesi ve kader meselesi sayılabilir. Bunları yapay olarak değerlendirmemizin sebebi, Peygamberimizin vefatından sonra gündeme gelmeleridir. Gayba dâir olamları ve gaybı da sadece Yüce Allah'ın bilebileceği içindir. Yani bu konularla ilgili Peygamberimizin herhangi sahih bir sözünün olması ihtimalinin zayıflığından, hatta hiç olmamasından kaynaklanmaktadır. Bu problemler Peygamberimizin vefatından sonra ortaya çıkmış ve çıkış dönemlerinin sosyo-kültürel, ekonomik veya siyasi olaylarıyla bir şekilde bağlantıları olmuştur. Mesela Ahmed b. Hanbel gibi bazı hadisçiler yaşadıkları yönetimi destekleyip desteklemediği söz konusu olduğundan o dönem *"mihne"* adıyla kaynaklarda yer almıştır. **Aşağıdaki makaleyi okuyunuz, inceleyiniz ve özetini çıkartınız:** *Mihne dönemi ve hadis ilmine etkileri*

3) Sosyal medya alanındaki yapay problemler

Bir Müslümanın sosyal medya aracılığıyla peygamberine bağlılığını ifade etmesi elbette en doğal hakkıdır. Ancak İslam toplumunun inşasıyla başlayan süreçte tecrübe edildiği gibi, günümüzde hadislerin sosyal medya üzerinden bir arayış ürünü olarak paylaşılması, birçok dinî ve fikrî probleme sebep olabilmektedir. Bunun sonucu "Hadisler", gereği gibi anlaşılamamakta ve toplumda farklı neticeler doğurmaktadır. Zira din, müntesipleri tarafından aklî, fikrî ve ilmî kabul gerektirir. Sosyal medyada sıklıkla tanık olduğumuz kimi hadis paylaşımları, aslında toplumun dinî ve fikrî yapısını ilmek ilmek örmekle sosyal hayatın en güncel problemlerine örnek teşkil eder. Bu paylaşımlar ne denli sağlıklıdır? Bir problem veya çözüm odaklı mıdır? Müslümanın zihninde nasıl bir din/peygamber olgusu meydana getirmektedir?

Din üzerinden yürütülecek veya kurgulanacak olası sosyal medya problemlerinin önüne geçebilmek "Hadise Sistematik Yaklaşım" bilincini kazandırmakla mümkün görülebilir. Zira hadisleri kendi şartları içinde ve kültürel değerleri bağlamında değerlendirmeye tabi tutmadan olduğu gibi almak hatta topluma mal etmek, İslam toplumunun bugün en önemli sorunlarından biridir. **Aşağıdaki makaleyi okuyunuz, inceleyiniz ve özetini çıkartınız:** *Facebook Râvîlerinde Hadîs Problemlerine Dair Bazı Tespitler ve Çözüm Önerileri*

Bir diğer yapay problem din büyükleri üzeirnden oluşturula algılardır. Örneğin Hazreti Ömer, İslâm'ın ikinci halifesi olup sert mîzâcı ile tanınan bir sahâbîdir. Hz. Peygambere (s.a.s) gerek idarî görevle gerekse aile bağıyla yakınlığının söz konusu olması ve toplum hayatına yönelik (fıkıh) görüşlere sahip bulunması onu sahabe arasında öne çıkartır. Ayrıca Hz. Peygamberin sağlığında iken Medine'de kazâ (yargı) işlerini icra etmesi ile halifeliği sırasındaki uygulamaları "Âdil Ömer" sıfatıyla tanınmasında en önemli etkendir. Üstlenmiş olduğu görevler ve mesuliyet bilinci sert mîzâcıyla birleşince Hz. Ömer'in, özellikle kadınlarla ilgili sözleri ve uygulamaları günümüzde bir kat daha önem kazanmış ve araştırılma gereği artmıştır. Kadınların çalışma hayatına daha etkin katılımıyla kadın üzerinden hayatın her alanına yönelik medyada dinî söylemlerin günümüzde arttığı görülmektedir. "Kadın ve İslâm" ile ilgili sosyal medya yorumları, kadına şiddet uygulamalarına dair internet ve TV haberleri bu bağlamda dikkat çekmektedir. Buna ek olarak son yıllarda İslâm karşıtları da kadına şiddet üzerinden bazı söylemler üretmektedir. Mesela Hz. Ömer'in kadınları (cariyeleri) dövdüğü, Hz. Peygamberin (s.a.s) kızı Hz. Fatıma'nın düşük yapmasına neden olduğu, İslâm Peygamberinden kadınları dövme konusunda özel izin aldığı, elinde kırbaçla çarşı pazar dolaştığı ve bu katı özelliği karşısına geçilemediği gibi… Ayrıca İslâm'ın kadına şiddet içeren referansları (ayet ve hadîsler) bulunduğu iddiası, Hz. Ömer ile bütünleştirilerek sosyal medyada verildiği de görülmektedir. Batı'daki İslamofobik söylemlerin bunu tetiklediği, olumsuz bir "İslâm dînî ve peygamber algısı" yürütüldüğü söylenir. Bir çalışmada İslâm Peygamberinin "kadına şiddet" algısı içeren hadisleri olup olmadığı, bu rivayetlerin Hz. Ömer aracılığıyla nakledilip edilmediği hadîs ilmine göre kritik edilmiş ve ardından kaynaklarda yer aldığı iddia edilen söz konusu ifadelerin sosyal medya kullanıcıları üzerinde nasıl bir sonuç doğurduğu tartışılmıştır. **Aşağıdaki makaleyi okuyunuz, inceleyiniz ve özetini çıkartınız:** *Sosyal Medyada Hazreti Ömer ve Hadisleri Üzerinden Kadınlara Şiddet Algısı*

Netice itibariyle hadisler gerek yapısal gerekse yapay olarak meydana gelen problemlere göre incelenmiş olsa bile birçok sebep tespit edilebilir. Örneğin;

1) Hadisi anlamadan çok okumaya yönelmek
2) Hadisin içeriğinden çok ihtiva ettiği şekil davranışlara yönelmek
3) İnsanilikten çok dindar kişiliğe yönelmek
4) Hadisin muhtevasındaki dini, siyasi, insani (yani ahlakilik ile sevap elde etmek gibi) yönleri tam olarak ayıramamak
5) Dini siyasete alet etmek
6) Objektiflik ile duygusallığı birbirine karıştırmak gibi...